

I samhällets skugga

*

**En etnologisk studie av makt, hierarki och status i den
narkomana kulturen**

Martin Persson
Etnologiska institutionen
Lunds universitet
Kandidatuppsats, ETN 103:3
Vårterminen 2005
Handledare: Magnus Wikdahl

Innehåll

Inledning	4
Teori, syfte och frågeställningar	5
Tidigare forskning	7
Metod och material	10
Disposition	11
 Kapitel 1 – Den narkomana vardagen	12
”Langar lite, stjälar lite, smugglar lite” – den organiserade brottsligheten	12
Brott och moral	15
Offentligt och privat	17
Reglementet	21
Det var bättre förr	24
Om kommunikation och drogernas egenskaper	26
”Man kan inte komma överens med alla” – om vänner, bekanta och andra	30
Fängelset får man ta med i beräkningen	36
Generositetens gränser	39
Om att köpa, sälja och risken att bli blåst – ”ett rävspel”	42
Kvinnor och män	44
Kapitelsammanfattning	46
 Kapitel 2 – Den hierarkiska strukturens premisser	48
Att skapa sig ett anseende – ryktet, namnet och förtroendet	48
Den narkomana disciplinen och den disciplinerade narkomanen	51
Karriären – möjligheter och begränsningar	54
Pengarna, påsen och makten	63
Slå han så han fattar! – om inläring, våld och hämnd	67
Kapitelsammanfattning	71
 Kapitel 3 – En narkoman kultur tar form	72
Den narkomana kulturens exkludering	72
Det narkomana maktspelet	75
 Avslutning	76
Noter	78
Litteratur	78

Förbrytaren producerar inte enbart brott utan också straffrätten och därmed också professorn som håller föreläsningar om straffrätt, och dessutom det ofrånkomliga kompendiet i vilket samme professor släpper ut sina föredrag som "vara" på öppna marknaden. Därmed sker en ökning av nationalrikedomen. [...] Förbrytaren producerar vidare hela polisen och kriminalrättsskipningen, hejdukar, domare, bödlar, jurymän osv.; och alla dessa olika näringsgrenar, som bildar lika många kategorier inom den samhälleliga arbetsindelningen, utvecklar olika färdigheter hos människoanden, skapar nya behov och nya sätt att tillfredsställa dem. [...] Förbrytaren producerar ett intryck, dels moraliskt, dels tragiskt – alltefter omständigheterna – och gör på så sätt publikens moraliska och estetiska känslor en "tjänst". Han producerar inte bara kompendier om straffrätt, inte bara strafflagsböcker och därmed strafflagsstiftare, utan också konst, skönlitteratur, romaner och till och med tragedier [...]. Förbrytaren avbryter det borgerliga livets monoton och vardagliga säkerhet. Därmed bevarar han det från stagnation och framkallar denna oroliga spänning och upprördhet utan vilken till och med konkurrensens gadd skulle avtrubbas. Han ger på så vis de produktiva krafterna en eggelse.

Karl Marx ur Utvikning om förbrytarens produktiva arbete¹

Inledning

Vintern 1994 hade jag ett oerhört trist arbete. Åtta timmar om dagen stod jag vid ett löpande band i en illa isolerad fabrik och jag vantrivdes å det grövsta. Det var en minst sagt föga stimulerande sysselsättning, men jag fick åtminstone lön en gång i månaden. Min tid i fabriken var dock inte helt bortkastad, den skulle trots allt leda till oväntade erfarenheter och så småningom också till en c-uppsats i etnologi. Detta grundade sig förvisso inte på själva arbetet. Nej, istället var det en arbetskollega som fångade mitt intresse, en kollega som skulle öppna mina blå ögon för en värld jag hittills bara sett vaga skymtar av. Arbetskollegan visade sig dela min musiksmak och liksom jag spelade han gitarr och därmed dröjde det inte länge förrän vi spelade i samma band. Kort därpå började jag ana att allt inte stod rätt till med min nyfunne vän. Han var, skulle det visa sig, heroinist.

Jag visste det naturligtvis inte då, men det är möjligt att denna uppsats började ta form i samma stund som jag förstod att min vän var narkoman. Dörren till det ”annorlunda” hade öppnats, denna dörr som för de flesta andra är stängd. Via min vän lärde jag snart känna fler som delade hans börda, och bland dessa fanns Stefan och hans vapendragare Anders och Daniel.² Då jag en tid bodde inte så långt från dessa tre föll det sig så att vi träffades ganska ofta och med tiden lärde vi känna varandra väl. Under stundom sågs vi nästan dagligen och jag fick god inblick i deras vardag, deras motgångar och triumfer och inte minst i den kultur de är en del av. Jag fascinerades av hur dessa människor kunde leva mitt i samhället, men ändå så vid sidan av; hur de levde sina liv efter sina egna regler och normer och detta utan att någon av oss så kallade Svenssons egentligen hade någon större inblick i det hela. Mitt intresse för dessa skuggexistenser och den alternativa livsstil de representerar var nu ett faktum.

När jag ett par år senare började läsa etnologi vid Lunds universitet väcktes tanken på att eventuellt dra nytta av de erfarenheter jag gjort i umgänget med Stefan och kretsen kring honom. Till en början hade jag visserligen bara vaga begrepp om vad det var jag ville göra, men en idé började så smått ta form. Jag beslutade mig för att det var ”*det narkomana livet*” (Svensson 1996:9) – som sociologen Bengt Svensson så träffande kallat det – och dess kulturmönster jag ville studera. Jag skulle med hjälp av informanternas utsagor, tillsammans med erfarenheter jag under årens lopp förvärvat i umgänget med dessa, rikta strålkastarljuset på de faktorer som ligger till grund för sammanhållningen inom gruppen, de sociala relationerna och de maktrelationer som präglar deras kultur.

Teori, syfte och frågeställningar

I alla samhällen finns en dominerande kultur av någon sort. Denna kulturs speciella särdrag kan skilja sig beroende på var i världen man befinner sig. Men människor i alla samhällen har en dominerande kultur att förhålla sig till. Det är den dominerande kulturens föreställningar, normer och värderingar som konstituerar vad som är att betrakta som "normalt" i samhället. Sålunda är den dominerande kulturen en exkluderande kultur eftersom allt övrigt, allt det som faller utanför dess ramar, är att betrakta som avvikelser från normaliteten. Och till dessa avvikare hör, åtminstone i vårt hörn av världen, den narkomana kulturen och dess representanter.

Mycket av narkomanens förehavanden är av kriminell art. Inte minst då det ligger i sakens natur att narkomanen befattar sig med narkotika, och all hantering av narkotika är illegal. Därmed utgör själva grunden för det som definierar narkomanen, det vill säga drogmissbruket, en avvikelse från den dominerande kulturens normer och värderingar. Att den narkomana kulturen ringas in och utpekas som avvikande, samt att avvikelserna i mångt och mycket är av en kriminell karaktär, innebär att den dominerande kulturens värderingar saknar giltighet för narkotikavärldens medlemmar. Narkomanerna tvingas som ett resultat av sin exkludering därför att organisera sin vardag efter egna normer och värderingar. Den narkomana kulturen kan därför samtidigt sägas vara en produkt sprungen ur den dominerande kulturens försök att göra sig kvitt den.

Vad är väl relationen mellan den dominerande kulturen och den narkomana om inte en *maktrelation*? Frågan är självfallet retorisk. Då mycket av denna uppsats kretsar kring maktförhållanden finner jag det svårt att bortse från den franske idéhistorikern Michel Foucault och dennes perspektiv på makt, så som det presenterats av etnologen Birgitta Svensson. Foucault beskriver makt som ett "nät av styrkeförhållanden, som handlar om på vilket sätt vissa handlingar och praktiker strukturerar andra handlingar" (Svensson, 1993:52). Makt är därmed inte att betrakta som något statiskt. Den omformas och reproduceras oavbrutet och den genomsyrar alla mänskliga relationer och förehavanden – den "opererar överallt, ända ner i våra gester och åtbörder" (Svensson 1993:53). Makt uppenbarar sig med andra ord som en dialektisk process där makt producerar motmakt – där makt utövas, utövas också motstånd. Makt verkar alltså genom en relationell process – A påverkar B som, genom sitt agerande påverkar A och så vidare – vilket därmed innebär att det kontinuerligt produceras nya maktstrukturer.

Slutligen kan det också vara viktigt att poängtera att makt inte finns i den mening att den har ett centrum från vilket den opererar. Nej, makt ”existerar inte i substantiell eller essentiell mening, det finns med andra ord inte ett ting eller ett objekt som skulle vara makt. Makt är inte, [...] *makt utövas*” (Beronius, 1987:63). Således existerar makt endast ”i och genom praktiker” (ibid).

Vid sidan av Foucaults maktperspektiv – som främst förklarar den narkomana kulturens relation till den dominerande – vill jag även luta mig mot ytterligare en inflytelserik teoretiker, nämligen kultursociologen Pierre Bourdieu. Genom att presentera och tillämpa två av de begrepp Bourdieu gett upphov till vill jag blottlägga den narkomana kulturens inre egenskaper. Jag vill med andra ord visa hur viktigt det är för informanterna att praktiskt bemästra de praktiker som bär upp och definierar deras kultur. Som jag redan nämnt regleras och kringskärs informanternas handlingsutrymme av en uppsättning regler och koder som skiljer sig från andra grupper. De rör sig med Bourdieus terminologi således inom sitt eget specifika *fält*. Men vad är då ett fält? Etnologen Jan Fredriksson får förklara: ”Bourdieu menar att samhället kan analyseras som bestående av olika mer eller mindre avgränsade *sociala fält* där människor samlas kring något gemensamt och strider om detta” (Fredriksson 2003:31). Ett socialt fält karaktäriseras av att det ”bärs upp av vissa grundläggande värden som erkänns som eftersträvangsvärda av alla som är aktiva inom fältet” (Fredriksson 2003:31).

Att informanterna känner till sitt specifika fälts praktiker, samt att de äger förmåga till anpassning därefter, är essentiellt för deras möjligheter att ta sig fram bland sina likar. Det är alltså utifrån dessa faktorer, och hur väl de lyckats internalisera dem, som informanterna och deras likar bedöms och betraktas. Med detta sagt kan det nu också vara på plats att introducera ytterligare ett av Bourdieus nyckelbegrepp, närmare bestämt det han kallar *symboliskt kapital*. Jag överlämnar återigen åt Fredriksson att förklara:

Genom att tala om symboliskt kapital belyser Bourdieu det förtroende hos andra som aktörerna måste skaffa sig inom fältet för att få inflytande. Det räcker inte att besitta vissa dispositioner eller förmågor för att nå framgång inom fältet. För att påverka fältets värden krävs ett erkännande från de andra aktörerna. Det är först genom ett sådant erkännande som personliga resurser transformeras till symboliskt kapital. (Fredriksson 2003: 34)

Och med det sagt får Bourdieu själv ta över ordet:

Varje fälts specifika logik bestämmer vilka egenskaper som *är gångbara* på just den marknaden, vilka som är relevanta och *verksamma* i det aktuella spelet, och som *i förhållande till detta fält* fungerar som specifikt kapital och därigenom som förklarande faktor till praktikerna. Detta betyder konkret att den sociala rang och specifika makt agenterna finner sig tilldelade på ett visst bestämt fält framförallt beror på vilket specifikt kapital de kan mobilisera – oavsett om de i övrigt besitter den ena eller den andra arten av kapital [...]. (Bourdieu 1994:270)

Om vi nu kort sammanfattar ovanstående resonemang kan vi säga att den narkomana kulturen ringats in, definierats och exkluderats av den dominerande kulturen. I och med denna exkludering har ett eget narkomant fält uppstått. Inom detta fält råder föreställningar, normer och värderingar som är specifika för det fältet. Detta i sin tur innebär att fältets medlemmarna måste besitta kunskaper och egenskaper som är specifika för just det fältet för att kunna vinna sina likars förtroende, vilket alltså i sammanhanget är detsamma som symboliskt kapital.

Mot bakgrund av Foucaults maktperspektiv, tillsammans med Bourdieus begrepp fält och symboliskt kapital, vill jag försöka skildra något av den narkomana kulturens maktstrukturer, dess hierarkier, normer och ideal. Samtidigt söker jag också svar på vilka karriärmöjligheter (inte specifika yrkeskategorier) som står till buds för informanterna inom det fält de så att säga representerar. Sammantaget hoppas jag på så sätt blottlägga svaren på det som är mitt huvudsakliga syfte: att få svar på hur hierarkin tar form och upprätthålls i den vardag som är informanternas. I anslutning till detta har jag formulerat följande frågeställningar:

Vilka umgängesregler gäller inom gruppen? Hur ser relationerna ut inom gruppen? Vad anses som önskvärt och icke önskvärt uppträdande i interaktionen med medlemmarna i gruppen och andra? Hur ser informanterna på olika typer av missbruk? Vad ger makt och status i missbrukskretsar? Var går gränserna mellan offentligt och privat? Hur organiserar informanterna sin vardag? Hur ser informanterna på fängelsestraff? Hur ser informanterna på olika typer av kriminell verksamhet?

Tidigare forskning

Inom etnologin är det sparsamt med missbruksforskning. Kanske beror detta på att forskning om narkomani och andra missbruk vanligtvis är ett område förbehållet utövare av sociologi. Likväl existerar det etnologisk forskning som på olika sätt knyter an till mitt perspektiv. Ur denna forskning vill jag främst lyfta fram *Bortom all ära och redlighet – Tattarnas spel med rättvisan* (1993). I denna avhandling studerar etnologen Birgitta Svensson ”utanförskapets kulturella konstruktion” genom att undersöka hur tattarna i nittonhundratalets början konstituerades som ett problem av den dominerande kulturen, och hur denna försökte avgränsa och marginalisera de som ansågs vara av tatarbörd (Svensson 1993:13). Svensson frågar sig hur kulturell identitet skapas utifrån, samtidigt som det inifrån sker en kamp för moralisk värdighet (jfr. Svensson 1993:37). Hon vill beskriva hur ”samhällets normer förevisas och fås att verka samt hur maktutövningen och motståndskampen formar, prövar och förändrar normerna” (Svensson 1993:37). Avsikten med avhandlingen, fortsätter Svensson, är ”att visa hur den

ideologiska makten utövas och hur det kulturella motståndet organiseras i samhället, genom att tydliggöra hur tataridentiteten gestaltas, prövas och omformas” (ibid).

Birgitta Svenssons perspektiv är som synes inte helt väsensskilt från mitt. Likt Svensson, vars Foucault-perspektiv jag anammat, är det en exkluderad kultur jag studerar, ett socialt isolat om man så vill. Vidare intresserar jag mig också för hur denna ”motståndets” kultur organiseras i relation till den dominerande, både vad de yttre aspekterna beträffar, såväl som de inre. Det vill säga att jag studerar hur den yttre kulturen, den dominerande, har påverkat utformningen av den exkluderade, samt hur medlemmarna i den exkluderade kulturen organiserar sig i förhållande till varandra. Tonvikten lägger jag dock på det senare – jag fokuserar alltså framför allt på den narkomana kulturen och dess särprägel, och mindre på hur den skapades i relation till den dominerande kulturen. Och till skillnad från Svensson, som i hög grad grundar sitt arbete på historiska dokument, förlitar jag mig främst på intervjuer med de som lever i den narkomana vardagen här och nu.

Vid sidan av Svenssons avhandling kan jag också ge ett exempel på en etnologisk studie som faktiskt kretsar kring en missbruksmiljö. Jag talar då om Wigdis J. Espelands *Blommor från rännstenen – en studie av muntlig tradition och livsvillkor bland hemlösa alkoholister i Bergen* (1981). Espeland säger sig här vilja belysa de ”regler som bestämmer och styr relationerna och handlingarna inom” en grupp hemlösa norska alkoholister, något hon försöker finna fram till genom att studera den specifika gruppens muntliga traditioner (Espeland 1981:159). Espelands studie är dessvärre alltför svepande och generaliserande och den lider stor nöd på faktiska utsagor från dem hon säger sig studera. Detta uppvägs inte heller av alla de komplicerade diagram och figurer Espeland valt att infoga i sin text. Alkoholisternas livsvillkor och deras muntliga traditioner hamnar tyvärr något i bakgrunden, till förmån för diverse teoretiska aspekter kring muntlig tradition och hur detta återspeglar aspekter av den kultur i vilken den uppstår. Sålunda är den alltså inte till större nytta för mina ändamål.

Jag kan vidare också, helt kort, nämna två viktiga titlar ur den etnologiska forskningsfloran som behandlar utanförskap och avvikelse. Till att börja med har vi Jonas Frykmans *Horan i bondesamhället* (1993), som enligt författaren är ett försök ”till ett porträtt av ett samhälle som producerar horor och fördömer dem” (Frykman 1993:9). Frykman uppmärksammar ”sambanden mellan moral, samhällsstruktur och frekvensen av utomäktenskapliga födslar” i 1800-talets svenska bondesamhälle (Frykman 1993:7), och visar hur den ogifta modern – det vill säga horan – fick rollen som ”den andre”. Hon fick med andra ord tjäna som ett verktyg med vilket ”justisen inom det sociala systemet” kunde upprätthållas, samtidigt som hon också fick ”åskådliggöra – symbolisera – normerna i samhället” (Frykman 1993:173).

Lynn Åkessons *De ovanligas betydelse* (1991) handlar om förhållandet mellan normalitet och avvikelse. Genom att studera så kallade bygdeoriginal söker Åkesson blottlägga ”relationen mellan lokalsamhälle och avvikande identitet” (Åkesson 1991:20), och hon frågar sig vad det är som gör att någon blir avvikare samt varför det finns avvikelse. Det övergripande syftet är, uppger Åkesson, ”att via originalen studera denna komplexitet i samspelet mellan avvikelse och normalitet eller i relationen mellan originalen och deras omvärld” (Åkesson 1991:11). Åkesson visar hur normalitet producerar avvikelse, ”att normer och tankemodeller är parallella, motsägelsefulla och situationella” (Åkesson 1991:167). Vidare pekar hon på att ”avvikande människors roll i samhället måste behandlas utifrån den specifika historiska, social och kulturella kontext som omger dem” (ibid).

Ur den sociologiska litteraturen – inom vilken det finns en oändlig rad titlar att välja bland, vad missbruksforskning beträffar – väljer jag att lyfta fram två verk. Den första är *Pundare, jonkare och andra – med narkotikan som följeslagare* (1996), författad av Bengt Svensson. I detta förträffliga verk söker Svensson svar på varför människor stannar i kvar den narkomana världen och varför narkomanen (även när denne är ”ren” och fri från abstinens) ofta väljer att återfalla till det narkomana livet. Avhandlingens syfte är ”att beskriva vardagslivets organisering för en grupp narkomaner och analysera och försöka förstå vardagslivet mot bakgrund av de förutsättningar som de själva och det omgivande samhället ställer upp” (Svensson 1996:22). Svenssons arbete bär således påfallande likheter med mitt eget. Bland annat baseras avhandlingen främst på informanternas egna utsagor, och Svensson har valt att försöka se den narkomana världen genom narkomanernas egna ögon, att studera och observera sitt ämne på plats, i dess faktiska miljö. En viktig skillnad mellan *Pundare, jonkare och andra* och denna uppsats är dock våra olika syften.

Vid sidan av Bengt Svenssons verk vill jag också nämna Berit Anderssons *Att förstå drogmissbruk – praktiken, situationen, processen* (1991). I denna bok förklarar och visar Andersson vad ett drogmissbruk är, hur ett drogmissbruk uppstår och vad ett drogmissbruk innebär för den som fastnar i det. Hon menar att ett drogmissbruk uppstår ur bruket av droger, och att den kriminella aspekten av drogmissbruket innebär ”en speciell rekryteringsbas, särskilda krav på kvalifikationer hos utövarna och en vardagstillvaro av säreget slag, bestämd och formad av drogbruket” (Andersson 1991:181).

För Andersson, precis som hos Bengt Svensson, är undersökningsobjektet ”den verklighet som de intervjuade personerna beskriver” (Andersson 1991:11). Detta ligger helt i linje med det perspektiv jag själv har valt, vilket också kan förklara varför jag valt att nämna just dessa två sociologiska verk .

Metod och material

Föreliggande arbete grundar sig först och främst på tre längre intervjuer med tre informanter vilka alla har en lång historia av missbruk bakom sig. Intervjuerna gjordes 2001 och är således inte helt färska. Men då jag inför detta arbete lyssnade på de inspelade intervjuerna och läste de transkriberade intervjuerna på nytt har jag friskat upp mitt minne och jag har anser mig ha en god inblick i det då rådande klimatet, vilka intriger som då utspelade sig i deras vardag och hur det stod till med de tre informanterna vid intervjutillfällena. Med detta i åtanke analyserar jag de transkriberade intervjuerna, jämför utsagorna och mina slutsatser därav med erfarenheter jag gjort i umgänget med informanterna. Detta är alltså i huvudsak denna metodik som ligger till grund för min uppsats.

Att jag känner informanterna väl och att de känner mig och litar på mig har naturligtvis underlättat mitt arbete avsevärt. Jag har svårt att se hur denna uppsats hade kunnat existera utan det förtroende Stefan, Anders och Daniel givit mig. Jag har på nära håll fått ta del av deras vardag, deras framgångar och motgångar, något som i sin tur har gett mig god kunskap om vilka premisser och förutsättningar de lever under. Jag har därmed, vid sidan av intervjuerna, också omfattande observationer att luta mig emot. Jag har i mångt och mycket intagit ett "aktörsperspektiv", vilket i stora drag innebär "att forskaren lämnar åskådarplatsen och ger sig in i den verklighet som ska studeras, samlar in aktörernas röster och observerar i deras egen miljö hur livet ser ut" (Svensson 1996:24). Att jag fått ta del av informanternas vardag "inifrån" har också gett mig ett gott gehör vad beträffar sanningshalten i deras utsagor. I intervjuerna förekommer ibland avsnitt där informanten kan misstänkas framställa sig själv som bättre, smartare, modigare än vad som kanske egentligen är fallet. Man kan kort sagt misstänka att informantens berättelser ibland är något tillrättalagda. Detta är naturligtvis inte överraskande. Att berätta om sig själv är att skapa sig själv, att konstruera ett jag som kan hållas fram och presenteras för lyssnaren. När berättelsen dessutom berör personliga, ibland privata, frågor och företeelser kan det ligga nära till hands för informanten att justera orden och framställa sig i bättre dager. Min avsikt är dock inte att ifrågasätta informanternas berättelser och försöka avgöra huruvida de ljuger eller talar sanning. Jag söker inte svar på hur det faktiskt förhöll sig i en specifik situation. Jag intresserar mig istället för vad informanterna säger och gör och vilka värden de utger sig för att hålla högt. Överdrifter och lögnen kan därför i själva verket också vara en viktig tillgång.

Disposition

Uppsatsen är uppdelad i tre kapitel – två längre följt av ett kortare. Uppsatsens första kapitel ägnas åt att belysa olika aspekter på det narkomana vardagslivet. Jag vill med andra ord försöka visa hur den narkomana kulturen är organiserad genom att lägga fokus på frågor som rör försörjningsmöjligheter, kriminalitet, moralfrågor, offentligt och privat, normer och regler, den narkomana kulturens förändring över tid, umgängesformer, fängelsestraff, generositet, affärsverksamhet, samt kvinnor och män. Dessa teman och de erfarenheter vi kan dra därur får sammantaget därefter också stå som bakgrund till kapitel två, i vilket jag ger mig i kast med att beskriva informanternas liv och den narkomana kulturen ur ett mer interaktionistiskt perspektiv. Här rör det sig främst om yttre, mer handfasta attribut för status och makt. Det handlar i mångt och mycket om affärer, om pengar och droger och hur dessa medel kan hjälpa eller stjälpa den enskilde narkomanens rykte, anseende och möjligheter till maktutövning. Det handlar om hur en karriär skapas och om hur hierarkin fungerar i praktiken.

Kapitel tre inleder jag med att redogöra för den narkomana kulturens skapelseprocess. Jag vill med andra ord förklara hur den narkomana kulturen uppstått i relation till den dominerande. Därefter summerar jag i svepande drag de teman och erfarenheter vi dragit ur de två föregående kapitlen och försöker placera detta i ett teoretiskt sammanhang. Mitt syfte är här att ge en övergripande bild av hur den narkomana kulturens maktstruktur fungerar och hur den upprätthålls. På detta följer sedan några avslutande ord.

KAPITEL 1 – Den narkomana vardagen

”Langar lite, stjälar lite, smugglar lite” – den organiserade brottsligheten

Mycket av Stefans, Anders och Daniels tid och energi kretsar kring pengar, eller snarare kring hur de ska bära sig åt för att få ihop pengar för vilka de kan köpa droger. Då informanterna till följd av sina missbruk är utestängda från arbetsmarknaden återstår endast – med undantag för Anders som är förtidspensionerad – socialbidrag som deras enda legitima inkomstkälla. Bidragens ringa omfattning i kombination med vad ett aktivt missbruk kräver i kronor och ören tvingar därför informanterna att förlita sig på andra mer ljusskygga metoder för att ekvationen ska gå att lösa. Anders ger besked om vilka metoder som står till buds: ”Langar lite, stjälar lite, smugglar lite. Ja, på dom sätt som finns till hands för att tjäna sig en peng” (Anders, s. 10). Det är med andra ord bara vederbörandes fantasi som sätter gränserna. Sociologen Bengt Svensson får utveckla det hela:

I den narkomana världen finns en mängd självständiga försörjningsformer – tjuven, snattaren, smugglaren, langaren, hallicken, den prostituerade, hälaren, inkassören, bedragaren, kundförmedlaren [...]. Flera försörjningssätt kan användas samtidigt. De som befinner sig på de lägre nivåerna i narkotikavärldens klassamhälle använder en kombination av försörjningssätt enligt maximen ”många bäckar små”, ett improviserat fixande och fifflande dag för dag. (Svensson 1996:287 f)

För informanterna är dock den huvudsakliga inkomstkällan diverse typer av tillgreppsbrott, det är den enklaste och snabbaste metoden att skaffa sig kapital. På frågan *vad* det är de stjälar svarar de mer eller mindre enhälligt att det inte spelar någon större roll – huvudsaken är att bytet kan omsättas i pengar eller droger. Naturligtvis är en del byten mer eftertraktade än andra av det enkla skälet att de är lättare än andra att avyttra. Det gäller därför att ha någorlunda god kännedom om vad som för tillfället ”är på tapeten”, som Anders uttrycker det (Anders, s. 10). Och som exempel på lättsålda varor nämner Anders ”moderna elektroniska grejor, tobak och kött” (Anders, s. 11).

Innan informanterna kan sälja ett byte måste de dock först stjäla det. Jag bad informanterna förklara hur det går till när de förbereder sig inför ett brott, själva upprinnelsen till brottet och hur de sedan praktiskt går till väga när de utför det.

Initiativet till att ge sig ut för att ”bryta” eller ”jobba”³ – det vill säga att stjäla – verkar i princip kunna tas av vem som helst i gruppen. Jag kan alltså inte peka på någon enskild individ som skulle vara mer pådrivande än andra i den frågan. Ofta verkar också upprinnelsen till ett jobb uppstå mer eller mindre slumpmässigt. Det kan handla om att någon är i behov av

pengar eller helt enkelt på någon fått en god idé eller bara sett något som fångat dennes intresse. Följande två citat är tänkta att ge en inblick i hur det kan se ut när ett jobb växer fram:

Nä, det brukar väl vara att man sitter och spånar och snackar lite på kvällen: ”Ja, jag träffade en innan idag. Han behövde...”, typ en skithusstol. Ja vitvaror – en ny spis eller kylskåp. ”Ah fan! Ja, jag vet ett fett bygge där borta ju, där dom håller på att installera sånt.” Man sitter och spånar ihop. ”Ja, javisst, ska vi åka dit och se om vi kan plocka skiten”. Ja, sen sticker man ut där, tittar till det. Och är det något så klipper man det. Och så får han som fått beställningen sälja det sen. Och sen så dela på pengarna, eller köpa knark för pengarna och dela på knarket. (Anders, s. 11)

Det börjar så, att man sitter några stycken hemma och börjar snacka om att: ”Pengar! Pengar! Ja, har du något bryt på gång?”, någon börjar snacka sånt. ”Nä. Har du då? Ja, vi åker ut, det gör vi! Vi sticker ut och kollar läget!”. (Daniel, s. 6)

Citaten ger vid handen att upprinnelse och initiativ till ett eventuellt jobb ofta är något improviserat och godtyckligt. Att ödsla någon tid på genomarbetade planer och strategier tycks inte ligga för informanterna. De är opportunisterna och håller som sådana helt sonika ögonen öppna och tar de tillfällen som ges. Vid ett tillfälle har jag själv också bevittnat en episod som belyser hur slumpartat och oplanerat det kan gå till. Händelsen utspelade sig en kväll när jag färdades i bil tillsammans med Stefan. Plötsligt fick han syn på något och stannade till på en parkering i ett villaområde. Han bad mig vänta i bilen och försvann sedan in i en mörk trädgård. När han återvände hade han villaägarens motorgräsklippare i släptåg, vilken han sedan placerade i bagageutrymmet för att därefter köra vidare som om ingenting hade hänt.

Huruvida det är vanligare att jobba i grupp eller ensam har jag inget säkert svar på. Det vanliga tycks dock vara att verksamheten bedrivs enskilt eller i sällskap av en eller max två kumpaner. Anders, den enda av informanterna som ger något klart besked i frågan, menar att det skiljer sig från gång till gång: ”En grupp på två, eller så gör jag det själv” (Anders, s. 11). Anders uppger dock att han föredrar att jobba ensam därför att ”det är enklast att vara själv” (ibid). Att slå sig samman med en kumpan förklarar han, kan medföra samarbetsvärigheter på grund av att man ”aldrig är på samma nivå. Det blir alltid jidder om nånting” (ibid). Å andra sidan, fortsätter han, kan det ibland vara tryggare att vara i sällskap med någon: ”kommer det någon så är det ju bra om man är två. För kommer där en två tre medborgare när man är ute ensam så är det ju lätt att de blir kaxiga” (ibid).

När en idé till ett jobb väl växt fram hos någon och denne också beslutar sig för att införliva en kamrat i planerna, kan det vara en god idé att noga överväga vilken kamrat som är bäst lämpad att ta med sig. Det är då viktigt att, som Stefan säger, ”vara en bra människo-kännare” (Stefan, s. 6). Valet av kumpan kan ibland vara helt avgörande för resultatet, det vill säga om jobbet ska sluta i framgång eller fiasko. Informanternas utsagor om vad de anser är ett förkastligt beteende då ett jobb ska utföras säger mycket om vad som önskas av en

kumpan. Till att börja med, säger Daniel, bör man inte vara drogpåverkad på jobbet: "När man ska ut och bryta, då ska man vara ren" (Daniel, s. 31). Samtidigt erkänner han att det inte alls är ovanligt att någon drog används i anslutning till jobbet, inte minst för att lugna nerverna. Drogerna, menar Bengt Svensson, "har en viktig funktion som 'bränsle' eller 'medicin'. De ger den kraft och tillförsikt som krävs för att man ska kunna ordna pengar genom kriminalitet" (Svensson 1996:300).

Men att jobba påtånd medför självfallet risker. Omdömet kan påverkas så sätt att vederbörande drabbas av övermod, vilket lätt gör honom oförsiktig:

Tänker man: "äh, jag tar en sån till, jag är Tarzan! Jag klarar allt va". Men dom flesta gångerna har det tvärtom blivit sämre. Inte försiktig eller så. Du bryr dig inte om vad din medhjälpare säger. "Du det kommer nån där!" Ändå bryter du. Och du bara tänker: "Jag ska in!" Inte något mer va. (Daniel, s. 32)

Anders ger stöd åt Daniels uppfattning och ger också ytterligare exempel på problem man kan ställas inför när man jobbar i sällskap med en kumpan: "Antingen är dom rent oförsiktiga eller så är dom rent paranoida, och då är det jobbigt då också. Då får man släpa dom till brottsplatsen" (Anders, s. 11).

Väl på plats handlar det inte bara om att bryta sig in och komma över ett eventuellt byte. Det anses också viktigt att utförandet av jobbet sköts snyggt. Man bör alltså, som Daniel säger, alltid eftersträva att ta sig in på det "lättaste stället" och på det "snyggaste sättet" (Daniel, s. 6). Daniel ger också exempel på hur man inte bör gå till väga:

Ja, det finns såna som bara: pang bom på rödbetan bara! Han ska in! Det kvittar om larmet går eller nått sånt. Han tittar inte hur, vilket är lättaste sättet och så, att komma in va. Nä, han ska gå på dörren eller fönstret eller hur... Om man ska krossa rutan eller... Jag gör det på mycket finare sätt alltså. Då slipper man att hålla liv och förstöra så mycket. (Daniel, s. 7)

Vem som intar den ledande rollen när ett jobb ska utföras beror – här som i andra mänskliga relationer – ofta på individuella karaktärsdrag, till exempel på hur pass dominant en person är. Men det kan också bero på vem av de inblandade som är mest meriterad, vem som med andra ord har mest erfarenhet av jobb som liknar det de eventuellt är i färd med att ta sig an. Anders förklarar:

Ska vi ut och klippa ett apotek så brukar jag ha den ledande rollen eftersom jag har gjort det så jävla mycket och vet hur turerna går. Så lyssnar folk på mig där och lyder. Där brukar jag ju faktiskt ha en ledande position, om det är en sådan karaktär på brottet. Men är man bara ute och pundar i sommarstugor eller nånting, så drar jag mig gärna tillbaka och har en lite mer,... ja, en drängaroll typ. (Anders, s. 12)

Anders kan i apotekssammanhang sägas besitta en expertroll. Han har varit med förr och vet hur rutinerna är på ett apotek, hur och var de begärliga medicinerna förvaras etc., och det faller sig därför ganska naturligt för de övriga att lyssna till hans anvisningar. I andra fall kan

expertrollen innebära att någon är bra på att bryta upp en vis sorts lås, på att lura folk, på att stjäla bilar, på att hitta en ven att injicera i, på att hantera myndighetspersoner och så vidare.

När väl jobbet är utfört och deltagarna har satt sig i säkerhet återstår bara frågan om att dela bytet. På frågan om hur informanterna går till väga då bytet ska delas upp svarar de att man bör dela broderligt: "Ska dela jämt" säger Daniel (Daniel, s. 7), som får medhåll av Stefan som säger att bytet ska delas "hälften/hälften" (Stefan, s. 6). Anders fördjupar det hela en smula och menar att då det oftast "är samma risker och samma insatser" ska det följaktligen också vara "samma vinster" (Anders, s. 11).

Det ideala förfarandet är alltså att man ska dela lika. Men i verkligheten är det dessvärre inte alltid fullt så enkelt. Åtminstone antyder Anders att så inte är fallet när jag frågade honom om de alltid delar lika eller om det finns undantag. Han svarade något svävande: "Det beror på. Det brukar inte bli så,... riktigt. Beror på, lite från situation till situation" (ibid). När jag ber honom förklara vad det är som gör att vissa ibland ska erhålla en större del av bytet än andra är svaret återigen något dunkelt: "Nä, det är väl bra som det är för närvarande. Det är inget som säger att det inte ska delas egentligen – fifty/fifty. Så är det". När jag framhärdar och frågar varför det ändå inte alltid blir så blir Anders tvär och svarar irriterat: "Spelar ingen roll! Nu går vi in på personliga saker" (Anders, s. 12). Därefter lämnade vi frågan och således svävar jag fortfarande i ovisshet om varför vissa ibland kan ha rätt till en större del av bytet än andra. Jag kan dock tillägga att jag efteråt fått veta att det strax innan intervjutillfället uppstått en tvist mellan Anders och Daniel. De två hade tydligen gjort en större narkotikaaffär tillsammans i vilken Daniel hade stått för kontanterna och Anders för att göra slut på drogerna.

Brott och moral

Eftersom informanterna i mångt och mycket försörjer sig på olika typer av kriminalitet kan det falla sig naturligt att fundera över deras syn på brott och moral. Vid en första anblick kan det verka som om informanterna inte har några moraliska betänkligheter vad brott beträffar och att det bara är bytet/vinsten som spelar någon egentlig roll. Men så är inte fallet. Självfallet finns det även här föreställningar om rätt och fel – en moralkod om man så vill.

Till en början hävdar Stefan att alla brott är legitima, men korrigerar nästan genast sin utsaga med att tillägga: "Bara det inte skadar någon annan" (Stefan, s. 8). Strävan efter att inte skada någon är något de alla är överens om. Men självfallet kan det likväl uppstå situationer då det är svårt att undvika. Inte minst på grund av att det enligt informanterna blivit allt vanligare med mer eller mindre reguljära medborgargården. Andra inskränkningar i den annars så liberala uppfattningen om vilka brott som anses legitima avser framförallt barn och gamla:

”Där går regeln liksom, överallt. Kåkar och så. Så det accepteras inte” (Stefan, s. 8). Jag frågar Stefan vad som kan hända om man inte ger akt på denna oskrivna regel. Han svarar att man, om man exempelvis sitter i fängelse och överträdelsen kommer till de övriga internernas kännedom, riskerar att bli misshandlad av medfångarna. Missdådaren kan, fortsätter han, få sig ”en runda i bastun, med några biljardbollar i ett byxben” (Stefan, s. 8).

Anders och Daniel ger inte några specifika exempel på vad de anser som oacceptabel i brottsammanhang. De talar istället utifrån sig själva och värderar inte i någon större grad andras handlande. Anders anser att det främst är ”förmögenhetsbrott gentemot okända människor” som är betrakta som okay (Anders, s. 14). Och idealet, säger han, är ”om jag kan komma åt deras egendom eller förmögenhet utan att skada dom, varken... Ja, psykiskt skadar man dom genom att bara bestjåla dom förvisso. Men i alla fall inte behöva uttala några hot eller något sånt, och inte behöva förgripa sig på dem” (ibid). Jag frågar om han anser att det är skillnad på att bryta sig in i butiker eller villor. Och visst gör han det:

Ja, det gör en jävla skillnad. För om det är en affär så är det stöld. Är det ett bebott hus så är det grov stöld oavsett om du stjälar något eller inte va. Det räcker att du bryter dig in och tar dig över tröskeln. Jag tycker inte bostadsstölder okay heller, för då är man inne och trampar på folks integritet. Men visst, det har hänt att jag har tagit villor ändå va. [...] Jag tycker, moraliskt sett så är det inte okay alltså. (Anders, s. 14)

Straffsatsens kaliber verkar sålunda avskräckande när det gäller villainbrott. Men samtidigt handlar det också om en motvilja att drabba enskilda människor och deras privata tillhörigheter. Anders förklarar att butiker är mer legitima mål än villor eftersom det inte drabbar den enskilde lika hårt. En villa, menar han, innehåller ting som är privata, saker med affektionsvärde. Med varorna i en butik förhåller det sig däremot annorlunda. Artiklarna i en butik, säger Anders, saknar affektionsvärde: ”det kan det ju inte ha om det ligger på hyllan i en affär” (ibid). Dessutom, tillägger han, är det lättare och mer lönsamt att bryta sig in i en butik eftersom man då inte behöver leta efter bytet på samma sätt som vid ett villainbrott: ”jag vet: där och där står DVD:n och, bara in och klippa dom och dra (ibid). Men det finns gränser även här. Anders samvete förbjuder honom att bryta sig in i butiker eller företag som ägs av bekanta: ”Ja, och sen är det klart, skulle det varit något privat företag, som någon människa jag känner äger och förestår, så skulle jag inte tagit det” (ibid).

I likhet med Anders anser också Daniel att villainbrott är fel. Han berättar dock att han inte alltid haft den inställningen. För, säger han, stal han och hans vänner allt de kom över – ”rubb och stubb” (Daniel, s. 6) –, allt de kunde tjäna pengar på och ingen skillnad gjordes mellan villor och butiker. Men med tiden har Daniel ändrat uppfattning:

Men villor och sånt – jag tycker, nä det är inte min grej det. Jag tycker det är privatpersoner va. Går man in i en villa va, jag tycker det är taskigt. Den personen kanske har sparat ihop till video eller TV eller stereo. Kommer du och tar den!... Tänk om dom gjorde så mot dig också!. Det hade inte heller känts bra va. Det är därför jag inte gör villainbrott. [...] Ja, du går in på privat område. (ibid)

Till skillnad från Anders och Daniel har Stefan inga större betänkligheter när det gäller villa-inbrott, och han drar ingen gräns mellan villa och butik. Han menar helt enkelt att det är upp till var och en att avgöra. Själv anser han att ”det är helt okay att ta en villa (Stefan, s. 8). Detta motiverar han med att man får sona för det om man åker fast: ”Du gör det, och du får ta straffet” (Stefan, s. 9).

Offentligt och privat

Informanterna lever nära inpå varandra, inte minst vad Stefan och Anders beträffar. Då Anders saknar eget boende har Stefan givit honom tak över huvudet genom att låta honom bo hos sig i sin enrumslägenhet. Anders har fått något som nästan kan liknas vid ett eget rum i en hörna av köket. Egentligen är utrymmet inte mycket större än en sovalkov, men tillräckligt stort för att rymma en säng, en hylla och en byrå. Här förvarar Anders sina få tillhörigheter, och med hjälp av ett skynke kan han ”stänga” om sig om han skulle vilja vara för sig själv en stund. Det kan tyckas en smula torftigt, men Anders nöjer sig med det lilla. Jag frågar honom om vad han ser som sin privata sfär, vart han tar vägen om han vill vara ifred. Som svar nämner han sin mormors hus (Anders, s. 10). Men mormors hus är inte mer privat för honom än att han säger: ”Men visst, vill Stefan hänga med hade han fått göra det också” (ibid).

Anders verkar inte nämnvärt plågad av att inte ha ett eget hem. Överlag är han en social och öppen kille och han tycks inte ha mycket att dölja för sina vänner. Om sin egen lilla hörna i köket säger han att det står Stefan fritt att röra sig där: ”visst! vill han ha nånting där, som jag har där inne, så får han lov att gå och ta det” (ibid). På frågan om det står honom lika fritt att röra sig i Stefans lägenhet svarar han följande: ”Vi har kommit överens om att borta vid hans säng och hans nattduksbord och där, där har jag inget att göra. Så jag springer inte där” (ibid). Inte heller, säger han, snokar han runt i Stefans skåp och lådor.

En anledning till att just området kring Stefans säng är fredat är troligen att det främst är här Stefan förvarar sina pengar, droger, injektionsverktyg, och annat som är viktigt för honom. Det bör kanske tilläggas att det ibland tummas en del på den här överenskommelsen, men ofta är det något Stefan har overseende med. Åtminstone så länge det inte försvinner saker. De två kommer bra överens och det uppstår sällan några större sammandrabbningar dem emellan, även om de tidvis kan irritera sig på varandra.

Anders är medveten om att han i grund och botten bor hos Stefan på nåder. Han är därför nog med att visa hänsyn och är införstådd med att han förväntas hjälpa till med en del husliga göromål och annat som underlättar för dem båda:

Det är klart han ställer krav på mig... Vi bor ju ihop, så det är klart. Jag får ju ta hänsyn till honom också ju. Jag kan ju inte bara ösa på i ullstrumporna. [...] Ja, jag får ju hjälpa till att städa, hålla ordning, hjälpa till med hushållskassan... Bidra med vad jag kan, för det gör han. (Anders, s. 14)

Till skillnad från Anders och Stefan bor Daniel för sig själv i sin enrummare. Det händer dock ofta att folk, som av olika anledningar inte har någon annanstans att uppehålla sig, sover över en eller ett par nätter. Hos Daniel är dörren sällan stängd för någon: ”Ja, alla är välkomna hit” (Daniel, s. 23). Och precis som hos Stefan är det tämligen okay att röra sig fritt i lägenheten, med vissa mindre restriktioner: ”Ja alltså, dom får sätta på bandspelaren och såna grejor va. Men inte titta i lådor och sånt. Det är en sak om jag plockar fram grejor och visar. Men inte att personen går och tittar va” (ibid).

Någon tydligt markerad gräns mellan offentligt och privat som rör hemmet och vederbörandes tillhörigheter är svår att finna. Om man bortser från lådor och skåp, som informanterna tycks ogilla att man snokar i, tycks det stå besökare fritt att röra sig i informanternas hem. Den öppna inställningen kan kanske förklaras med att informanterna spenderar en stor del av sina vakna timmar tillsammans (vilka, till följd av missbruket, ibland kan vara ovanligt många), varpå det vara svårt att undanhålla något från de övriga eftersom de nästan alltid finns i varandras omedelbara närhet. Likväl finns det utrymme för hemligheter.

Privata frågor är frågor som rör affärer, pengar och hur mycket droger vederbörande har tillgång till. Om dessa saker talas det i regel tyst. Det är visserligen inte sällan det talas om affärer, men då handlar det ofta om skrönor och dagdrömmier. Det talas om skickligt genomförda kupper, om möjligheter att göra ”det stora klippet” och så vidare. Men samtalen rör sig oftast på en förhållandevis ytlig nivå: ”Ja man pratar affärer. Man pratar inte summor och namn” (Stefan, s. 9). Daniel säger först att de inte talar om affärer, men korrigerar sig genast: ”Nä, vi snackar inte om sånt. Ibland händer det: ’oh ja, jag har gjort en bra affär alltså’. Det är ändå en liten bonuspoäng. Imponera på dom andra – wow! Sen tänker dom, kan han, varför kan inte jag va” (Daniel, s. 37 f).

I de fall då en person inte bara talar löst om affärer och liknande, utan verkligen vill göra en affär – och det också går så långt som till förhandlingar – då tycks köket vara den naturliga arenan. Köket får ibland fungera som Stefans kontor. Och när köket genomgår sin förvandling från kök till kontor upphör det också att vara en offentlig plats. Köket som annars är öppet för alla bli plötsligt privat.

Mer än en gång har jag själv bevittnat hur någon (oftast köparen) ber att få tala med någon (oftast säljaren) på tu man hand i köket. Då det vardagliga umgänget ofta utspelar sig i vardagsrummets soffor och fåtöljer är köket ofta en tyst och avskild plats, väl lämpad för lågmälda samtal. Vad samtalet i köket handlar om står förvisso oftast klart också för övriga närvarande, men det är fortfarande bara de två i köket som känner till vad som egentligen utspelat sig. Spelkortet är fortfarande dolda, summor och namn förblir hemliga.

I den narkomana världen är det okay att fråga någon om denne har droger, men inte *hur mycket*. Lika lite frågar man någon *var* han fått tag på drogerna.

Ja det är privat. Det håller man lock på. Jag kommer inte och frågar dig var du har handlat det. Jag bara vet att du har va. Det räcker. Om du har ordnat det från Kungen eller om du ordnat det från någon annanstans va, ja det frågar man inte alltså va. (Daniel, s. 23 f)

Det ligger i informanternas intresse att ingen vet hur mycket droger de har tillgång till. Varför? Anders svarar: "Om han har mycket och man talar om det, så är det ju att bjuda in till att bli rånad (Anders, s. 26).

De tre informanterna har som sagt god insyn i varandras liv, men kring de punkter som rör affärer och det huvudsakliga föremålet för affärerna, drogerna, är det i regel ganska tyst. Anders ger en självklar förklaring till sekretessen: "Det en vet, vet en. Det två vet kan två veta. Det tre vet, det vet polisen också" (ibid).

I fallet med Stefan och Anders är det dock annorlunda. Eftersom de bor ihop blir det särdeles svårt att ha hemligheter inför varandra, åtminstone vad affärer beträffar. Detta dilemma har de dock löst med att slå sig samman och sköta affärerna gemensamt:

Som jag och Stefan – vi bor ihop, vi kör ihop... Vi kan inte ha några jävla sido... Eller det skulle vi kanske kunna, men det hade inte känts rätt att ha en massa skumma sidoaffärer, som man jobbar på att hålla den andre utanför och så. Det hade inte varit schyst. Man gör inte så tycker jag. (Anders, s. 10)

Det kan dock inflikas att det inte alltid hålls så styvt på principerna som det kan låta. Jag vill därför återigen understryka att det först och främst är ett ideal som beskrivs. Visst förekommer det till exempel att Stefan och Anders har sina egna affärer vid sidan av de gemensamma, något som visserligen kan ge upphov till osämja ibland.

Ytterligare en fråga som rör det privata handlar om den brottsliga verksamheten. Lika lite som det talas om genomförda eller pågående affärer, lika lite talar informanterna om de brott de begått. Visst talas det om både affärer och diverse jobb, men i regel lämnas alla detaljer vad namn, summor och platser beträffar därhän. Det vore till exempel oklokt att skryta om de bragder man utfört på brottets bana då det snabbt kan slå tillbaka, exempelvis som när en konkurrent eller fiende beslutar sig för att sätta någon ur spel. Anders förklarar:

Ja, om man talar om vad det var för hak man har klippt, ja då har dom ju riktlinjerna till att sätta dit en om det vänder, om dom får en tagg i ögat till en. Så kan dom ju ringa anonymt och säga: ”Ja, jag vet att det var den och den som var där och klapp det och det, då och då.” Så ja, så kan dom få en inspärrad i två dagar i alla fall. (Anders, s. 26)

Därmed är vi framme vid nästa anhalt under rubriken ”Offentligt och privat”, och här handlar det om fängelsestraff. Eftersom fängelsevistelse inte är ett alltför ovanligt inslag i informanternas liv kan det vara av intresse att se närmare på deras uppgifter därom. Jag frågade informanterna huruvida det är okay att fråga vilket brott någon suttit inne för. Och det tycks vara helt i sin ordning att göra det: ”Ja, det är okay för mig” (ibid). Anders uppger att han inte döljer något när han väl åkt fast, med motiveringen att han inte gör något han inte kan stå för. Och som han säger: ”kan inte mina vänner acceptera det, så får dom säga till” (ibid).

I den dominerande kulturen är ett fängelsestraff i bagaget oftast en last man gärna talar tyst om. I informanternas vardag kan förhållandet emellertid sägas vara det omvända. Att försöka dölja att man suttit inne, eller snarare *vad* man suttit inne för, kan här istället väcka misstankar. Anders förklarar: ”Hade jag sagt: nä, det har du inte med att göra. Då hade det ju snarare varit skumt. Va fan! Vilken lekplats har du varit på och skaffat dig straff?” (ibid). Det är med andra ord rädslan att bli misstänkt för att ha begått ett oacceptabelt brott, i det här fallet övergrepp på barn, som föranleder den öppna hållningen ifråga om avtjänade fängelsestraff.

Till sist kan vi avrunda med frågan om sjukdomar, något informanterna visserligen inte verkar betrakta som särdeles privat, men som jag ändå valt att placera under ovanstående rubrik.

Jag frågar Daniel hur de ser på frågor som rör narkotikarelaterade sjukdomar. Hans svar handlar dock inte så mycket om aspekter kring offentligt och privat. Istället väljer han att tala om faran med att dela sprutor, något han menar naturligtvis bör undvikas. Delar man gör man det helst bara med dem man umgås mest med eftersom man då har ganska god kännedom om vilka sjukdomar dessa eventuellt kan bära på, samt hur väl de ser efter sina verktyg. Daniel uppger att han själv, såväl som Stefan och Anders, bär på hepatit C. Och eftersom de delar samma sjukdom kan de lika bra dela verktyg också. Men, säger Daniel, ”de flesta gångerna försöker man undvika andras verktyg. Försöker ju att hålla sig med verktyg själv” (Daniel, s. 28). Och han avslutar med att säga att han tycker det är sorgligt när ”en narkoman inte kan hålla sig med egna verktyg” (ibid).

Det faktum att Daniel inte talar om sjukdomar som något privat, att han istället talar om frågor som rör sprutdelning, samt att han utan omsvep berättar att de alla har hepatit C, kan

eventuellt tolkas som att narkotikarelaterade sjukdomar inte är något de anser nödvändigt att tala tyst om. Och beträffande hepatit – det är mycket vanligt att injicerande narkomaner bär på hepatit i en form eller en annan, särskilt bland de som injicerat i många år. Och eftersom sjukdomen är så pass vanlig är det kanske snarare så att en meriterad narkoman förväntas bära på smittan. Det är en del av den narkomana vardagen och som sådan är sjukdomen inte ett särdeles laddat ämne. Sjukdomar är, och detta vet jag av erfarenhet, i själva verket något det talas relativt öppet om. Informanterna och deras vänner beklagar sig ofta över diverse krämpor och visar varandra sina infekterade och värkande sår, ger varandra tips om hur de ska sköta om dem, samt hur de ska undvika dem i fortsättningen och så vidare.

Reglementet

Informanternas vardag kringgärdas av en uppsättning oskrivna regler och uppförandekoder – ett önskvärt *modus operandi* om man så vill – som de och deras likar har att förhålla sig till. Detta är naturligtvis inte något unikt för den narkomana kulturen. Mänskliga relationer omgärdas alltid av mer eller mindre uttalade regler, normer och tabun som anger hur vi bör uppträda. Men vad som anses som ett önskvärt uppträdande varierar naturligtvis beroende på de olika förutsättningar människor lever under. Anders, Stefans och Daniels vardag ställer specifika krav på dem, krav som skiljer sig från de människor i den dominerande kulturen har att förhålla sig till. Och orsaken till detta är självfallet att de är heroinister. Den främsta gemensamma nämnaren i informanternas liv – drogerna och handeln därmed – är en verksamhet som i alla avseenden är illegal. Därför är det kanske lätt att förstå att ett avsteg från den narkomana kulturens regler ibland kan få tråkiga följder. Men vilka är då de viktigaste och mest framträdande reglerna i denna kultur?

Informanterna tycks vara eniga om vilka tre regler som är viktigast att hålla sig till: gola inte, luras inte, stjäla inte av dina vänner. ”Tjallare”, eller ”golare” som de också kallas,⁴ är personer de alla talar om med förakt. Föraktet för tjallarna framgår inte minst, som vi snart ska se, av det nedsättande språkbruk informanterna använder sig av när de talar om dem.

Jag frågar Anders vad han anser är det värsta någon kan göra mot honom. ”Att sitta och gola mig”, svarar han omgående (Anders, s. 15). Han fortsätter:

Golbögar beblandar jag mig inte med. Jag vill inte ha med dem att göra. Nä, va fan i helvete! Dem vågar man ju inte sälja en holk till. För fan, torskar han med den, så lägger han en på det. Det är ju bara dumt att göra affärer med såna. (Anders, s. 17)

Vidare säger han att även om golbögar inte nödvändigtvis blir helt utfryssta så ”ser man ju till att de hålls utanför” alla viktigare beslut och större transaktioner (ibid). Temat ”Tjallare”

är något Anders spinner vidare på när jag frågar honom vad han tror att kamraterna förväntar sig av honom: ”Att jag ska hålla käften när jag sitter hos polisen i alla fall” (Anders, s. 4). Regeln är som synes viktig för Anders:

Ja, den är gyllene för mig. Jag vet hur jävla illa jag tycker om att sitta inne själv, så jag hade blivit sur om jag hade fått sitta inne för att någon annan glappat bredvid mun. Så därför är det mig så jävla främmande att själv göra det. (ibid)

Stefans och Daniels inställning till frågan om tjallandets vara eller icke vara är av en något mer pragmatisk karaktär. De är naturligtvis överens om att det är fel att tjalla, men menar samtidigt att det ibland finns tillfällen då det faktiskt kan vara berättigat. Stefan ger ett exempel och berättar om hur hans egen bror satte dit honom – ”Min brorsa golade mig förra gången” – och hur han sedan själv av ren hämnd, svarade med samma mynt: ”Så nu var det min tur å gola honom” (Stefan, s. 11).

Kanske var det berättigat för Stefan att tjalla på sin bror. Men överlag är tjallandet att betrakta som en dödssynd, och den som ägnar sig åt det kan i en del fall utsätta sig för livsfara. Jag överlåter åt Bengt Svensson att utveckla resonemanget kring tjallandet:

Sanktionerna mot den som bryter mot normen är [...] starka och kan innebära grov misshandel eller mord. Men trots det tabu som gäller mot att ”tjalla” för polisen så förekommer det att information lämnas till polisen, åtminstone om det kan ske diskret och ger fördelar för tjallaren. [...] Poliser har omvittnat att de när förhørsbandspelaren är avkopplad får uppgift om vilka som varit inblandade i olika typer av brott. Men att vittna i rättssalen mot en annan kriminell är en helt annan sak. Den som vittnar exponerar sig inte bara gentemot den åtalade utan också i förhållande till andra kriminella. [...] De starka sanktionerna från de kriminella narkomanerna gentemot den som tjallar har sin grund i att tjallandet underminerar grundvalarna för narkotikahanteringen. Normalt sett är polisen ständigt i underläge gentemot langarna eftersom bara två parter vet vad som har försiggått – köpare och säljare – och ingendera har någon anledning att anmäla brottet. [...] Det ligger i hela narkomangruppens ”yrkesintresse” att normen mot att ”tjalla” upprätthålls. (Svensson 1996:322)

Vid sidan av önskan om att vännerna håller tätt, är det också önskvärt att man inte lurar varandra i affärsuppgörelser. Detta handlar i huvudsak om att inte sälja droger av dålig kvalitet under förespeglingar om att det ska vara något annat än dåligt, samt att inte ta oskäligt bra betalt eller fuska med kvantiteten. Visserligen är det helt okay att lura eller, som informanterna säger, *blåsa* någon ibland. Men det gäller att veta vem man kan blåsa och när.

Stefan menar att vännerna, dem blåser man inte: ”Antingen talar man om för dem att nu är läget så och så, att jag har för hundra spänn bara, eller så va. Eller så, det är inte så bra men det fungerar, du blir frisk på det” (Stefan, s. 3). Han beskriver också när det kan vara berättigat att lura någon:

Ja, det är om han är dum helt enkelt. Det beror på, står han och är dum och försöker skryta eller: ”Jaja, alltså jag har suttit tolv år nu, så det är bäst att ni ger mig bra grejor”, liksom. Och då kan jag lita på mig själv så mycket, för jag är så gammal i gemet att, ja då kan han dra åt helvete liksom. Jag satt i Malmö en gång. Kom där upp en

kille och siktade på mig med en pistol: ”Ja, jag sätter en kula i dig om du försöker blåsa mig”. Jaha, ja jag blåste honom helt enkelt. (Stefan, s. 3)

Därefter beskriver Stefan exakt hur han gick till väga för att lura den pistolförsedde köparen. Kortfattat gick det till så att Stefan, utan att köparen uppfattade det hela, hällde en större mängd högkvalitativt amfetamin i ett glas med vatten. Därefter måttade han inför köparens ögon upp en lagom kvantitet av det dåliga, det utspädda, amfetaminet, blandade detta med det spetsade vattnet och drog sedan upp alltsammans i injektionsverktyget för att sedan räcka över den ”laddade” sprutan till köparen. Köparen injicerade sig sedan med ”smakprovet” och naturligtvis blev denne nöjd med styrkan på amfetaminet. Vad köparen inte visste var alltså att det var i *vattnet* styrkan låg och inte i amfetaminet han såg och som han också köpte. Det amfetamin han betalade för var alltså utspätt och således av dålig kvalitet.

Stefan får själv avrunda anekdoten:

Jag blåste honom på nittiotvå gram. Det är nog den ända människa jag har blåst. Jag blev så jävla lack alltså! Ja, men sitta och sikta mot mig liksom... Fuck you! Ja det, skrämmar inte mig med det va. Hade han varitschysst och kommit in och sagt ”blås mig inte”, så va, ”jag är nynasare,⁵ jag har kommit”,... så hade jag aldrig blåst han. (ibid)

Citatet säger också en del om hur köparen bör uppträda, eller snarare hur han *inte* bör uppträda, något jag ämnar redogöra för längre fram.

Att blåsa sina vänner kan sägas vara besläktat med att stjäla av dem, eftersom man på så sätt lurar till sig vederbörandes pengar eller droger på ett sätt som inte är korrekt. Och den som stjälar av sina vänner står inte högt i kurs. Stefan menar att det till och med är värre att stjäla av en vän än att tjalla: ”Ja, stjäla är väl det värsta” (Stefan, s. 11). Att stjäla av en vän är naturligtvis att missbruka dennes förtroende: ”För jag menar, dom jag öppnar dörren för och säger kom in va, dom räknar jag med att dom inte gör det, stjäl” (ibid).

Daniel delar Stefans syn och säger att en kamrat, det är en sån som uppträder schysst och som ”inte går upp och sätter sig och sen tar halva hemmet med sig när han går” (Daniel, s. 2). Men, det ska tilläggas, Daniels samvete är dock inte helt rent på den punkten. Han har tidigare, tillsammans med Stefans bror och ytterligare en kumpan, stulit av Stefan, då denne satt inspärrad i fängelse, något som fortfarande förföljer Daniel:

Ja som jag sa, man gör inte intrång hos andra personer och tar grejor och sånt va. Som jag, jag har gjort det misstaget va, två misstag i mitt liv va. Och det räcker, två för mycket. Jag känner mig jävligt dum, jävligt taskig va. Jag har rättat till så mycket jag kan va. (Daniel, s. 3)

I linje med Stefan och Daniel tycker också Anders att det är tråkigt att folk stjäl av sina vänner. Men Anders är klarsynt och kanske också något uppgiven. Han ser det hela som en

del av vardagen, något man måste lära sig att stå ut med: ”det händer ju titt som tätt tycker jag. [...] Ja, jag önskar inte det och jag vill inte räkna med det. Men man får ju göra det.” (Anders, s. 15).

Informanterna är tämligen överens om vad som anses som acceptabelt beteende i umgänget med varandra. De ger alla uttryck för hur illa de tycker om folk som tjallar, blåser och stjälar. Likväl händer det ”titt som tätt” om man får tro Anders. Det är uppenbart att det återigen är ideal, snarare än faktiska förhållanden, som informanterna talar om. De är vet alla var gränserna går, men de är samtidigt medvetna om att det finns utrymme för överträdelser. Ett gemensamt och utmärkande drag för de tre och deras likar kan sammanfattas i ett ord – pragmatism. Som avslutning på detta avsnitt vill jag återge en episod ur mitt intervjumaterial som väl understryker informanternas pragmatiska läggning. I följande episod talar jag med Anders om vad han anser om gatulangare och om folk som enbart säljer droger för profitens skull:

Hur ser du på såna som är ute och pushar på gatorna och så?

Nä, det är ett sätt att överleva det också. Gör dom det för sitt eget missbruk, så kan jag inte säga något om det. Jag accepterar det.

Men såna som bara gör det för vinningens skull då, är det annorlunda?

Ja, det är svin,... i princip.

Det är inga du vill ha att göra med eller?

Jo, det vill jag samtidigt, för då kan man komma överens om bra dealar och bra priser. Men moraliskt sett har jag inget till övers för dem.

Låter du dom veta det eller?

Hade dom frågat hade jag svarat. (Anders, s. 23)

Det var bättre förr

För att bättre förstå den vardag informanterna lever i idag kan det vara lämpligt att stanna till en stund och ta en titt i backspeglarna. Under intervjuerna med Stefan, Anders och Daniel bad jag dem berätta om hur det var på den tiden då de inledde sina narkomana karriärer, samt om hur det narkomana klimatet har förändrats fram till idag. Samtalet kom dock mer att handla om förhållandet mellan äldre och yngre narkomaner och om motsättningarna dem emellan, något jag därför låter handlingen successivt glida över till. Stefan får det inledande ordet:

Jaja, då var det liksom ärlighet och respekt för varandra. Ja man skötte sina affärer mer, sina skulder och sånt. Nu är det en massa blåsningar på ett par hundra där och på ett par hundra där och... Äh visst, det är hårdare nu... Men det är ju så mycket nytt nu, nya droger som har kommit in och trängt på. Då var det bara amfetamin och heroin va. Då var det inte så mycket, ja morfin var det ju och sånt... Men nu har det kommit så mycket... acid, eller vad fan dom heter.⁶ Så att det, det är svårare för en knarkare som mig att överleva nu va, än då. Det är andra droger som har tagit över va. Jag menar, innan kunde man göra lite större affärer va. En trettio, fyrtio gram – hiva iväg det på en lördag, söndag va. Nu är det svårare. Nu är det liksom – det gänget tar en sorts knark och dom andra dom tar GHB och... Det är mer uppdelat så. (Stefan, s. 1)

Stefans perspektiv är affärsmannens perspektiv. Hans jämförelse mellan då och nu är präglad av hur smidigt affärerna gick på ”den goda tiden”. Idag finns det ett närmast obegränsat utbud av olika sorters droger, ett utbud som väl täcker in alla smaker och önskningar om hur en drog ska vara och verka. Och det dyker ständigt upp nya droger på marknaden. För att vara konkurrenskraftig på dagens drogmarknad gäller det därför att vara uppdaterad och att snabbt kunna ställa om för att kunna ge kunderna vad som för tillfället är på tapeten. Det har kort sagt gått mode också i narkotika.

Den uppdelade och mer specialiserade marknaden har naturligtvis gjort det svårare för en langare som Stefan. Stefans sortiment består i huvudsak av heroin, amfetamin, cannabis och diverse tabletter. Detta innebär att hans kundkrets i huvudsak utgörs av äldre, mer etablerade narkomaner, vilka tenderar att betrakta nya typer av droger med en viss skepsis.

Stefan talar i citatet ovan också om att folk var bättre på att skötta sina skulder förr, och att det fanns mer av ärlighet och respekt i folk. Att det blivit sämre i dessa frågor beror främst, menar han, på de yngre: ”Det händer oftare alltså, folk blir blåsta eller... Billigt, jävligt billigt va. Ingen stolthet alls, ingen... Men det är mer dom yngre...” (Stefan, s. 2). Vidare uppger han också att det blivit mycket farligare i den narkomana världen på senare år.

Jo, det är just det, att det har blivit våldsammare, att folk blir skjutna i knarkvärlden, och får en kniv i sig. Och det är många som ger sig in i det här, tror att det är en lek alltså. Javisst, ”jag lägger av om tre år. Va fan! Det är ju ingenting”. Jaja, så blir det snurrigt och pang, pang, skuldsätter sig och... Ja, liksom tar det som att: ”Det ordnar sig”, liksom. (ibid)

Upplevelsen att klimatet hårdnat delas också av Anders och Daniel. Anders uppger att den största skillnaden mellan då och nu främst är en fråga om jargong. De yngre, menar han, ”brukar vara så jävla kaxiga” (Anders, s. 19). ”Ungtupparna brukar ju vilja vara kaxigare och försöka hävda sig och vara så jävla balla och så många gånger. Jag tycker bara det är fjantigt. Det imponerar inte på mig” (Anders, s. 18). Ibland kan det rent av vara nödvändigt att säga ifrån när ”ungtupparna” inte uppträder korrekt och ge dem en lektion i vett och etikett.

Ja, är dom såna (kaxiga, *min anm.*) så: ”varva ner grabben! Det impar inte på mig”. Och kan dom då varva ner och föra sig på ett mer normalt sätt, så kan man väl starta en diskussion med dem eller så, öppna sig lite och försöka sig på någon form av relation. Men ja, kan dom inte det, utan fortsätter och kaxa, ja då kan dom hoppa åt helvete. (Anders, s. 19)

Daniel talar om 70-talet som den goda tiden. Då var, menar han, alla glada och det fanns en mer lättsam hållning till pengarna och drogerna, en hållning som nu tycks gått förlorad. Orsaken därtill, menar han, beror främst på drogernas pris, att det blivit affärer av alltihop (jfr. Svensson 1996:319):

Ja, det är hårdare i dag. Nu får man betala högre valuta för grejorna. Det är därför man är försiktigare va. [...] Ja, våldsammare och... Och priserna är så höga va. Då vill dom inte offra så mycket va. På den tiden när jag började, då var priserna så låga va. De brydde sig inte om att... Tre kronor va, blev du av med tre kronor, det hade du igen om tio minuter. Det är alltså, det är prisskillnaderna som gör det va. (Daniel, s. 18)

Det var bättre förr, menar informanterna. Med åren har den en gång så lättsamma stämningen på något sätt byts ut mot en betydligt mörkare och hårdare vardag. Det sällskapliga knarkandet har ersatts av mer eller mindre rena affärstransaktioner och relationerna i knarkkretsarna är nu mer präglade av konflikter och misstänksamhet. Informanterna uppger som vi sett, att det hela beror på den yngre generationens bristande respekt för den narkomana kulturens normer, samt på att drogernas värde i kronor och ören ökat markant.

Om kommunikation och drogernas egenskaper

Stefan har, i likhet med Anders och Daniel, åtskilliga års missbruk bakom sig och således har han också förvärvat god kunskap om hur man för sig i den narkomana världen – erfarenheter som de yngre oftast saknar. Jag frågar därför Stefan om han gör skillnad på folk beroende på hur länge de knarkat. Och visst gör han det:

Javisst, jodå. Ja, men alltså en som har hållit på med det i tjugo år, vi vet liksom var vi står va, han vet ju var jag står och... Men den som har hållit på ett år, han är nynasare va. Han tycker ju fortfarande det är häftigt och kul och WOW liksom... Han har ju inte sett baksidan av skiten va. Javisst, ”det är häftigt att punda”. (Stefan, s. 26)

Stefan återger en episod som beskriver förhållandet mellan honom och en annan erfaren narkoman, ett förhållande som är präglad av tyst eller ordlös kommunikation. Han berättar också hur denna tysta kommunikation, som alltså är baserad på erfarenhet, kan användas i affärssammanhang.

Det är som när lillebrorsan och jag åkte ut till,... ja, vi kan kalla honom Tommy. Så ville brorsan handla knark. ”Nä, jag har inget”, säger han. Så när vi skulle gå så sa han till mig: ”Kom tillbaka om några timmar så fixar vi det”. Sen när jag kom tillbaka så sa han: ”Jag såg på dig att du inte ville att han skulle ha liksom. Och det var därför jag sa nä”. Och det är en sån grej liksom. Han såg på mig att jag inte mådde bra av att, jag ville inte att han skulle ha. Javisst, fan det är liksom... Men jag och han, vi har kört sedan vi var tolv år. Vi kan varandra. (Stefan, s. 4)

Det räcker med att... Jag menar, jag och nån polare som har knarkat ihop i tio tjugo år – det räcker att vi tittar på varandra, så vet vi ju om vi ska blåsa killen eller köra raka rör. Det bara sitter där. (Stefan, s. 3)

Mellan äldre och mer meriterade narkomaner förekommer alltså ett tyst samförstånd eller en outtalad, stum, kommunikation. De har gått igenom likartade processer och de delar därav många erfarenheter, vilket innebär att allt inte måste verbaliseras för att förstås. I förhållandet till yngre narkomaner, som ännu inte upplevt alla sidor av det narkomana livet, uppstår det därför lätt en klyfta. De äldre och de yngre har olika erfarenheter, olika perspektiv på drogan-

det och därför också olika sätt att förhålla sig till drogerna och varandra. De talar helt enkelt inte samma språk.

Informanterna uppger vidare att de också betraktar folk olika beroende på vilken drog människor använder sig av. Stefan säger förvisso att han inte gör någon skillnad på heroinister och amfetaminister. De sitter i samma båt menar han, och han uppger att de i regel kommer bra överens. När jag frågar honom om det existerar någon skillnad i droganvändarnas och drogernas status svarar han att det i regel inte gör det. Undantaget är i så fall, menar han, de yngre: ”Ja, yngre människor gör det. Dom kan få det om bakfoten då att: ”Wow! Ja, han är heroinist”. Och liksom, ”oh, han har så mycket och klarar sig så bra” liksom. Men det vänder ju snabbt va, om det sig vill” (Stefan, s. 19).

Anders inställning liknar Stefans och han gör ingen moralisk skillnad mellan olika beroenden. Likväl uppger han att han helst håller sig till de narkomaner som använder samma drog som han själv.

Jag tar inte avstånd till dem. Men det blir ju, det faller ju sig inte så. Utan det brukar ju vara så att man umgås med folk som har samma missbruk som en själv. För man jobbar på samma sak liksom. Och det är ju att få tag på mer heroin. (Anders, s. 6)

Jag frågar Anders om det finns några andra skäl till varför han inte umgås med andra typer av missbrukare, om det finns skillnader i beteende och synsätt som eventuellt kan försvåra samvaron.

Jo, det kan delvis vara det också. För en riktig råalkoholist, han är jävligt påfrestande tycker jag. Och det kan en heroinist också vara när han är på nertur, vara jävligt påfrestande. Som ja, jag har svårt att dra jämt med fulla människor. Och folk med delirium tremens går det inte att föra ett samtal med och så. Och folk på bakfyllan är inte heller något roligt att umgås med. (ibid)

Anders umgås alltså främst med andra heroinister, och detta på grund av att de delar samma huvudintresse: ”Målsnöret är väl samma hak liksom. Det är att få tag på nästa fix” (ibid). Men Anders säger också att han egentligen helst skulle vilja umgås med ”vanligt folk”, det vill säga folk som inte missbrukar.

Till skillnad från Anders och Stefan menar Daniel att det visst finns statusskillnader på de olika typerna av missbruk. Heroinisterna till exempel, ”dom står längst ner” (Daniel, s.10).

Inom knarkspråket, dopare (heroinister, *min anm.*) – det är råttfolket va. Alltså det är, han har sjunkit så lågt va. Han – en riktig jonkare – kan sälja sin egen mor eller vad som helst va. Bara för att få en sil va. Han gör ALLT! Alltså han har sjunkit så lågt... Han kan gå upp till sin bästa vän och bara robbas honom rakt upp och ner va. (ibid)

Bilden Daniel målar upp av den hänsynslöse heroinisten som är fullkomligt förslavad av sitt missbruk påminner om den man ibland kan finna i olika typer av media. Det är den stereotypa

bilden av heroinisten, där personen ifråga blivit helt och hållet förslavad av sitt missbruk och således har upphört att fungera som självständig och tänkande individ. Jag kan inte med bestämdhet hävda att heroinister av den typ Daniel målar upp inte existerar. Men om de verkligen finns, så torde de vara ganska få. Själv har jag inte hört talas om någon som sålt sin mor, än mindre har jag träffat någon som gjort det. Jag misstänker att Daniels beskrivning av den zombie-liknande heroinisten är färgad av den allmänna föreställningen om hur heroinist förväntas vara, och att han utan att tänka sig för reproducerar denna bild. Kanske säger han bara det han tror att jag vill höra.

Enligt Daniel ser man vidare annorlunda på olika typer av heroinister – de som röker eller sniffar heroin och de som injicerar heroin. Daniel säger att det värsta han gjort i sitt liv, det var att ”börja trycka heroin” (Daniel, s. 27 f). Han menar visserligen att heroinisterna – oavsett vilken metod som används för att få drogen i kroppen – först och främst är heroinister, men att en av dem ”sköter det snyggare” (Daniel, s. 28). De som sköter det snyggare är alltså ”de som röker det. Dom har inga stickmärken på kroppen eller så. Den andre han liknar en nåldyna. Sönderstucken överallt. Det är ju ben och överallt” (ibid). De sitter förvisso i samma båt, men statusmässigt är det bättre att röka heroin än att ”skjuta” det. Den som sticker sig finner sig ”ju ett steg längre ner” (Daniel, s. 28 f).

Daniel talar vidare om hur heroinister ser på amfetaminister. Han uppger att heroinisterna ser amfetaminet som en ”Kalle Anka drog” (Daniel, s. 11). Amfetamin betraktas inte sällan av heroinisterna som en ploidrog, och brukarna därav är därför inte att ta på samma allvar som heroinister. Stefan berättar exempelvis om hur han och Daniel ser på Anders och en del personer som figurerar i gängets periferi, och om hur effektiva de är när de jobbar med amfetamin i kroppen:

Nånstans skrattar vi ju åt dem och tycker dom är bängel va. För det blir ju aldrig något av det va. Det blir ju kattskit. Jag menar, tittar jag på hur dom knarkar och hur jag knarkar, så knarkar jag satan ta mig, ja för trettiotusen mer i månaden. Alltså drar jag ihop mer än vad dom gör med sina smånbrott och gräsklippare och maskiner och... Så det är ju bra ändå va, jag sitter på röven här, arbetar härifrån. (Stefan, s. 24)

Anders använder sig vid sidan av heroinet också av stora mängder amfetamin, något Stefan och Daniel inte gör – åtminstone inte i samma utsträckning. Stefan menar att det är amfetaminet som strular till det för dem, att de på grund av amfetaminet är mindre framgångsrika när de jobbar, samt att det också gör att de oftare åker fast.⁷ Det hela beror kort sagt på amfetaminets farmakologiska egenskaper, vilka starkt skiljer sig från heroinets. Bengt Svensson får förklara:

Den som tar heroin kan ofta dölja att han är påverkad. Om han tar små doser är de små pupillerna de enda som säkert avslöjar honom. Å andra sidan har alla små pupiller i ett ljust rum, och i ett mörkt rum där normalt pupillerna vidgas kan det vara svårt att uppfatta pupillstorleken överhuvudtaget. Även amfetaministen som doserar med omsorg för att inte ge intryck av att vara påverkad kan ibland ”hålla färgen” och framstå som opåverkad. Men i allmänhet har den som är påverkad av amfetamin ett stereotyp, stelt, spattigt, forcerat rörelsemönster, pupillerna blir stora, han talar snabbt och ivrigt. Särskilt påtagligt är detta under en period av oupphörlig påtändning. Under ett ”löp” läggs silarna efter varandra i en lång, lång följd och han går in i en annan rytm, utan sömn eller vila, med ett minimum av mat, med intensiv aktivitet. Då uppfyller hans utseende och framträdande många förutfattade meningar om narkomaner. (Svensson 1996:334)

Amfetaministen uppvisar inte sällan – och särskilt under de perioder Svensson kallar ”löp” – det typiskt ”pundiga” beteendet. Att vara pundig innebär alltså att personen fastnar i ett stereotyp beteende, att personen ifråga ”snöar in” på något, vilket exempelvis kan ta sig uttryck i ett närmast maniskt pulande med en och samma sak. Amfetaministen går in i ett tillstånd som kan liknas vid ett psykotiskt tillstånd, i vilket personen inte längre kan tänka klart och rationellt. Att jobba under sådana förhållanden är därför, som de flesta nog förstår, inte att rekommendera.

Med heroinet förhåller det sig annorlunda. På heroin ”kan jag gå och jobba, och jag kan äta och sova och så va”, säger Daniel (Daniel, s. 11). Heroinet är en opiat som verkar lugnande på individen, och som sådan verkar den i bjärt kontrast till det centralstimulerande amfetaminet som alltså har en uppiggande verkan. Daniel har också en del att säga om olika drogers verkan, samt om olika typer av missbrukare:

Amfetamin, då blir du pigg. Alltså du vill röra dig och så va. Heroin är precis som hasch. Du bara sitter, du orkar inte. Ah, det är skönt att sitta va. Som haschet, du röker en bella, en pipa alltså – då blir du bränd. Du sitter bara rakt upp och ner och du bara skjuter fram allting. Och sen finns där ju dom som tar allting – blandmissbrukarna. Ja, piller och braja och så. Men det är svårt för dom, jag tycker synd om såna. Man ska bara hålla sig till en grej. Inte blanda alltså. Det är det som är felet, dom blandar allt. Och då är det lätt att strula till allt, sig själv och omgivningen. Du är inte så uppmärksam och såna grejor. Ena dagen är dom hur bra som helst och nästa dag kan dom utan att tänka sig för gå ut med grejor på sig. Och så blir dom tagna för att dom är snurriga och så. Dom vet inte vad dom snackar om och sånt va. Jag skulle vilja avråda ungdomarna att undvika rohypnol och sprit. Det blir man aggressiv av. Och dom vet inte vad dom gör. Dom kan göra en dum grej på kvällen och dagen efter har dom inget minne av det. Du kan ha slagit ihjäl eller stuckit ner din polare va. Såna försöker man hålla lite i utkanten, om dom blir för yra. Man måste kunna ta vara på sig. Ja, det är som en alkoholist va. Dom har också lagar och sånt. Och dom är ännu våldsammare, alkoholister. Får dom inte brännvin inom en viss tid, då kan dom bli riktigt aggressiva. Jag har själv varit med i svängen, jag vet vad jag snackar om. Det är lika bra med droger istället. Men det är likadant med sprit och hasch, det ska man inte blanda. Man blir aggressiv. Dom passar inte bra ihop dom två. Det ser man ju varje dag. Om man tänker, när det är bråk och sånt. Det är sprit inblandat va. (Daniel, s. 30 f)

Det är inte svårt att se varför det ibland kan skära sig mellan olika typer av missbrukare. Umgänget kan till följd av de olika rus de olika drogerna producerar ibland bli något ansträngt. Det kan med andra ord uppstå svårigheter i att dra jämt. Och visst skär det sig ibland. Det är lätt att någon spårar ur eller trampar över gränsen för det acceptabla. ”Det kan väl hända att man gör det ibland”, säger Anders, ”men då får man ju ta och snacka om det och reda ut det om det är något” (Anders, s. 3).

”Man kan ju inte komma överens med alla” – om vänner, bekanta och andra

Anders menar att det är viktigt att kunna tala med varandra när det uppstår något problem, bara så kan man lösa problemet smärtfritt. ”Det kan jag och Stefan”, säger Anders, ”vi kan prata om det. Jag tycker jag trampar i klaveret titt som tätt. Men visst, han är inte sån heller, utan då konfronterar han mig rakt på sak, så reder vi ut det därifrån” (ibid).

Anders menar att han och hans vänner i viss mån måste vara mer toleranta än folk i allmänhet eftersom de blir ”lite förvirrade ibland” och att de därför lätt ”kan göra klavertramp” (ibid). För det mesta, fortsätter han, har de överseende med varandras virrighet och konsekvenserna därav. Men det kan ibland också sluta med att man får sig ”en box på läppen” (ibid). Jag frågar Anders vad det är som avgör om man får sig en box på läppen eller inte. ”Ja”, svarar han, ”det är ju vederbörande då, den drabbade människans goda vilja eller icke goda vilja” (ibid). Naturligtvis spelar också arten av klavertramp in på hur den drabbade ska reagera. Jag frågar Stefan hur han skulle göra om någon som stulit av honom, eller som tjallat dit honom, hade kommit och knackat på hans dörr. Stefan svarar bara kort: ”Nä, men det gör dom inte” (Stefan, s.16). Jag justerade då frågan så att den istället lyder: Nä, men om dom har gokat på någon annan då? På detta svarar Stefan: ”Ja, det är mycket försiktigt... Då ska dom ju kunna förklara” (ibid).

Ett allvarligt klavertramp, som att ha tjallat dit någon, eller att ha stulit av en vän, glöms sällan bort. Visst kan kontakten återupptas, men ingen glömmer. Ett ordentligt klavertramp finns alltid kvar som en stor svart fläck i protokollet.

Jag frågar Anders varför han kommit att umgås med just Stefan och Daniel och han svarar att det först och främst beror på missbruket: ”Ja, en sak har man ju garanterat gemensamt, och det är missbruket. Och det är ju faktiskt den största delen av ens liv. Så det blir ju kring det som det kretsar. Det är ju till syvende og sidst det det mynnar ut i” (Anders, s. 3).

Det är alltså drogerna som står i centrum för umgänget, det ”är det som är boven i dramat” (Daniel, s. 2). Men är detta verkligen den enda förklaringen till varför de umgås? Det finns ju trots allt andra missbrukare i Anders omgivning, så varför håller just Anders, Stefan och Daniel ihop? Vad grundar sig deras umgänge på?

Anders får utveckla resonemanget en smula: ”Ja, man kan ju inte komma överens med alla. Eller så väljer man att inte vara med någon för att man tycker de kör på för tokigt och... Va fan, kör man själv på det viset så får man sitta inne rakt av” (Anders, s. 3). För Anders är en anledning till umgänget med de övriga således ett strategiskt övervägande. Han umgås med de vänner han har därför att de i tillräckligt hög grad svarar mot de önskningar han har beträffande deras sätt att knarka. Men självfallet spelar också andra faktorer in när informant-

erna väljer sina vänner. ”Det är väl”, säger Anders, ”som bland folk i övrigt” (ibid). Anders uppger vidare att en anledningen till att han valt de vänner han rör sig med beror på att de känt varandra länge och att han vet vad de går för: ”Det är folk som jag litar på – jag litar på deras omdöme. Man har ju sett under årens lopp hur det har gått. Så man har facit” (Anders, s. 18 f).

Anders uppfattning delas i stort av Stefan och Daniel, och för samtliga tre verkar den gemensamma historien – att de känt varandra och umgåtts länge – spela en central roll. De vet var de har varandra och de kommer bra överens – personkemin fungerar dem emellan. Det ska vidare också nämnas att de alla bor inom tjugo meters avstånd från varandra, vilket naturligtvis inte är helt ovidkommande i frågan.

Andra, inte lika klart uttalade, orsaker till varför de umgås kanske avtäckts när jag ber informanterna att berätta om vad de ser som ett önskvärt beteende hos folk, samt vad de ser upp till hos andra. Låt oss inleda denna sektion med att se närmare på Stefans och Daniels relation. Stefan berättar att Daniel står i en särskild beroendeställning till honom, och därav tycks han känna ett visst ansvar för honom. Stefan har så att säga tagit Daniel under sina vingars beskydd trots att Daniel inte alltid svarat med samma lojalitet. Stefan berättar:

Ja, jag har ju alltid klarat av mina skulder och rättat till mina fel rätt snabbt va. Men Daniel, han har inte klarat av det. Jag menar, han har gjort inbrott här två gånger. Man gör inte så... Jag menar, jag har räddat honom från så mycket pryl vet du, så att... Ja, det är inget snack alltså. Och så är det *han* som har gjort inbrott här. ”Åh, Stefan är inte hemma”... Men sen: ”Nej, nej, nej, nej!”. Han har suttit här och nästan gråtit många gånger va. Han har varit så... Han har inga polare va. Men jag är liksom sån: ”Ah, nämen lugn, det är okay alltså”. Ja, va fan liksom, nånstans så är det väl precis som om han... Ja, han behöver mig på nått sätt. Det är mycket han kommer smygande med: ”Vad betyder det här brevet?”, eller... Han fattar inte riktigt liksom, vad dom menar. (Stefan, s. 4)

Inbrottet till trots, Stefan hjälper Daniel på samma sätt som han alltid tycks ha gjort. Daniel har en förmåga att strula till det för sig, inte minst i fråga om affärer. Det händer att han inte kan betala sina skulder, och det är då inte sällan som Stefan rycker in och hjälper honom så gott han kan, antingen med pengar eller genom att tala med gäldenären så att Daniel får respit. Eftersom Daniel också är sällsynt godtrogen är det inte heller sällan han blir lurad i affärer. Även då händer det att Stefan stiger in och försöker hjälpa honom att få upprättelse. Jag frågar Stefan om han ställer upp för andra på samma sätt som han gör för Daniel och han svarar först att han inte gör det. Men sen erkänner han att det händer att han ibland nog gör det ändå. Som exempel kan nämnas att han ibland ger tak över huvudet till de som saknar bostad, inte minst för att skona andra. Stefan: ”Jag menar, jag lider inte av att jag låter någon sova över här. Ja, istället för att sova någon annanstans, ja som hos en familj där det finns ungar eller så va” (ibid). Ett annat exempel på Stefans välvilja handlar om hur han gav Anders en tvärflöjt. Anders upptäckte en dag att jag var ägare till en tvärflöjt och han berättade att han själv tagit

lektioner då han var yngre. När jag sedan en kort tid därefter skulle sälja flöjten var Stefan snabbt framme och köpte den, varefter han skänkte den till Anders. Och detta helt enkelt därför att han visste att Anders skulle uppskatta det. Och det gjorde Anders förstås.

Stefan är en generös och förlåtande person och det är lätt att se varför Anders och Daniel uppskattar hans umgänge. Men vad ser de tre annars som viktiga egenskaper hos sina vänner och andra? Hur bör man uppträda för att vinna deras vänskap och förtroende?

Daniel beskriver hur han vill att en kamrat ska vara genom att beskriva sitt förhållande till Stefan:

Ja dom som är bra, det är såna som jag vet att jag kan gå till. Som min kära granne (Stefan, *min anm.*), om han kan hjälpa mig så hjälper han mig va. Han vet att har jag något så... eller om jag kan hjälpa honom med en tjänst, så gör jag det. Vi uppskattar varandra så va. Tjänster och gentjänster va. [...] Jag kan inte komma på något bättre sätt. Bägge parter tjänar på det – alltså att hjälpa varandra. Och det gäller allt – allt från pengar till droger va, och mat och kläder. Allt! (Daniel, s. 15)

Också Stefan menar att det är viktigt att ställa upp för varandra. Och precis som i Daniels ut-saga ovan, bottnar det hela till stor del i en fråga om tjänster och gentjänster. Om A gör B en tjänst förväntas det av B att han återgäldar denna tjänst om A så småningom råkar behöva en sådan. Uttrycket ”what goes around comes around” är praxis för informanterna, det är för dem en självklarhet. Den som inte håller sig till detta förfaringssätt kan knappast räkna med vännernas stöd om något problem skulle dyka upp:

Man kan ju liksom visa tack, det gör man va. Det är som där Anders sitter (Anders sitter i fängsligt förvar då jag intervjuar Stefan, *min anm.*), och han bad mig säga till Sjögren att han skickar in en hundralapp för fem paket tobak, som Sjögren fått av Anders. Ja, så jag sa till Sjögren, men han svarade att: ”Öh, det kommer inte jag ihåg”. Ah, den jäveln, liksom. Så jag tänkte, jag skickar in en hundring till Anders nu på tisdag när jag får pengar. För det är ju mycket pengar där inne va. Men det är liksom dålig stil av Sjögren va. Men tro mig, där är ingen som lämnar en femtiolapp till honom, sen när han sitter häktad. (Stefan, s. 24)

Anders menar, att det för umgängets skull är viktigt att kunna tala ut med varandra, och att man visar varandra tillbörlig respekt: ”Ja, man ska snacka normalt och inte vara nedlåtande och kränkande, utan mötas på samma nivå typ. Inte liksom sätta sig på någon annan eller kränka dem verbalt och... Ja och inte kränka dem fysiskt heller” (Anders, s. 5).

Jag frågar Anders vad som krävs för att han ska få förtroende för någon. Han svarar att det naturligtvis hänger mycket på hur personen är som människa, om man är en ”lugn och sansad människa” eller om man är ett ”uppskruvat jehu” (Anders, s. 21). Helst ser Anders att personen är rak och ärlig och att han inte ”försöker spela över” (ibid).

Javisst, är det någon som kommer insnurrande på tå liksom och kaxar och gapar och skriker, då ser man ju till att få lite distans till den människan. Kommer där in en lugn och sansad människa och sätter sig ner, snäll och försynt, frågar om han kan få handla eller vad fan som helst, då blir det ju ett annat förhållande till denna människa än vad det blir till han som kom snurrande in på tå och tjöt: ”Fram med knarket, för nu ska jag handla!”. (ibid)

Att vara rak och ärlig är en egenskap även Stefan efterlyser när någon söker hans förtroende. ”Ja, dom får liksom visa att dom är raka och ärliga. Ja, sköter sig liksom, inte blåsa eller vad det nu är. Massa snurr och...” (Stefan, s. 19).

Ytterligare en detalj som kan spela in i om en person ska vinna informanternas förtroende eller ej är språket. Att inte slänga sig med de rätta uttrycken kan väcka misstänksamhet. Anders säger till exempel att man inte bör fråga om man kan få köpa en ”dos heroin” (Anders, s. 25). Det finns en jargong man bör hålla sig till. ”Ja, det är ganska generellt inom missbrukskretsar, att man slänger sig med såna uttryck lite – ’har du något dope?’. Man frågar ju inte folk om de har heroin. Typ: kräng en fix, liksom” (Anders, s. 25). Kort sagt: för att förtroendets frö ska kunna växa krävs det således att man är rak och ärlig, lugn och sansad, att man sköter sina affärer, samt att man talar språket.

Men hur ser det då ut i förhållandet till så kallade Svensson-människor, det vill säga människor som representerar den dominerande kulturen? Hur ställer sig informanterna till dem?

Stefan säger sig uppträda annorlunda i umgänget med Svensson. Han uppger att han då försöker ”vara så social som möjligt och så samhällsinriktad som möjligt liksom” (Stefan, s. 25). Jag frågar honom om han inför Svensson försöker dölja sitt missbruk och han svarar: ”Jo, det gör man ju. Man står ju inte och skriker om det precis. Man försöker ju vara med... I och med att man nånstans har... ett ansvar. Ja, ett barn nånstans och... Det är ju ändå sanning va, det är ändå verklighet på något sätt. Och då måste man ju liksom följa med” (ibid).

Stefan försöker alltså att spela på Svenssons planhalva. Sin egen vardag tonar han ner till förmån för Svenssons. Det är Svenssons vardag som får stå i fokus. Det är också intressant att notera hur Stefan refererar till Svensson-världen som den *verkliga* världen. Stefan talar om sitt ansvar som samhällsmedborgare och som far, och han gör det utifrån Svenssons premisser. Han befinner sig i underläge, han vet om det, erkänner det och rättar sig efter det. Det blir plötsligt tydligt hur Stefans vardag och allt vad den för med sig är underordnad Svenssons – hur dominerande Svensson-världens normer och föreställningar är, också i den narkomana världen. Stefans förmåga att anpassa sig till Svensson pekar vidare också på att han har en god inblick i hur Svensson-världen fungerar. Han känner väl till vilka föreställningar, förväntningar och ideal som gäller. Men hur ser det ut om man vänder på steken? Jag frågar Stefan om han tror att Svensson förstår hur den narkomana vardagen fungerar, hur det är att leva och röra sig i den. Stefan:

Ja, många gör ju inte det. Ja, men det är lättare att sitta och snacka om droger i en halvtimme va, än att leva med det dygnet runt, vecka in, vecka ut, månad in, månad ut, år in, år ut, julafton som nyårsafton – det finns ju ingen

paus va. Liksom, du måste ju ha ditt knark – när du fyller år, när du, ALLT va! Din mor fyller år, du är bjuden dit på kaffe då eller något sånt – måste du ha knark. Javisst, det är hela tiden liksom. (ibid)

I likhet med Stefan uppger Anders att han uppträder annorlunda när han rör sig med Svensson. Till att börja med, säger han, kan man ”inte vara lika frispråkig” i umgänget med Svenssons (Anders, s. 5). När jag frågar vad han menar svarar han: ”ja, man kan ju inte sitta där och säga: nä, nu ska jag satan ta mig fläta i mig en silajävel, för det var flera timmar sedan sist. Det sitter man ju inte och säger ibland – inom situationstecken då – ’vanligt’ folk” (ibid).

Daniel, som säger att han umgås med alla – missbrukare som icke missbrukar –, delar Anders uppfattning. Han berättar om hur det är när han umgås med Svensson:

Ja, man öppnar inte korten när man kommer bort va. Som exempel när man börjar på en ny arbetsplats. Det är nytt folk, och du kommer dit och dom vet ingenting om dig. Och dom som har bjudit in mig – arbetskamrater va – på fest eller middag och så va. Då öppnar man inte så mycket alltså. Då går man inte dit och tänder en pipa brass. Den håller jag utanför den muren va. [...] Nä, jag vet ju inte vad det är för en person. Det märker man ju efter ett tag, när man har umgåtts lite grann. (Daniel, s. 16)

Daniel berättar att han visserligen kan tala med alla om allt, men att han med Svensson är lite försiktigare. Han säger att många vet vad han sysslar med och att han om någon frågar medger att han använder droger. Men då säger han vanligtvis att det är hasch, inte heroin, det rör sig om. ”Det är lite lättare så va. Men att komma med tyngre droger och sånt, det är inte populärt” (Daniel, s. 13).

Att informanterna gärna väljer att ligga lågt, att de inte gärna lämnar ut för mycket information om sig själv i umgänget med Svensson är nog lätt att förstå, inte minst med tanke på den kriminella aspekten av droghanteringen. Men den något avvaktande och hemlighetsfulla attityden gäller också när informanterna träffar på nya bekantskaper inom kretsen av missbrukare.

Anders uppger förvisso att han kanske inte är så noggrann alla gånger, men att han nog är en smula försiktig trots allt: ”Ja, jag är väl inte så noga själv, men lite ändå. Man tänker sig för en gång till innan man tar fram påsen” (Anders, s. 5). Och varför? Anders förklarar: ”Man vet ju inte vad det är för figurer... Och det är ju trots allt en kriminell handling man gör” (ibid). Anders menar att det kan vara en god idé att åtminstone vänta en stund tills han ”lärt känna dem lite och vet att de är ute i fredliga avsikter” (ibid). Jag frågar om han är misstänksam mot nykomlingar.

Nä, misstänksam vet jag inte. Avvaktan... Riktigt så paranoid är jag inte. Lite avvaktande. Jag är väl egentligen kanske lite misstänksam också. Ja, nyfiken... Måste i alla fall veta om dom är ute efter att råna mig eller att bjuda mig på en rökare – eller ingetdera... Så man vill väl veta lite (Anders, s. 6).

Att plocka fram påsen (i vilken narkotikan förvaras) och stoppa i sig droger gör Anders först när han ”kunnat finna sig till ro i miljön” (ibid). Det hela är en fråga om trygghet, och han säger att det kanske inte är så ”lämpligt med fix (heroin, *min anm.*) i alla lägen. För då sitter man och säckar ihop och så plockar dom en på påsen” (ibid). Han uppger dock att det kanske inte är vanligt att någon gör så, men att han likväl kan tänka sig att det förekommer.

En annan relation som det kan vara värt att säga ett par ord om är det mellan informanterna och polisen. Också här förekommer det förväntningar om hur man bör uppträda. Stefan påstår till exempel att poliser, precis som informanterna, inte har någon större respekt för tjuvare, även om polisen ofta är tvingade att förlita sig på dem. Stefan:

Men även golbögar och sånt, dom är ratade av polisen alltså. Dom tycker inte om dem va. För att det, där finns ändå,... ja tjuvar emellan alltså. Det vet ju krimmarna om, förhållningarna alltså... Så även dom kan bli snea när dom sitter och vattnar allt i tid och otid, om allt va. Han får ju bara mer att skriva. (Stefan, 16)

Vidare uppger Stefan att förhållandet till poliserna på orten är bra, men påpekar samtidigt också att man aldrig får glömma sina roller: ”Vi här omkring, vi har alltid hållit oss på god fot med dom så. Men där är ju gränser ändå. Han är polis va... Men visst, det är ju ingen man bråkar med eller käftar emot. Dom gör sitt jobb och du gör ditt jobb va” (ibid). Stefan fortsätter därefter med att dela med sig av en anekdot som beskriver fördelarna med att vara ”vän” med konstaplarna:

Ja, som sist dom tog mig. Dom skulle köra mig till fängelset. Ja, jag har inga cigg, sa jag. Då gick han bak i bagageluckan och tog fram två askar va, och gav mig. Det är en schysst grej va, det är det ju... Och det är ju inte av att jag har golat eller något sånt. Utan det är bara för att jag... Jag tror det, för han sa det: ”Du har aldrig gjort oss något ont”, sa han. Liksom: du har alltid varit schysst. Och visst, jag kan vara schysst mot dig. (ibid)

Daniel har inget att tillägga när det gäller förhållandet till polisen. Istället förklarar han hur det kan gå till när polisen är någon på spåren och hur det påverkar umgänget. Polisen, säger han, lägger snabbt märke till om trafiken ökar i en lägenhet, och då dröjer det inte länge förrän de kommer på besök.

Ja, de går och spanar på mig och så. Vem som springer här och så va. Ett två tre så tar dom någon utanför, på parkeringen och så va, som dom har sett komma ut härifrån. Och då misstänker dom ju genast mig, om dom hittar grejor i fickan din – kanske en bit hasch: ”Åååh!”. Då börjar dom spana mer, luska och sånt va. Och kanske nästa person blir tagen: ”Oh, en bit till!”. Så börjar dom lägga pussel. (Daniel, s. 20)

Därefter är det bara en tidsfråga innan det blir aktuellt med en husrannsakan. Jag frågar Daniel hur hans vänner reagerar i en sådan situation.

Det är bara boom! Det sprängs. Ja dom sticker, lämnar mig i smeten va. Ja, okay det är taskigt när man åker dit. Men det gäller bara att hålla tätt, vem som har sålt till vem och så va. Det får man tänka på. Ja, dom kan inte

hjälpa mig heller va. Dom hade hjälpt mig om dom kunnat, men det kan dom inte. Dom är helt maktlösa då, dom kan inte göra något. (Daniel, s. 4)

När polisen väl klampar in är det alltså inte mycket att göra åt, det är bara att acceptera, att se det som en del av spelet. Dock försöker de att minimera skadorna genom att sluta sig samman som musslor och glömma alla namn, summor och händelser – de får ju knappast betalt för att göra polisens jobb.

Fängelset får man ta med i beräkningen

Informanterna har alla suttit i fängelse vid ett flertal tillfällen och det är något de betraktar som en naturlig del av deras liv. Anders till exempel uppger att han har suttit inne tjugosex eller tjugosju gånger, ”någonstans mellan nio och tio års aktivt sittande” (Anders, s. 3). Gemensamt för de tre är också – förutom att de tycker det är innerligt trist att sitta inspärrad – att de anser att fängelsestraff är något man får räkna med. Det är att betrakta som arbetsolycka och att man helt enkelt får stå för vad man gjort om man åker fast. Daniel förklarar: ”Jag kan inte skylla på Svensson, min granne eller något sånt. Då får man ta den grejen man åker på” (Daniel, s. 4).

Fängelsevistelse må vara trist, men det är inte något som avskräcker informanterna från att begå brott, åtminstone inte i någon högre grad. På frågan om hotet om fängelsestraff har någon avskräckande effekt svarar Anders:

Allmänpreventivt kanske. Ja, lite. Avskräckande är kanske att ta i, men kanske nånting. Ja, lite gör det väl. Men det är jävligt lite och jävligt kort tid. I stundens hetta, i ett aktivt missbruk, så tänker jag inte på det. Och sen när jag väl sitter där så grämer det mig inte så jävla illa det heller. Det beror förvisso på vad jag sitter för. Om man sitter för att man har varit varm i huvudet och somnat på brottsplatsen eller något sånt, då känns det inte så lätt och roligt att sitta voltan. (Anders, s. 12)

Anders har berättat för mig att han ibland ser en volta, det vill säga den tid man sitter inne för ett brott, som ett sätt att komma i form och komma tillbaka till hälsan. För honom är fängelsevistelsen att likna vid en munktillvaro, där han i lugn och ro kan återhämta sig, läsa och fundera. Det ska kanske också tilläggas att Anders arbetsvägrar så mycket han kan när han sitter inne.

Som vi redan sett är inte ett fängelsestraff i bagaget något informanterna försöker dölja för sina vänner, inte minst för att detta kan verka suspekt (se ovan, s. 14 f). Men samtidigt som ett fängelsestraff inte är något informanterna döljer så är det inte heller något de skryter om:

Det är ingen merit, för det är ju fakta på att man har misslyckats. Fatalet! Men allmänt sett så verkar det som om... vissa nybörjare ser upp till en för: ”fan, han har suttit inne tjugosju gånger”, liksom. ”Nästan tio år, wow!”

liksom. Dom ser upp till en på något jävla sätt, ja gröngölingarna. Men jag tycker själv, det är väl inget att se upp till. Det visar vilken jävla misslyckad individ man är. (Anders, s. 13)

Stefans syn på saken ligger i linje med Anders: "Nä, det är ju bara dummarna som sitter inne" (Stefan, s. 10). Och precis som Anders menar han att ett fängelsestraff inte är att betrakta som en merit: "Nä, innan dom sitter så kanske dom ser det som en merit. Men sen när dom har suttit så ser dom det inte som en merit. Det är ju tradigt att sitta" (Stefan, s. 27). Stefan menar att fängelsestraff inte är något annat än "förvaring" (Stefan, s. 9).

Jag frågar Stefan hur nykomlingar, sådana som saknar tidigare erfarenheter av fängelse-sets insida, blir bemötta när de först anländer till anstalten. Han svarar att dom "blir väl bemötta och omhändertagna" (Stefan, s. 27). Han säger att det inte förekommer några särskilda initieringsriter för nykomlingar. Inte heller testar man dem för att se vad de går för. "Nä, så- tillvida dom inte vill bli testade. Och då, då går det rätt åt helvete. Men då blir dom testade liksom. Då blir dom rullade i skiten alltså. Och då fattar dom att det inte går till så som dom trodde" (ibid).

Regler och normer är i stort de samma innanför murarna som utanför. Man ska inte lägga sig i andras angelägenheter utan ska helst "sköta sig själv och skita i andra" (Stefan, s. 11). Precis som på utsidan ska man vara rak och ärlig, och självfallet är det också en fördel om man redan från utsidan är känd för att vara en reko typ.

Exempel på vad man inte ska ägna sig åt under en volta är att agera "besserwisser" eller att "limma för plitarna", vilket är det samma som att ställa sig in hos fängelsepersonalen (Stefan, s. 26). Den som är alltför vänligt inställd till anstaltspersonalen betraktas med miss- tänksamhet. "Ja, det blir ju det... Ja, man aktar sig för dom. Liksom ser du att han står och pratar med en plitjäväl en timme varje kväll va, bakom stängd dörr va, sånt. Vad har han att prata med honom om? Så liksom" (ibid). Stefan återger en episod då de satt och spelade kort, en incident som beskriver hur det kan gå till:

Det är förbjudet att spela kort om pengar va. Och så var där en kille som jobbade i köket, som kom upp när han hade paus klockan två. Ja, jag var givetvis sjukskriven (skratt). Så kom han upp och sen gick han ner igen. Sen kom det ju upp ett gäng plitar där: "Ja, ni spelar om pengar." Ja, då hade ju han i köket käftat där nere va. (Stefan, s. 27)

Jag frågar Stefan varför han tror killen i köket avslöjade dem. Han svarar att han inte vet med säkerhet, men han gissar på att killen kanske helt enkelt var oerfaren. Trodde killen att han hade något att vinna på att tjalla på sina medfångar? Stefan menar att man inte har något att vinna på att bete sig så. Killen ville väl helt enkelt ställa sig in hos personalen, menar Stefan, eftersom han eventuellt fann livet i fängelset ensamt och svårt och att han därför sökte någon

form av vänskap med dem som övervakade honom: "Liksom panik nånstans att: 'O, jag är polare', va. Ha någon liksom" (ibid).

Interner som har en alltför vänlig inställning riskerar att frysas ut eftersom de inte är att betrakta som pålitliga. "Ja, man aktar sig liksom för dem" (Stefan, s. 26), "det blir ju att man stänger dem ute så mycket som möjligt" (Stefan, s. 27). Ibland kan det, om internen betar sig ordentligt klantigt åt, bli nödvändigt att flytta honom till en annan anstalt eller rent av låta honom spendera resterande tid i isolering. Och detta för att han inte går säker bland de övriga internerna.

På fängelserna har internerna ofta redan innan en ny intern anländer till fängelset en någorlunda god uppfattning om vilka de är och vad de är dömda för. Stefan säger att det bland annat grundar sig i den goda kontakten mellan de olika anstalternas interner. På varje anstalt finns ett så kallat förtroenderåd, och detta råd består av interner som fått de övriga internernas förtroende att föra deras talan – nästan som en slags kåkfararnas fackförening. Och förtroenderåden "dom håller kontakten mellan kåkarna. Hur har ni det, och vad är det ni får lov och inte lov att göra?" (Stefan, s. 9). Via förtroenderådet sprids också nyheter om fångar som ska förflyttas och så vidare. Detta gäller naturligtvis också personer som är att betrakta som opålitliga. Den social kontrollen är helt enkelt väl utvecklad i fängelsevärlden. Fångarna övervakas inte bara av fångvaktarna, de övervakar också varandra. Men låt oss nu lämna fängelset för att istället se vilken roll ett eventuellt fängelsestraff i bagaget spelar för informanterna utanför fängelsemurarna.

Anders menar att "det är status att inte ha suttit så mycket [...]. För det visar på att han vet vad han sysslar med. Han torskar ju inte på det" (Anders, s. 13). Jag frågar honom om han hellre jobbar med någon som inte suttit inne så ofta. Han svarar:

Javisst skulle jag det. Utan tvekan. Om man träffar någon som är ute mellan sina volter typ – det är ju inte så jävla muntert att ge sig ut med en sån om man vet att han vanligtvis åker fast för det. [...] Då är det roligare att ge sig ut med någon man vet aldrig har suttit va. Han har aldrig torskad på det liksom. Då känns det ju tryggare att ge sig ut, och lite högre förhoppningar om att nå ett positivt mål liksom. (ibid)

Stefan delar Anders uppfattning om att det är bättre att jobba med någon som inte är så väl förtrogen med fängelsemurarnas insida. Han menar att den som spenderat mycket tid bakom galler ofta inte bryr sig längre, utan istället går på "som en ångvält" (Stefan, s. 10). Den som aldrig har suttit inne däremot, "han är försiktig, han är rädd" (ibid). Samtidigt kan det vara bra att ha erfarenhet av att ha åkt fast. Då vet personen förhoppningsvis hur man förväntas bete sig under ett polisförhör. Stefan förklarar:

Torskar man två stycken så håller en käft va, och den andre pratar. Den ena han minns ingenting av det och så pratar den andre. Och så läser den andre sedan vad du har sagt. Tycker han det verkar vara okay (skratt) liksom, så vidhåller han: Ja, så var det. Det är en tyst överenskommelse. Men vissa fattar ju inte bättre än att dom babblar dit varenda jävel liksom. (Stefan, s 10 f)

Ibland kan det hända att informaterna tar på sig en kamrats brott för att kamraten exempelvis riskerar ett strängare straff än vad informanten själv gör. Stefan har återgivit en episod för mig som beskriver hur det kan gå till. Han och en kamrat blev stoppade på gatan av polisen efter ett besök i Danmark. Båda bar de på tillräckligt med narkotika för att de, om poliserna upptäckte den, skulle bli inspärrade. När polisen frågade om de hade något på sig erkände Stefan att han hade en rejäl bit cannabis på sig, och han tog genast fram den och räckte den till konstaplarna. Dessa haffade naturligtvis Stefan omedelbart, men var samtidigt tacksamma över att han inte gjort det svårt för dem och i förlängningen också sig själv. Poliserna var nöjda med sitt kap och tog med sig Stefan. Stefans kamrat lät de däremot gå fri. De sökte inte ens igenom hans kläder. På så sätt undgick kamraten ett flerårigt fängelsestraff eftersom han bar på en anseelig kvantitet heroin. Stefan fick ett par månaders fängelse som straff. Men då han och kamraten agerat kurirer åt en större narkotikagrossist – en *kran* som det kallas – vann Stefan dennes respekt och tacksamhet. Kranens parti var ju räddat, och således sparade Stefan honom en hel del pengar, vilket försatte kranen i en inte helt obetydlig tacksamhetsskuld till Stefan.

Spelar man sina kort väl kan alltså också ett par månaders fängelse löna sig i längden. Stefan säger dock att det inte är ett agerande som någon kräver av en, eller ens förväntar sig. ”Det beror på. Alltså får du sex månader mer, men sen de andre kanske kan få tre år. Då tar du dom sex månaderna” (Stefan, s. 30).

Generositetens gränser

Solidariteten informanterna emellan vilar som vi sett inte alltid på helt altruistiska grunder. Vålviljan springer inte endast ur informanternas varma hjärtan, den är ibland också en mer eller mindre överlagd strategi vars syfte är att försöka försäkra sig om att inte bli stående ensam den dag man själv hamnar i svårigheter. Kort sagt, det handlar ofta om tjänster och gentjänster – en vålviljans ekonomi om man så vill. Och saken är i mångt och mycket den samma när det kommer till frågan om att bjuda på droger.

Generositet är alltid en uppskattad egenskap och på den punkten är informanterna överens. Att bjuda på sina kamrater när man har god tillgång till droger är närmast kutym, även om det inte är något man måste göra. Daniel medger att man helst behåller drogerna för sig själv, men menar samtidigt att det hör till god ton att bjuda.

Ja, när man har grejor och sånt, då försöker man först och främst att ha det själv, så mycket man kan va. Men alltså, kommer det folk hem till en och så va. Helt klart, jag kan inte sitta här och tända en pipa medan andra tittar på va. Jag vet alltså att han, han vill gärna ha ett bloss eller så. Då får man dela med sig. (Daniel, s. 7)

Anders säger att det bjuds tämligen frikostigt inom gruppen, men att det längre ut i umgängets periferi är mer återhållsamt. Jag frågar om folk annars har en tendens att sitta och gnida på sin egen påse. ”I denna gruppen är det väl inte så”, svarar Anders, men ”generellt sett brukar det väl vara så” (Anders, s. 24). Att bjuda är ett sätt att visa sina kamrater uppskattning, ett uttryck för vänskap och välvilja. Men att bjuda är alltså, på samma sätt som att ställa upp i andra sammanhang, också en tjänst som man mer eller mindre kan förvänta sig ska återgäldas. Jag frågar Anders om det kanske rent av är så att folk håller reda på vem som har bjudit på vem och hur mycket.

Nä, nä inte för min egen del i alla fall. Klart man vet, det är ju ändå i bakhuvudet, sen när man väl sitter där: han var schysst så va, så det är klart jag får vara schysst tillbaka liksom. Och då håller man ju ändå... Även om man inte vill det kanske. Eller, fast det vill man väl, så då håller man ändå koll på det undermedvetet. Det man ser, det tar man ju till sig ändå. (ibid)

Men generositeten har ju sina gränser, även om den till äventyrs skulle grunda sig på ren välvilja, om den som bjuder gör det utan baktankar. Det är ju omöjligt att bjuda alltid och på alla. Men vilka är det då informanterna bjuder på? Och varför?

”Ja”, säger Anders, ”dom som har bjudit mig, varit schyssta mot mig. Då är jag schysst tillbaka i den mån jag kan. Ja, tjänster och gentjänster” (ibid). Stefan säger att han bjuder på dem som bjuder honom; det är en sak ”polare emellan” eftersom de oftast har ställt upp för honom en gång i tiden (Stefan, s.13). Han håller därmed med Anders om att det är en fråga om att återgälda en tjänst: ”Så det ligger alltid något bakom. Det är en viss... hedersskuld kanske” (ibid).

Stefans ställning som försäljare gör att hans situation skiljer sig en smula från Anders och Daniels. Eftersom han i mångt och mycket lever på att sälja droger måste han ständigt ha kontroll på ”saldot”, så att det åtminstone går jämt ut i slutändan. Därför kan han, även om han till synes har gott om droger, inte bjuda hejdlöst. ”Dom flesta langarna”, säger han, ”bjuder inte” (Stefan, s. 22). Han förklarar vidare och säger: ”Den som säljer knark idag, han ställer kanske upp för två tre stycken liksom” (Stefan, s. 9). Stefans fall är dessa två tre stycken själfallet Anders och Daniel. Men inte ens de ska räkna kallt med att bli bjudna. Jag frågar om det inte kan väcka ont blod hos en del om langaren inte bjuder, särskilt när langaren sitter på en stor påse. ”Jo”, säger Stefan, ”men den stora påsen ska ju betalas också” (Stefan, s. 23).

Daniel, som till skillnad från Stefan är en köpare snarare än en försäljare, menar att det hör till god ton att bjuda när man hälsar på hos folk:

Kommer man bort, och personen man är hos har det dåligt ställt. Då är det taskigt att sitta och ta själv. Då blir ju klart folk sugna när man plockar fram grejor. Och då gör jag så när jag är borta, har jag så jag kan bjuda, då gör jag det. Det kvittar nästan hur lite det är. Jag vill att andra också ska må lite bättre. Hellre än att de ska må dåligt. Det gör man. (Daniel, s. 34)

Hur mycket man bjuder eller förväntas bjuda är en fråga om avvägning. Är drogerna inte betalda, utan köpta på redovisning,⁸ måste person givetvis ta hänsyn till det och vara något mer restriktiv med sin givmildhet.

Men var går då gränsen för generositeten? De tre är alla givmilda och de bjuder efter bästa förmåga. Daniel säger att han gärna delar med sig: "Har jag ett gram, då kan jag dela lika va. Han får lika mycket som jag" (Daniel, s. 9). Men han påpekar att det naturligtvis inte går att dela med sig i alla lägen: "Men har man bara en liten fjutten åtta va, då tar man det själv. "Tyvärr, jag kan inte. Jag har bara en åtta va. Gör det något om du får nästa gång"" (Daniel, s. 34).

Även Anders har en givmild attityd när det gäller att bjuda: "Nä, det brukar vara från början till slut. Jag är själv så dålig med ekonomi så" (Anders, s. 24). Också Stefan säger att han bjuder så länge han har förmåga därtill. Det vore ju dumt att bjuda bort allt man har, men som Stefan säger, "kan ju bjuda på en fix så att han blir frisk i alla fall. Det är ju helt okay, det är bra liksom" (Stefan, s. 13)

Men det finns också orsaker till att inte bjuda. Anledningar till att inte bjuda på någon kan vara exempelvis vara: "om han har stulit från mig tidigare i livet. Eller golat mig. Eller vad han haft för attityd gentemot mig överhuvudtaget tidigare i livet" (Anders s. 24). Ofta handlar det också om att personer dragit uppmärksamheten till sig genom att utnyttja andras givmildhet, något som givetvis kan slå tillbaka: "Ja, man kan ju ställa upp en, två, fem gånger, tio gånger kanske va. Men ser man då att den andre, han liksom, han gör inte för mycket. Javisst, så ja. Då skiter man i det liksom" (Stefan, s. 13). Det går inte att förlita sig på att andra ska hålla en med droger. Det krävs också motprestationer. Den som aldrig bjuder tillbaka lär ganska snart få svårt att själv bli bjuden. Daniel menar att folk som aldrig bjuder, de som är "egotrippade" och som bara "tänker på sig själv hela tiden" (Daniel, s. 7), de blir illa omtyckta och de behandlas därefter: "Då kan du komma hem till någon, och dom kanske sitter och har roligt och så va. Du är ju välkommen dit, men du är ändå utfrusen. Jaja, dom kan tända en pipa och skicka den förbi dig va. Och det tar hårt på personen. Ja, man hålls i utkanten." (ibid).

Enligt Daniel måste man åtminstone försöka visa att man vill dela med sig: "Bjuder man så bjuder man. Bara man visar framfötterna och bjuder tillbaka va. Om jag har bjudit dig på fem eller tio gram, då kräver inte jag att du ska bjuda mig på tio gram. Bara du visar framfötterna, kommer hit och bjuder på en pipa då och då va" (Daniel, s. 9).

Stefan menar att man måste "veta vem man har att göra med" (Stefan, s. 31). En del har den fula ovanan att hänga på medan någon har gott om droger, för att sedan försvinna när det börjar eka i påsen. Stefan säger sig dock vara bra på att känna igen och hantera den sortens människor:

Jo, men der märker jag ju direkt, det vet jag. Men dom märker ju snabbt om jag är kall och avvisande. Det beror på om jag bjuder på dem; är han skyldig mig tvåtusen spänn eller inte köper någonting... Och sen finns det ju dem som försvinner när påsen är tom. Dom kan kanske räkna med mig till en viss grad ändå. Men det är ju inga jag tänker på så, att jag lägger undan fix till honom, det gör jag inte. (Stefan, s. 31)

Att vännerna minskar i takt med att påsen töms är inget ovanligt fenomen. Daniel får avrunda detta avsnitt med att berätta hur det kan gå till:

Ja, sen när man har liten påse, då är man nästan inte välkommen alltså. Så länge påsen är stor, då är folket helt nöjda va. Men börjar det sina: "Ah, den jäveln är snål". Då börjar det nästan gå rykten, bara för att man inte bjuder va. Det finns vissa människor, det är synd, dom lever på andra. Ja, dom är välkomna hit till mig och så. Och är man så snäll och dum va, jag tänker: fan, han har ju fått innan, varför ska han då inte få nu också. Men bästa medicinen är att inte ge något till personen. Det biter hårt. Ja, alltså att bara röka sin pipa själv och knacka ur. Och han bara sitter och tittar på. Då tänker han: "Va fan!". Ångest där va, bara för att jag inte bjuder liksom. (Daniel, s. 10)

Om att köpa, sälja och risken att bli blåst - "ett rävspel"

Affärerna (med droger och stöldgods) är en central del av informanternas vardag eftersom det i huvudsak är dem de lever på. Och då affärsverksamheten oftast är av kriminell karaktär säger det sig själv att informanterna måste iakttaga ett visst mått av försiktighet. Utöver risken att bli ertappad av polisen måste informanterna även, precis som i alla andra affärssammanhang, överväga huruvida en affär är att betrakta som intressant eller inte, om den är värd att riskera sitt kapital på.

Stefan, som haft bäst framgång i affärer av de tre, säger att han gärna vill veta vem han säljer droger till. Helst ska han känna personen och veta vad denne går för – "någon som jag vet har hållit på ett par år minst va" (Stefan, s. 15). Personer han absolut inte skulle sälja till är exempelvis barn och ungdomar. Och enligt Stefan händer det att han får besök av yngre människor som hoppas få handla av honom. "Ja, jag har haft många ungar här som har frågat efter grejor liksom. Javisst: 'Hej! Är det du som är Stefan? Ja, jag har hört på stan att du har bra grejor'. Ja, men liksom, man hör mycket på stan... Hej då!, liksom" (ibid). Stefan uppger

vidare att han varken vill eller kan sälja till vem som helst, eftersom det gäller att hålla låg profil, att inte dra uppmärksamheten till sig.

I situationer där informanterna ställs inför okända försäljare eller köpare gäller det att gå försiktigt tillväga eftersom det är lätt att bli lurad. Daniel, som oftast spelar rollen som köpare snarare än säljare, berättar hur han gör om han ska handla av någon han inte träffat förut:

Ja, är det första gången jag ska köpa droger, av en okänd person va. Då försöker man att undvika att handla mycket. Bara handla lite va. Ja, kolla alltså, för säkerhets skull så att man inte blir blåst. Som att köpa i Köpenhamn, vid båten där va. Du köper en kvarta, ger han pengarna och vipps! Var blev han av? Han bara försvann, som en avlöning. Sen står du där med din jävla kvarta va. Du vet inte vad det är. Men sen öppnar du den runt hörnet va, kollar det. Det kan ju vara kanel va. Ah! Trehundra spänn för lite kanel va. (Daniel, s. 35)

Risken att bli lurad är något informanterna alltid måste ta med i beräkningen. Daniel säger att man alltid bör kontrollera att paketet innehåller det säljaren påstår innan man lämnar över några pengar: ”Ja, man öppnar, ser vad det finns i paketet. När man köper på gatan alltså” (ibid). Jag frågar honom vad som kan hända om man hittar personen man blivit lurad av.

Ja, det händer att man klipper till dem då va. Men alltså, de kan få ge mig en, utan att det kostar mig ett rött öre. Och vill dom inte det då kanske man tar ifrån honom allt – dom får ge dig vad dom har. Ja, dom får välja om dom vill bli av med hela sitt parti, som han har på sig. Kanske han har tio kvartar, eller tjugo. Och det vill han inte bli av med. Då är det bättre att alltså, ja här har du liksom. Men det är kanske bara i tio procent av fallen som jag blir blåst. (ibid)

Att man blir lurad ibland är något informanterna räknar med eftersom det så att säga ingår i spelets regler: ”Ja, det får man räkna med alltså. Det är så i den här branschen. Ena minuten blir du blåst. Nästa minut går du med vinst va. Det är en chansning alltså, ett rävspel” (Daniel, s. 36). Det händer också att informanterna själva lurar personer. Jag frågar Daniel vem han kan tänka sig att försöka lura och hur han då kan gå till väga.

Ja, såna som jag skulle kunna blåsa, det är om det är någon okänd som kommer. Ja, alltså som jag träffar för första gången, som kommer fram: ”Oh! Kan du ordna så mycket?” Javisst, ge mig pengarna, så kommer jag sen. Eller så kan jag säga till grabben att vänta utanför porten. Så går man in i en sån port eller trappa som har bakgård va. Du bara piper rakt igenom. (Daniel, s. 36)

Jag frågar honom om han ibland också lurar personer han känner. Men det säger han att han inte gör: ”Nänä, då går man och handlar och kommer tillbaka” (ibid). Daniel menar att det i själva verket kan löna sig att hjälpa någon att få tag på droger, att man ibland kan få en liten ersättning för att man tagit sig tid att ordna fram grejorna.

För personer som gjort sig kända för att lura folk eller som bara betar sig ansvarslost i affärssammanhang, kan det bli svårt att få tillgång till droger. Ryktet sprider sig fort och det dröjer inte länge innan omgivningen börjar dra öronen åt sig. Stefan säger att han visst kan sälja till sådana människor ibland, men som han tillägger: ”Man måste vara jävligt försiktig

med såna” (Stefan, s. 18). Han ger också uttryck för hur han handskas med dem: ”Det är liksom: okay här, handla då och så är det bra, stick! Hej! Och sen avsluta det liksom. Och så: kom helst inte hit mer. Eller ungefär så” (ibid). Vidare säger han att han naturligtvis kräver kontant betalning i sådana situationer. Kredit lämnar han självfallet bara till dem han litar på.

Kvinnor och män

Då jag inte intervjuat någon kvinna inför det här arbetet, och inte heller haft särdeles många kontakter med kvinnor i missbrukskretsar, vill jag inte ge mig på att beskriva deras situation och ställning i den narkomana världen eftersom det förmodligen bara skulle utmynna i rena spekulationer. Istället låter jag informanterna berätta om kvinnors roll i den narkomana världen, hur de ser på kvinnor och hur deras förhållande till dem ser ut. Samtidigt söker jag också svar på vad informanterna ser som önskvärt manligt uppträdande, vilka ideal de eftersträvar och vad detta kan säga om den narkomana kulturens värderingar.

Daniel uppger att han anser att kvinnorna statusmässigt befinner sig på samma nivå som männen. De kan till och med ”sitta i toppen” av på den hierarkiska stegen, menar han (Daniel, s. 21). Några exempel ger han dock inte, men han får stöd av Stefan som säger att de inte gör skillnad på kvinnor och män: ”Ja, det är samma där. Där är dom som har status. Ja, där finns dom som är duktiga på att sälja och att hålla en rak linje liksom” (Stefan, s. 29). Han fortsätter: ”Oftast är det fan ta mig dom som är duktigast, som man kan lita bäst på. Jag har ofta kört åt brudar” (ibid). Jag frågar honom om det är vanligt att folk utnyttjar kvinnorna och försöker lura dem. Stefan svarar: ”Nä, där är väl dom som försöker. Och lyckas dom så lyckas dom. Lyckas dom inte så blir dom knullade rakt av” (ibid). Således tycks det som om det i den frågan inte råder någon större skillnad mellan män och kvinnor. Enligt Stefan har kvinnorna samma chanser som männen att ta sig fram och de har samma regler att förhålla sig till: ”Nä, det är samma regler där liksom” (Stefan, s. 30).

Informanterna menar alltså att kvinnor och män spelar på lika villkor i den narkomana världen. Men är det verkligen så enkelt? Låt oss angripa frågan ur ett annat perspektiv. Vad händer om vi istället vänder blicken mot männen?

Jag frågar informanterna om de uppträder på ett särskilt sätt i umgänget med kvinnor. Och de svarar de att de gör. Anders säger att han trots allt behandlar kvinnor annorlunda: ”Det gör man väl lite ändå. För en kvinna är ju trots allt en kvinna, oavsett missbruk eller ej” (Anders, s. 27). Han medger att han på sätt och vis intar en mer gentlemanlik roll när han umgås med kvinnor, något han förklarar med sin uppfostran: ”Ja, men det är väl bara jag och min lite gammaldags uppfostran” (Anders, s. 28). Han säger vidare att ett sådant uppträdande

inte är något alla uppvisar, men generellt sett "blir det lite mjukare snack" när det är kvinnor med i bilden (Anders, s. 27). Anders erkänner också att han inte litar på kvinnor på samma sätt som han litar på män. Han har inte samma förtroende för dem helt enkelt. Och orsaken därtill? "Det vet man ju", säger han, "att de är jävla kycklingmammor" (ibid). Med detta menar han att kvinnor tenderar att skvallra i högre utsträckning än män, att de inte kan hålla hemligheter för sig själva.

Även Stefan ger upplysningar som pekar på att det inte alltid är så jämlikt som de i förstone hävdar. Han påstår att det i ett förhållande oftast är mannen som sköter affärerna och som bär ansvaret för dem båda: "Det är väl oftast mannen som sköter affärerna och som har förtroende. Jag menar, har jag en tjej och vi lånar va, då är det jag som är skyldig och inte hon va – inte vi" (Stefan s. 30). Han menar att det är mannen som har ansvaret såtillvida inte kvinnan uttryckligen säger att hon tar det på sig. Stefan berättar sedan en historia om en vän till honom som tog på sig ett fängelsestraff som han möjligen hade kunnat undgå. Stefan: "Som nu, han killen som fick tre år. Egentligen, fingeravtrycken på påsen var tjejens, fingeravtrycken på hagelgeväret var tjejens – men han tog det på sig va" (ibid). Stefan menar att detta är ett förfarande som inte bara är schysst, det är också något som ibland förväntas. I fallet med ovanstående anekdot kan det förvisso vara lätt att förstå varför mannen tog på sig ansvaret: "I detta fallet så var det ju ändå han som skötte ruljansen hela tiden. Nu råkade det ju vara hon som hade det. Men det var ju hans knark och hans bössa" (ibid).

Anledningen till att mannen tar på sig kvinnans brott har ibland också andra orsaker, orsaker som kan jämföras med Anders syn på kvinnor som "jävla kycklingmammor":

Men oftast tänker man, det är farligt att få henne i häktet. Och så går käften på henne va. Det kan skapa fler problem för dig än om du håller käften och tar smällen själv. [...] Dom har väl lättare att, inte tjalla men att snacka. Många hakar ju på och ser upp till någon som har påse och pengar va. Och då är det ju inte så ball. Och då snackar dom ju fortare va. (ibid)

Citatet belyser vid sidan av föreställningen om kvinnan som opålitlig också en annan föreställning. Informanterna påstår att kvinnor och män befinner sig på samma nivå, att de har lika goda förutsättningar att ta sig fram. Likväl säger Stefan att kvinnorna ofta slår sig samman med män på grund av att de har god tillgång till droger och pengar. I de fallen kan man ju med rätta fråga sig om det verkligen är kärlek som ligger till grund för förhållandet. När allt kommer omkring vågar jag nog påstå att den narkomana världens kvinnor ofta befinner sig i en beroendeställning till mannen.

Informanterna har en tämligen samstämmig syn på hur en man bör uppträda och vad som förväntas av honom i förhållandet till kvinnor. Detta säger också en del om vad det inne-

bär att vara man i den narkomana världen. När jag frågar Anders vad han definierar som manligt svarade han först att det inte var något han funderat på. Han vet dock vad han betraktar som *icke* manligt. För honom är ett "veligt" och "undfallande" uppträdande omanligt (Anders, s. 27). Anders medger att det i missbrukskretsar förekommer en viss machoattityd. Attityden yttrar sig på så sätt att det, när osämja uppstår, gäller att stå på sig och hävda sin rätt. Den som viker undan alltför lätt riskerar att betraktas som mesig och fjollig. Anders säger att om någon "kaxar" så ska "man inte vika undan" (ibid). Man ska stå för "sig och sitt", så tillvida "man inte har gjort något fel. För då kan man väl få vika sig och be om ursäkt" (ibid). Men att behöva be om ursäkt kan också betraktas som en prestigeförlust, vilket, som Anders säger, innebär att vissa kan ha problem med att erkänna sina misstag.

Daniel ger uttryck för en uppfattning som ligger i linje med Anders och menar att den man som drar sig undan i en konflikt, som inte står på sig, en sådan man är "feg" (Daniel, s. 22). Han säger vidare att en man ska "gå efter reglerna" och att han ska besitta ett visst mått av självbehärskning: "Undvika att bli aggressiv. Alltså han får inte hetsa upp sig på en gång va. Alltså först ska man försöka snacka med personen. Men börjar den personen då att moppsa upp sig. Ja, då får man ta till andra grejor" (ibid).

Kapitelsammanfattning

I detta kapitel har jag försökt beskriva informanternas vardag utifrån deras perspektiv. Jag har med informanternas hjälp visat hur försörjningsmöjligheterna är en hörnsten i den narkomana kulturens organisation. Detta har betydelse för interaktionen informanterna och deras likar emellan, för deras regler, normer och uppförandekoder. De kriminella aspekterna av försörjningen är vidare också direkt avgörande för deras pragmatiska moraluppfattning. Samtidigt påverkar det också informanternas föreställningar om förhållandet mellan offentligt och privat. Kort sagt kan man säga att allt som rör försörjningen – stölder, langning och andra affärer – är att betrakta som privat. Och offentligt är då allt det som inte hotar den enskildes affärer.

Jag har också redogjort för umgängets grunder, vad som förväntas av narkomanen i förhållandet till vänner, affärspartners, poliser, "Svensson" med flera. Jag har visat hur en persons personliga egenskaper – exempelvis vederbörandes disciplin, ärlighet och förmåga att spela spelet efter spelets regler – tillsammans med dennes affärskompetens har betydelse för att vederbörande ska kunna vinna sina likars förtroende. Avslutningsvis har jag också sett närmre på informanterna tankar kring manligt och kvinnligt och vilka roller de två könen spelar i den narkomana världen. Därigenom har jag – förutom att presentera vad som anses

som korrekt manligt uppträdande i informanternas värld – visat att den narkomana kulturen är en mansdominerad kultur, att kvinnans ställning är underordnad mannens.

KAPITEL 2 – Den hierarkiska strukturens premisser

Att skapa sig ett anseende – ryktet, namnet och förtroendet

För att det ska vara möjligt att sig fram i den narkomana världen och eventuellt också upp i dess hierarki, krävs det att individen har ett gott rykte att koppla till sitt namn. Den social kontrollen gör att individen ibland är känd till namnet långt innan han träffar någon. Att ha skapat sig ett välkänt och gott namn öppnar dörrar lika effektivt som ett dåligt stänger dem. Med det goda namnet följer status och förtroende:

Ja, jag märkte det nu när brorsan var hemma. På det behandlingshemmet där han sitter, där sitter två tre stycken som jag har handlat knark av va, gubbar i femtioårsåldern. Ja, och jag märker att han blir tagen mer på allvar. Ja, alltså respekt fullt ut bara för att han är min lillebror. Så det märkte jag att... Javisst, X och Y och, javisst, dom kände mig. Jag har ett schysst namn och liksom aldrig något strul. Aldrig något att jag har golat eller sålt dåligt knark eller blåst någon. (Stefan, s. 2)

Ett gott rykte innebär att omgivningen är mer benägen att ställa upp och göra den ryktbare tjänster som denne kanske inte ens bett om att få utförda. Ett gott exempel på detta handlar om en före detta vän till Stefan, en man Stefan gav tak över huvudet åt när denne saknade egen bostad. När mannen, efter att ha bott hos Stefan en längre tid, väl flyttade ut, passade han på att tacka för gästfriheten genom att stjäla med sig och sälja stora delar av Stefans älskade LP-samling. Ryktet om detta illdåd spred sig naturligtvis omgående och tjuvens aktier på hedersbörsen dalade likt ett höstlöv i november.

Ja, han som stal mina skivor här och sånt. Jag tycker, det var ändå många som ställde upp då. Jag hörde att han satt på kåken. Han satt där i tre timmar. Ja, det blev ju prygel direkt ju. Så han fick ju ner på isolering och sen åka därifrån. Och nu går han i någon kristen kyrka nånstans (skratt). (ibid)

Stefan berättar ytterligare en anekdot vars tematik kan jämföras med citatet ovan. Händelsen utspelade sig medan Stefan själv satt fängslad:

Jag satt i isoleringen i fyra dagar. Och första dagen så sa han som satt bredvid mig att: ”Ja, jag hörde han Ahmed hade blåst dig på tjugo gram brass. Jaja, javisst, min brorsa har rist honom åt dig”. Åh skit, sa jag, jaja, javisst (skratt). Ja, det blir snabbt så. Det räcker att en säger att någon är schysst va, så okay, då är det så, då tror vi på ditt ord va. (Stefan, s. 2 f)

Jag frågar Stefan om det är viktigt att hålla sitt ord och han svarar att det självfallet är så: ”Javisst, det är viktigt! Annars är det ju lätt att man själv blir den drabbade, som blir utnyttjad” (Stefan, s. 3). Vid sidan av att hålla sitt ord är det också viktigt att kunna bevara hemligheter man fått berättade för sig i förtroende, att kunna hålla tyst om sådant som det bör talas tyst om. Anders berättar:

Ja, det folk säger till mig i förtroende, det bevarar jag för mig själv. Och det är likadant om jag säger något till någon i förtroende. Då vill jag ju inte att de ska sprida ut det över hela byn. [...] Det blir ju inte heller ett bra förhållande om man får veta att de springer och snacka skit bakom ryggen på en. (Anders, s. 19)

Den narkomana världen har sin egen hederskodex, sina egna värderingar – det finns en någorlunda gemensam moral som man bör hålla sig till för att inte frysas ut. Stefan instämmer i detta och säger: ”Jo, det finns där. Visst finns det. Men där finns många som tabbar sig” (Stefan, s. 7). Och naturligtvis finns det många som tabbar sig. Om ingen tabbade sig skulle det inte gå att upptäcka var gränserna för det tillåtna går eftersom de helt enkelt inte skulle behövas. För att en person ska kunna uppträda och uppfattas som en hedersman måste det ju självfallet också finnas något att kontrastera mot.

När jag frågar Anders om det verkligen existerar någon ”tjyvheder” svarar han:

Nä. Det är dåligt med det. Det är nog ett förlegat begrepp.. Men där ska visst finnas det. Jag hoppas det finns. ”Tjyvar stjälar inte av tjyvar”, men det gör dom, tyvärr. [...] Jag har blivit bestulen, och jag är en tjyv. Så det vet jag ju att det sker. Det är förlegat. Det finns ingen tjyvheder längre. För alla har vassa armbågar och ska fram själv. Mig, mitt och mina, det är det som gäller liksom. Allt annat är liksom irrelevant. (Anders, s. 19)

Det är djungelns lag som råder, tycks Anders mena. Men som vi sett måste man även i djungeln ge akt på vissa regler, åtminstone om man inte vill göra det svårt för sig. Den som är alltför hänsynslös och som tabbar sig alltför ofta blir utfryst och illa behandlad. Han förlorar de övrigas respekt och därmed sin status. Stefan säger att den som en gång dömt ut sig, som tabbat sig en gång för mycket, kan få mycket svårt att komma igen och bli fullt accepterad. I informanternas bekantskapskrets rör sig en man som kallas Brisén, och Brisén är ett gott exempel på en person som saknar allt förtroende, all respekt och all värdighet – han kan sägas vara allt det en hedersman i den narkomana världen *inte* är. Brisén utmärker sig främst genom att lura folk så snart han får chansen och att aldrig betala tillbaka sina skulder. Jag frågar Stefan om en person i Briséns ställning kan vinna tillbaka de övrigas förtroende. ”Nä, det går inte det va” svarar han. ”Han står alltid lägst på listan liksom. Ja, han får vara glad bara han får handla va, om det så är det sista i grytan, om där blir något över. Och ja, han får betala dyrt för det. Ja, så är det” (Stefan, s. 7).

Individer som Brisén, som alltså tillhör den narkomana kulturens parias, är ofta lätta att känna igen långt innan de faktiskt stämplat ut sig, åtminstone menar Stefan att så är fallet: ”Ja, man lär snabbt känna dom. Första tre månaderna, sex månaderna, dom är schyssta och dom bjuder och dom... Jaha, sen börjar dom låna och gå i god och. Och då gäller det att vara vaken va” (ibid).

Jag frågar Daniel hur han ser på Brisén, vilka chanser han och hans likar har i den narkomana världen:

Ja, dom har bränt sina chanser. Dom får ingenting. Dom kan stå på knäna, dom får ingenting. Så gör man, rakt upp och ner utan att tveka. Lämna inte en smula till honom. Ja, som Brisen, han får ingenting. Ingenting! Inte ens en cigaretten han får av mig, eller något sånt. Det kvittar om det är en krona han behöver – han får inte en krona av mig. Han har gjort bort sig på ett ställe va. Sen går han till någon annan va. Första gången går kanske bra, ja han gör rätt för sig. Och så får han en chans till. Så rättar han till det. Tredje gången blåser han folket rakt av, eller något sånt. Ingen vill ha med honom att göra. Han har stämplat ut sig. Han håller sig borta och så när han ska betala. En sån får man inte förtroende för igen. Han får betala kontanter. Hans kredit är indragen överallt. Han kan inte komma nånstans och: ”Oh, jag får låna?!”. Det går inte. (Daniel, s. 14 f)

Men om Brisen vill ändra på sig, om en sådan person verkligen vill försöka återupprätta sitt förlorade anseende, hur bör han då gå till väga? Stefan: ”Ja, det beror på. Då får han komma och visa att... Ja, han gjorde en tabbe och vill rätta till den” (Stefan, s. 7). Och Daniel: ”Ja, visa framfötterna va. Har han blivit av med grejor, då får jag pynta så mycket jag kan va, komma överens om en summa eller ordna tillbaka grejorna på något sätt va. Jag tycker det är det rätta sättet att göra” (Daniel, s. 3).

Anders uppger att det är lika svårt att komma igen som det är enkelt att bli utstämplad. Jag frågar honom vad som skulle krävas av honom om han försökte rätta till ett förlorat anseende. Till att börja med säger han att det är något han skulle få jobba hårt på. Vidare ger han exempel på hur han skulle kunna gå till väga:

Ja, göra några häftiga stötar eller nånting, som inte var så virriga, så dom kunde få en annan syn på en. Så att man visar att man inte är snurrig ändå, kan göra schyssta prylar alltså, typ. Ja, fatta ett par vettiga, konkreta beslut angående saker som försiggår i ens liv och folk runt omkring en. Så att dom ser att man kan göra friska prylar också liksom. (Anders, s. 22)

Det är kanske möjligt att komma tillbaka i en del fall trots allt. Men den som en gång fallit i kollektiv onåd kommer likväl alltid att bli ihågkommen för sina misstag och missgärningar. Hans namn har en gång för alla blivit fläckat, som i fallet Brisen.

Heder och rykte är något informanterna tar hänsyn till innan de exempelvis gör affärer med någon, det fungerar med andra ord som en dörröppnare för de redan invigda. Men hur gör de om det är en ny bekantskap, om de ska göra affärer med en helt okänd person? Hur får man grepp om vad det är för en person och hur undviker man att bli lurad (jfr ovan, s. 22 f)? Stefan förklarar:

Ja, man får liksom prova. Du lämnar ju inte lovorna från du har grejorna. [...] Det lär du, det ser du liksom. Som gammal narkoman ser du vem som är... Alltså du lär dig att läsa människor – deras sätt att gå, deras sätt att prata. Liksom är dom för ivriga att sälja, eller nonchalanta. Liksom det finns där nånstans. (Stefan, s. 18)

Vidare säger han att man förr eller senare måste lära sig och att bli lurad på sina pengar ses helt enkelt som en del inlärningsprocessen. Pengarna man förlorar under denna process, som egentligen aldrig når ett slut, kallas passande nog också för ”läropengar” (ibid).

Den narkomana disciplinen och den disciplinerade narkomanen

För att överhuvudtaget klara av överleva någon längre tid i den narkomana världen krävs det disciplin. Förutom att klara av att hantera drogerna – att inte knarka ihjäl sig – måste narkomanen också veta när det är rätt tillfälle att knarka, samt vilka kvantiteter som för stunden är lämpligt att inta. Stefan till exempel, som försörjer sig genom att sälja droger, måste hela tiden hålla i minnet att drogerna han köpt på redovisning så småningom också ska betalas. Han får inte stoppa i sig eller bjuda bort alltför mycket, han måste vara på sin vakt för att inte bli lurad eller utnyttjad och så vidare. Det faktum att han klarat av att hålla denna balans har också gjort att han har den status han idag har. Han har ett gott rykte bland sina kranar, och ett gott rykte öppnar upp för ytterligare möjligheter.

Värre är det med Daniel och Anders. De är båda ganska dåliga på att hushålla med drogerna. De knarkar så länge det finns något att knarka och funderar inte nämnvärt över morgondagens bekymmer. Därav är det inte heller sällan de skapar sig problem. Problemen kan bestå i att de försätter sig i skuld (eftersom de inte klarar av redovisningen) eller helt enkelt förlorar omdömet, vilket i sin tur lätt kan leda dem rakt in i fängelset. Deras position i den narkomana hierarkin är därför lägre än den position Stefan besitter. Förmågan att kunna hantera påsen på ett vettigt och ansvarsfullt sätt är alltså en mycket viktig egenskap för den som vill göra sig en karriär i den narkomana världen. Med den välskötta påsen kommer pengarna – och påsen och pengarna är som vi ska se, oerhört viktiga medel för den som önskar utöva makt.

Innan vi går vidare med att granska hur en kandidat på den narkomana karriärstegen bör bära sig åt för att åtminstone ha en möjlighet till avancemang, ska informanterna själva få en chans att beskriva de olika stegen i maktpyramiden. Under intervjuerna ber jag Stefan, Daniel och Anders att försöka beskriva de olika nivåerna på den narkomana karriärstegen. Samtliga tillstår de att det faktiskt existerar en sådan. Men att försöka ringa in de olika avsatserna är något komplicerat. Gränserna mellan de olika positionerna är inte helt distinkta utan flytande och luddiga, och en persons status kan variera utifrån sammanhang och situation. Efter påtryckningar från mig gav sig dock Daniel i kast med att försöka beskriva pyramiden utifrån en något sånär linjär modell.

Överst i pyramiden, säger Daniel, befinner sig kranen – en distributör med goda kontakter och tillgång till större kvantiteter. Kranen är den som förser aktörerna närmast under sig i hierarkin med droger. Dessa underleverantörer – till vilka Stefan kan sägas tillhöra – är med fördel personer som har visat sig dugliga och pålitliga i affärer och som därmed vunnit kranens förtroende. Underleverantörerna i sin tur sköter ofta sina affärer hemifrån och har inte

sällan en etablerad kundkrets. Denna kundkrets består av fotfolket, personer som Daniel och Anders – den alldaglige narkomanen om man så vill. Dessa befinner sig på en nivå strax nedanför underleverantören. I ungefär samma höjd som fotfolket har vi gatulangarna, vilka gör småaffärer där de kan och när tillfälle ges. I jämförelse med underleverantören är de inte sällan mindre nogräknade med vilka de säljer till och affärerna bedrivs ofta på ett mer offensivt manér. Därmed utsätter de sig också för större risker att bli haffade. Mellan fotfolket och gatulangarna är det dock svårt att dra en gräns. Anders och Daniel, som alltså kan sägas tillhöra fotfolket, ägnar sig ju också åt småaffärer när de får möjlighet till det. Således tillhör de båda kategorierna. Slutligen, underst i pyramiden, befinner sig de som stämplat ut sig, de oönskade, Brisen och hans likar. (jfr. Daniel, s. 36)

Daniel säger att man oftast aldrig ser de personer som befinner sig högre upp i hierarkin än kranen. ”Nä, upp till kranens kran, sen ser man inte längre” (Daniel, s. 36). Allra högst upp, menar han, är det maffiliknande ligor som styr – människor man aldrig hört talas om, än mindre sett. För dem, säger Daniel, ”är du bara en liten arbetsmyra, som försöker få in en liten slant va. Och så kammar dom in miljoner” (ibid).

Anders och Stefan vill inte dela in hierarkin i lika tydliga kategorier. Istället beskriver de hierarkin som en dynamisk process, där framgång bestäms, inte bara av individuell duglighet, utan i lika hög grad av slumpen: ”Vissa vinner på tipset typ. Man ska ha tur ibland”, säger Anders (Anders, s. 9). Stefan uttrycker det snarlikt: ”Från ena dan kan du hoppa liksom, ja hoppa högt... [...] det är ett lotteri liksom” (Stefan s. 31).

Stefan uppger att vederbörandes disciplin, planeringsförmåga och slughet är direkt avgörande för en persons möjligheter till framgång och status: ”Det betyder mycket. Det är en person man ser upp till liksom, en narkoman som har disciplin och självkontroll och sånt. Det tycker jag ju är bra. Man får inte krypa för knarket” (Stefan, s. 12). Stefan vet att inte hoppa på första bästa tåg som dyker upp. Han väljer bara de avgångar han tror kan bli lönsamma i slutändan. Denna förmåga till avvägning, att kunna sälla bland möjligheterna, är något man måste lära sig om man vill nå framgång. Som exempel på någon som saknar denna egenskap nämner Stefan Daniel: ”Han är korttänkt helt enkelt. Lättlurad. Han tror alldeles för mycket på människor, på just dom där små knarklangarna som vill komma upp sig va” (Stefan, s. 4). Stefan menar att Daniel inte har förmågan att värja sig när de ”små knarklangarna” sätter in sin offensiv. Han tror gott om alla och låter sig lätt övertalas. Därmed är han också ett lätt offer för de som vill göra sig en enkel slant: ”Javisst. Fan, folk blåser ju honom liksom. Han är så jävla godtrogen” (ibid). Och det här med Daniels kortsiktighet: ”När han får pengar liksom. Oh, då är han kung i två dagar alltså. Ja, sen har han inga lovor. Och så springer han

och lånar överallt, och sen kan han inte betala. Och det är ju det han måste lägga av med” (ibid).

Det händer att Daniel försöker sig på att sälja på redovisning, något som oftast slutar i fiasko. Istället för att i första hand sälja iväg den kvot som krävs för att partiet ska vara betalt, nallar han själv på förrådet i alltför stor utsträckning. ”Och då går man hela tiden back” (Daniel, s. 7). Han vet med sig att han saknar den disciplin som fodras, och i den mån han kan försöker han att undvika att handla på kredit: ”Nä, det är det värsta jag vet. Det är bättre att betala kontant. Då vet du att du har grejor va. Och det är ingen som kan komma och begära: Öh! Pengar nu! [...] Ja, sen har man den skulden hängande över sig hela tiden” (Daniel, s. 12). Bäst är det, som han säger, att köpa sina droger för kontanta pengar: ”Då kvittar det om det går back eller om jag går med vinst. Ja, man är fri alltså. Du kan göra vad du vill med det. Vill du inte sälja, då tar du det själv. Det är det bästa sättet alltså” (Daniel, s. 7).

Daniel vet med sig att han oftast strular till det för sig när han väl handlar på redovisning, något hans vänner inte ser med gillande på, inte minst då det ofta är de som får rycka in och hjälpa honom att reda upp i oredan.

Jo, det har jag fått höra: ”Klabbsock! Äh, har du gått på en nit till!”, och så. Jag är för snäll och tar på redis va. Och jag tänker att det nog ska gå bra. Och ändå märker jag sen när halva påsen är tom: Shit! Jag har inte fått in mycket. Och jag måste få in så mycket. Men då är det för sent. (Daniel, s. 12)

Anders delar Daniels inställning när det handlar om att handla på redovisning. Men till skillnad från Daniel äger han bättre självkänedom. Han vet med sig att han inte kan lägga band på sig och att han därför inte bör hålla sig med en stor påse obetalda droger. ”Jag kan inte hantera sånt”, säger han (Anders, s. 8), ”har jag en påse, så knarkar jag så ögonen blöder” (Anders, s. 22).

När jag ställer frågan om vad det är som ger status i narkotikakretsar tycks informanterna vara överens. ”En stor påse”, utbrister Anders utan omsvep. ”Eller pengar. Men det är ju sak samma” (Anders, s. 7). Stefan menar att pengar är en förutsättning för att man överhuvudtaget ska kunna fungera. Pengar ”är droger” (Stefan, s. 18), säger han, och

då är du frisk i alla fall och orkar göra nånting. Det är ju som det är. Det är som innan idag. Jag var tvungen att sticka och hämta några piller va, bara några värktabletter. Annars hade jag inte kunnat sitta här och snacka. Då hade jag bara tänkt på hur jag skulle ordna det liksom. (ibid).

Stefan utvecklar också resonemanget om status en smula och betonar samtidigt vikten av kontinuitet:

Ja, men alltså, en som har pengar och droger året, fem år i sträck, eller tio år. Alltså han har ju en helt annan status, ja respekterad och sånt. Någon som gör ett klipp och har pengar i en månad va, det är ju liksom inget. [...] Alltså man får skilja på affärsmän och knarkare liksom. Dom som knarkar så länge det varar va, eller dom som kanske måste hålla halva Skåne med knark liksom. (Stefan, s. 8 f).

Stefans distinktion mellan *affärsmän* och *knarkare* belyser en viktig aspekt i den narkomana världens maktstruktur, en aspekt som i hög grad handlar om identitet. Knarkaren betraktas alltså mindre som knarkare och mer som affärsman ju högre upp i den narkomana hierarkin han kommer. I anslutning till detta kan det vara intressant att se vad sociologen Malin Åkerström säger i *Crooks and squares* (1995). I denna undersökning som grundar sig på intervjuer med tjuvar och narkomaner i svenska fängelser visar Åkerström att det bland dessa återfinns en större andel individer som när ambitioner om att driva eget företag än befolkningen i övrigt. "The thieves", säger Åkerström, "indicate a remarkably high wish to own a business. The desire of the addicts is [...] a bit lower" (Åkesson, 1995:41). Missbrukarna är alltså i jämförelse med tjuvarna inte lika benägna att vilja starta eget. Likväl gör de det i större utsträckning än folk i allmänhet. Av de tillfrågade i Åkerströms studie svarade 53% av missbrukarna ja på påståendet: "I would not mind starting a business of my own." Detta kan jämföras med kontrollgruppens 48% (ibid).

Det kan vara viktigt att påpeka att Åkerström drar en skiljelinje mellan tjuvar och narkomaner, något som kan verka förbryllande med tanke på att informanterna i denna uppsats, i likhet med deras kamrater, hör till båda kategorierna. Men Åkerström skiljer tjuvarna från narkomanerna genom att lyssna till vad de intervjuade fängelseinternerna i hennes studie beskriver sig själva som. Vidare förklarar Åkerström att en tjuv är en person som identifierar sig själv som tjuv och som i huvudsak försörjer sig genom stölder. Narkoman, fortsätter hon, är den som stjälar för att försörja sitt missbruk, det vill säga som stjälar just därför att han är narkoman (jfr. Åkerström 1995:10)

Samtliga informanter framhåller att ett väl utvecklat affärssinne är ett måste för den som önskar göra sig en narkoman karriär, det är en grundläggande förutsättning för ett eventuellt avancemang i maktpyramiden. I informanternas vardag mäts framgång i många avseenden efter samma måttstock som i den dominerande kulturen, det vill säga att pengar är lika med status. Det är marknadsekonomins och den fria konkurrensens spelregler som råder i den narkomana världen, även om den inte heller här är helt oreglerad. Bengt Svensson får avrunda resonemanget med att säga ett par ord om drogmarknaden. Citatet kan vidare också tjäna som inledning till följande avsnitt:

Drogmarknaden är *informellt organiserad*. Eftersom verksamheten är illegal finns ett stort behov av hemliga framkomstvägar, hemliga försäljnings- och inköpskanaler. All hantering av narkotika måste ske diskret. Straffen

för langning är höga och de krävs försiktighet vid försäljning. Både köpare och säljare har fördelar av att upprätthålla en stabil affärsrelation. Köparen för att få en prisvärd produkt, säljaren för att minimera exponeringen inför polisen. Om man håller sig till samma langare kan man klaga och kräva kompensation om man är missnöjd. På gatuförsäljningsnivå är priset högst och osäkerheten om varans kvalitet störst. För den som regelbundet använder narkotika finns skäl att söka sig längre upp i näringskedjan för att få ett lägre pris. [...] Drogförsäljningen äger rum på en ”marknad”, men det är ingen helt fri marknad, även om den inte är offentligt reglerad. De olika langarna tycks åtminstone i detaljledet fungera som en typ av priskartell. Den enskilde langaren som försöker sänka priserna under en viss nivå riskerar både sin verksamhet och sitt skinn. Langarna konkurrerar inte i första hand med priset utan med kvalitet och betalningsvillkor. Återförsäljare kan också förhandla sig till avsevärda rabatter. Det skapar möjligheter för mellanhänder, förmedlare, tillfälliga smålangare som kan slå mynt av sina ”goda kontakter”. (Svensson, 1996:309 f)

Karriären – möjligheter och begränsningar

Vid sidan av pengarna spelar också personliga egenskaper in när det handlar om narkomanens status. Stefan säger att ärlighet är en viktig faktor för den som vill skaffa sig status. Man måste köra med ”raka rör helt enkelt” (Stefan, s. 5), och ”vara schysst, men ändå ha gränser” (Stefan, s. 7). Att vara ärlig och hygglig kan låta som en enkel sak. Men hyggligheten måste kombineras med ett visst mått av hårdhet, en balansgång som kan vara nog så svår att klara av. Den som är för snäll blir lätt utnyttjad, medan den som är för hård blir illa omtyckt. Anders säger att han inte har vad det krävs för att komma upp sig och att han lagt alla sådana ambitioner på hyllan:

Jag tycker det blir för tufft. Men jag är inte så jävla tuff. Vill inte vara det heller. Nä, dom tankarna får jag nog lägga ner. Jag är alltför softhearted för att köra sånt. Kommer dom och är dåliga och kvider och ”ah, jag kan väl få låna, va fan, snälla!”. Och sen, ja, så mjuknar man. Och så hade dom fått och så betalas det inte. Och då vill jag inte göra något åt det heller, handgripligen. Det blir ju för mycket jobb med det. Det funkar inte. Eller funkar gör det kanske, men då får jag ta på mig en roll som jag inte vill ha. (Anders, s. 8)

Anders säger att han inte precis är någon langare, men att han visst kan tänka sig att sälja ibland om någon är intresserad. ”Ja, det kan tänka sig att jag gör det, om jag nångång får pengar till att investera i en påse och sen försöka få det till att gå runt. Men det brukar sällan lyckas” (ibid). Som bekant menar Anders att han allt som oftast bjuder bort för mycket eller nyttjar för mycket själv.

Jag frågar informanterna hur de skulle bära sig åt om de ville avancera i hierarkin, samt vilka råd de skulle ge andra med dessa ambitioner.

Till att börja med, säger Stefan, ska man sluta med att knarka själv, ”det är det viktigaste. Då har du inte det tvånget på dig. Du kan sluta när du vill. Och du tjänar bara, det går bara plus” (Stefan, s. 14). Stefan fortsätter sedan med att beskriva hur han själv skulle gå till väga om han ville stiga i graderna.

Hur skulle jag gjort? Ja, det är det gamla vanliga – köpt upp ett billigt parti. I och med att jag är utlänning så har jag goda kontakter i utomlands. Och där köper jag ett kilo för tiotusen. Sen blandar jag ut det till två kilo. Och då

har jag sextiotvåprocentigt amfetamin, två kilo. Det är två och en halv miljon i Sverige. Jag menar, där har jag råd att ha folk under mig va. (ibid).

Han menar att det handlar om att kunna hålla omsättningen igång: ”Javisst, precis. Kunna ta något kilo kanske, och slänga iväg det. Då sitter du genast som ägare till ett par hekto som du kan flyta på” (Stefan, s. 31).

Ett annat exempel på hur man kan komma igång med karriären får vi av Anders. På frågan om hur han skulle bära sig åt svarar han: ”Ja, då får jag göra ett par feta stötar så att jag har råd att investera i en kraftig påse knark. Det är det lättaste sättet” (Anders, s. 28).

Daniel säger att det bland annat gäller att satsa på rätt drog. Vidare menar han att man måste hålla ett bra pris såväl som god kvalitet på sina varor. Själv skulle han via telefonen avtala tid och plats med sina kunder för att göra transaktionerna så smidiga som möjligt, och han skulle inte ha några funderingar över vem han sålde till: ”Jag säljer till alla då” (Daniel, s. 19). Och som betalningsmedel skulle han bara godta rena pengar. Möjligen också guld: ”Det är dom två – pengar och guld. Det tar man emot. Alltså inga stereoanläggningar, bandspelare, telefoner och så va. Det ska vara kontanter eller guld” (ibid). Vidare säger han att det krävs att man satsar både tid och pengar om man vill komma någonstans:

Ja, då får du satsa stora pengar, rejäla summor. Och det är inget man gör på en dag eller två. Man måste organisera det ordentligt, planlägga alltså. Den tiden ska jag vara där, och två kilo till den personen. Och det ska vara pengar på bordet. Det är affärer va. Det kvittar om det är bästa vännen, det är affärer va. Och så ska man hålla samma kvalitet som man utlovar. (Daniel, s. 19 f)

Daniel uppger dock att han inte har för avsikt att försöka göra sig en karriär. Han är helt enkelt inte beredd att satsa det som krävs. ”Nä, det är för mycket. Det är för riskabelt. Och det är många processer man ska gå igenom innan man sitter där uppe i den sitsen. Okay, jag kan ta upp till ett hekto. Men då har man mer press på sig va” (Daniel, s. 20).

Av informanternas beskrivningar förefaller det vara en relativt enkel sak att göra sig en karriär. Men det är ju sällan det är så enkelt som det låter. ”Nittio procent misslyckas ju”, säger Stefan, ”antingen blir det bråk eller så börjar de knarka själv utav bara fan va, och tappas greppet” (Stefan, s. 14). Vidare är det inte bara att skaffa sig ett startkapital. Det gäller också att ha de rätta kontakterna och det rätta förtroendet. Det ”är ju inte alla som får fatt i gram, och som får grammen för sex eller åttahundra spänn. Eller som ens kan få det på redovisning” (Stefan, s. 20).

Vanligtvis säljs heroinet inte i gram utan i mindre måttenheter. Ett vanligt exempel på en sådan måttenhet är en *kvarta*. En kvarta utgörs av två åttor, och en *åtta* är den minsta måttenheten. Två kvartar är en *hatt*. Uttrycket lär härstamma från den lilla plathatt som sitter som

skydd över injektionskanylen. En hatt är således en plasthatt full med heroin. Priserna varierar naturligtvis i förhållande till tillgången. Men i regel kostar en kvarta cirka trehundra kronor på gatan.

Stefan antyder att den som önskar göra en karriär i narkotikabranschen bör satsa stort redan från början. På frågan om när man langar och när man inte langar svarar han: ”Ja, det beror på. Ja, dealar man så dealar man ordentligt. Alltså, då kör man tio tjugo gram i veckan. Men sen finns där ju dom som springer med småpaket i gathörnen och säljer för dig” (ibid). Samtidigt tycks det vara enklare att köra stort: ”Ja, det är lättare på något sätt” (ibid).

Informanterna ger inte uttryck för någon större önskan om att avancera och göra karriär. Stefan, Anders och Daniel säger att de funnit sig till rätta med sina positioner i hierarkin, samt att de hamnat där de hamnat mer eller mindre av en slump. Likväl ber jag dem att försöka förklara varför de tror att de har den status de idag har.

Stefan säger att han bara gör affärer efter behov. Det är ett sätt att hålla sitt eget missbruk flytande. Att han har den status han har förklarar han med att han helt enkelt bara har lärt sig hur det fungerar. Han är den naturlige ledaren bland de tre, något han också medger: ”Jaja, det är jag som är den drivande kraften liksom, det får jag nog erkänna” (Stefan, s. 8). Han menar att det blivit sig så eftersom det är han som har kontakterna och att han har en naturlig fallenhet för att ordna droger: ”Javisst, jag hittar det på ett lättare och smartare sätt än vad många andra gör” (ibid). Hans kontakter och talang för affärer har inneburit att han ofta fått rycka in och fixa fram droger när kamraterna gått bet: ”Ja, många gånger kommer dom: ’kan inte du ordna, kan inte du fixa? Ja, men du får femhundra spänn bara du ringer ett samtal’. Och jag menar, jag är ju inte mer än en knarkare själv” (ibid). När jag frågar Stefan vad han i övrigt tror har gjort att han inte hamnat några pinnhål längre ner i hierarkin, svarar han:

Nä, jag har väl... Ibland har man väl piskat på någon som varit känd som farlig va. Ja, nån stor stöddig jävel som är känd. Ja, han har ramlat på kniven sexton gånger eller nått. Då blir det så, att dom vet att man är kapabel till det. (Stefan, s. 17)

Stefan säger vidare att han tror sig kunna ha en ärlig chans att bli en betydelsefull aktör på marknaden om det var det han önskade. Men samtidigt uppger han att han saknar ambitionen:

Jag kan det så jävla bra tror jag, att jag hade klarat det galant. För jag menar, har jag klarat det så bra, jag har ju tjugofem års erfarenhet liksom. Så visst fan hade jag kirrat det. Men det är inget som tilltalar mig. Det är smutsigt. Det är jävligt blodiga pengar, om man säger så. Och man måste vara hård liksom. Och jag är inte sån – jag kan inte vara det liksom. Att säga nä till någon som mår dålig va. Nä, jag gör inte det alltså. (ibid)

Vid sidan av den moraliska biten finns också en annan aspekt som är avgörande för Stefans motvilja till avancemang: ”Nä, jag orkar inte. Ja, jag känner mig för trött – trött på hela skiten

va” (Stefan, s. 16). Han anser vidare att han inte längre är beredd att ta onödiga risker: ”Jag har klarat mig mycket från att åka fast va. Jag har hittat på så mycket skit. Så nu när jag tänker efter, så passar jag mig liksom” (Stefan, s. 14).

Anders säger att han befinner sig där han gör därför att det helt enkelt har fallit sig så. Han har tidigare uppgivit att han varken kan eller vill vara så hård som det krävs för att skaffa sig en framskjuten position. Likväl säger han att han – om han verkligen lade manken – kanske skulle klara av det ändå, men att fördelarna med det övervägs av nackdelarna:

Jag hade väl fixat det. Men jag hade haft ett jävla jobb med det. Det är mer arbete än vad jag tycker det är värt. Offra allt det där, för att få den biten, nä. Och vad fan! Jag är i hamn i princip. Jag får mitt metadon, det kan jag ju säga till nittiofem procents säkerhet. Och det är bara att bida den tiden där, så har jag mitt på det torra. Så det finns ingen anledning för mig att vilja eftersträva någon position här i världen. (Anders, s. 9 f)

Vid intervjutillfället är Anders under utredning för metadon, en chans till ett lättare liv som han inte vill äventyra i onödan – ”då skulle det vara något jävligt fett erbjudande” (Anders, s. 9). Han menar att han inte har råd med några längre fängelsestraff eftersom det skulle kunna beröva honom på hans chanser att komma in på metadonprogrammet. Därför menar han att han ”får ligga lågt och ta det lugnt” (Anders, s. 8).

Daniel har ovan berättat att han tycker det är alltför riskabelt att spela på en högre nivå, något han nu ska få utveckla ytterligare:

Nä, det är för riskabelt alltså. Sitter man på stora mängder så blir det mycket spring. Jag håller mig till mina kompisar, den kretsen va. Jag tycker det räcker. Och jag vill inte utnyttja mina vänner. Vill dom handla: Varsågod! Då finns det någon annan som säljer till dem. Det är för riskabelt – du blir av med pengarna och du åker på fängelsestraff. Det är bättre att bara flyta jämt hela vägen. Och myndigheterna har ju ögonen på en, och grannar och sånt. De ser ju om det blir mycket spring. (Daniel, s. 11)

Förutom riskerna säger Daniel också att han inte vill sitta och ”dividera med folk” om priser och allehanda ting – något det blir mycket av när man kommer upp sig i branschen (Daniel, s. 12).

Informanterna har som synes en ganska god insikt i varför de inte befinner sig högre upp i hierarkin. De är tämligen medvetna om sina starka och svaga sidor och de spelar sina kort därefter. Några strebertendenser visar de inte prov på utan accepterar sina begränsningar och tycks ha funnit sig tillrätta i sina roller. Vägen upp på karriärstegen är alltså inte ett alternativ som intresserar informanterna i någon större utsträckning. De är nöjda som det är.

Men samtidigt vill de inte heller vandra den motsatta vägen, det vill säga nedåt i hierarkin. Den position de trots allt besitter måste ständigt vårdas och bevakas: för att behålla sin position måste de hålla sig till normerna och de oskrivna reglerna, samtidigt som de dessutom måste stå emot andra personers försök att utmanövrera dem. Om de brister i något av detta

riskerar de att förlora i anseende, vilket i sin tur inskränker deras möjligheter att ta sig fram. Men vad exakt, mer utförligt, är det då som gör att de kan förlora sitt anseende? Vad är det de måste se upp med? Hur behåller man sin position i hierarkin?

Stefan berättar att man med jämna mellanrum blir testad och han förklarar – med ett tämligen extremt exempel – hur det då kan gå till:

Man måste vara hård. Ja, man får inte vara rädd. Jag menar, dom testar dig ju liksom. Dom siktar på dig med en pistol. Då är det många som trillar ihop: "Ah, skjut inte! Snälla!" Själv är jag så sjuk så att jag: Jamen skjut då för fan! Du vågar inte, skjut då! Ja, och då kan dom börja darra med den (skratt). Jaja, så har jag gjort. Sen har jag tänkt: Oj! Du är ju dum i huvudet! Den kunde ju gått av. Jaja, man får stå på sig. Skulle jag backa skulle jag förlora tio, femton års status, om man säger så va. Det är ju så dom känner mig va. Och backar man så sprider det sig. Javisst: Åh han backade för honom" och sånt. Jaha, ja, så försöker nästa person att knulla dig. Det blir fulare och fulare där va. Så du utnyttjas ju snabbt om du är svag. (Stefan, s. 5)

Stefan säger att det gäller att stå på sig, att "inte låta sig bli pissad på" (Stefan, s. 17). Han säger också att han oftast blir underrättad i förväg när något är på gång: "Men ofta så vet du om det, för du har så mycket folk omkring dig som hör och ser va, som talar om det för dig" (ibid). Detta gäller även i andra fall: "Javisst. Jag menar, om där är någon tjumme på väg hit, för att få hjälp med att fixa fram något. Då vet jag oftast det i förväg, innan han kommer hit. Antingen så ringer dom, eller så kommer här upp någon och talar om det först, om det är okay liksom" (ibid).

Att Stefan som langare har något av en ledande roll bland sina kamrater innebär också att han måste se upp med snyltare, något vi redan sett. "Man får passa sig så att man inte blir utnyttjad", säger han (Stefan, s. 22). Det gäller för honom att vara vaksam och ha kontroll på påsen så att han inte går över gränsen – gränsen för "när påsen börjar bli tom och börsen också. Då är det liksom aj, aj!" (ibid). Skulle han misslyckas med redovisningen sjunker naturligtvis hans anseende hos kranen, och dennes förtroende för honom kan börja svikta. Detta i sin tur kan innebära att han inte längre får samma tillgång till droger, vilket leder vidare till att han kan förlora sin ledande roll bland kamraterna eftersom dessa inte längre kan förlita sig på att han kan ordna fram drogerna när de vill köpa, och så vidare.

Anders berättar att det kan räcka med ett ordentligt fiasko för att man ska sjunka i anseende. Som exempel nämner han att tjalla: "Ja, låt oss ponera att någon åker fast med ett gram heroin på fickan, och säger att han varit där uppe och köpt det av den och den liksom. Då har han ju gjort bort sig rejält" (Anders, s. 8). Anders menar vidare att en fadäs av den karaktären är närmast oförlåtlig: "Då har man, tycker jag, då har man gjort sitt. Då har man verkligen bekant färg" (Anders, s. 7). Likväl finns det utrymme för att förlåta:

Ja, själv tycker jag att en gång är ingen gång. En gång kanske man hade kunnat förlåta. Men om dom sen gjort om det efter en reprimand eller någon utskällning eller ja, dom åtgärder som vidtas, om dom då gjort om det igen. Då hade dom gjort bort sig. Då hade dom varit ute ur leken. Jaja, det är bara enligt mina mått. Det är inte alla som tillåter det va. (Anders, s. 8)

Han ansluter sig också till Stefans syn att man inte får låta sig bli pissad på. Det gäller att stå på sig och inte vika undan när man blir konfronterad. ”Det ser fittigt ut annars”, menar Anders, ”tamt och mesigt” (Anders, s. 16). Vidare säger han att om man inte står på sig när man blir testad eller illa behandlad, så ”inbjuder man till liknande verksamhet hädanefter också” (ibid). Och, fortsätter han, ”det är lätt att man skaffar sig en stämpel också då, genom att inte agera. Stämplad som han som du kan knulla i röven om det ska vara så, eftersom han inte gör något åt det” (ibid). Anders säger att han förvisso inte alltid lever riktigt som han lär. Istället för att sätta ner foten låter han en del passera ibland, något han kanske borde göra:

Tyvärr, jag borde gjort det många gånger. Men jag är som sagt mer tolerant än vad jag borde vara många gånger. Jag gör det mest för att undvika att sätta igång något jidder. Men så förlorar man ju lite status där, genom att folk ser att man tillåter det. Javisst, och så får man stämpeln som fjant eller mes typ. Och det kan få negativa följder. Då finns där folk som tar tillfället i akt och plockar en på vad man har. För skiter han i det så är det ju risk att det får följder. Ja, man måste sätta gränser, och säga till när det går för långt. Men om det ska ha någon verkan så måste man ju egentligen vara ganska konsekvent. (Anders, s. 18)

Redovisningens roll för en persons status ska inte heller underskattas, tvärtom. Att vara känd för att alltid sköta redovisningen är ett stort plus på statussaldot, på samma sätt som det är ett minus för den som missköter detsamma. Som jag nämnt ovan intar Stefan en särställning bland de tre, då han i huvudsak livnär sig på att sälja på redovisning. Hans kontakter hos kranarna gör också att han kan gå i god för andra och hjälpa dem att själva få kontakter på högre ort. Men att rekommendera en person hos en kran medför ibland också ett visst ansvar. Jag frågar honom vad som skulle kunna hända om han rekommenderade en person och denne sedan strular till sin redovisning. Skulle detta då drabba Stefan?

Ja, det kan det alltså. Men då ser du i regel till att hålla ett öga på honom, så att han inte hinner fitta till det. För om jag ser att det håller på att gå åt helvete. Då kan jag ju säga till kranen att han ska ta och titta till killen. Fan, han håller på att bränna det helt, liksom. Men visst kan jag förlora på det. För när jag då en dag behöver en redovisning, då får jag kanske betala dyrare för det va. Så det gäller att vara försiktig. (Stefan, s. 20)

Daniel förklarar hur det kan gå till när man förmedlar en kontakt:

Alltså om det kommer någon: ”Du Daniel, kan du köpa en tjugo, femtio gram?” Okay, det går att krana så också va, och hjälpa min kran. Och så går jag dit dagen efter och snackar med kranen: ”Du, det är en som vill köpa av dig – trettio gram.” Sen säger min kran: ”Du vill ha partiet nu eller?” Då menar jag på det att det kanske är lättare om han får träffa kranen. Så frågar han: ”Vem är det?” ”Ja, han är lugn och så, och han har pengar och allt sånt”. (Daniel, s. 36)

Daniel säger att hans ansvar tar slut så snart kranen går med på att göra affärer med personen Daniel presenterat: ”Nänä, sen har han tagit över affären. Sen backar jag ur och har inte mer med den affären att göra” (ibid). Daniel menar alltså, till skillnad från Stefan, att allt ansvar vilar på kranen så snart denne gått med på att göra affärer med den av Daniel förmedlade kunden. Jag är dock böjd att lita mer på Stefans utsaga, då han trots allt har långt större inblick i och erfarenhet av affärer och kranar än Daniel.

Daniel instämmer dock i att kranarna sällan blir glada när en underleverantör strular till en redovisning. Han menar dock att det inte behöver vara slut med det, utan att man ofta kan få en chans att rätta till det med en ny redovisning (Daniel, s. 12). Skulle det då strula till sig igen kan man ligga risigt till. ”Ja, då har man ett problem på halsen”, säger Daniel, ett ”riktigt problem!” (ibid). Och han uppger att detta är det främsta skälet till att han inte gärna handlar på det viset – han vet ju med sig att det oftast slutar illa. Jag frågar honom vad som händer om det strular till sig riktigt ordentligt, om det då rent av är risk att man avlider. ”Ja”, svarar han, ”det finns de som gör det va. Det kommer sådana som inkasserar. Och dom bryr sig inte om något då va. Pengar! Du har kanske tjugofyra timmar eller fyrtioåtta timmar på dig att ordna fram pengarna” (Daniel, s. 13). Å andra sidan, menar han, ligger de som sköter sin redovisning oklanderligt alltid bra till hos kranen: ”Den som får in de pengar som kranen vill ha va, han får ju mer förtroende. Han får bonus va. Nästa gång du handlar får du det till exempel billigare. Och då kan du stoppa mer i egen ficka” (Daniel, s. 12).

Anders uppger att sättet på vilket en person hanterar påsen har stor betydelse för vilken status han kommer att få. Han menar att vissa ”har lättare för att sköta det så att det rinner på” än andra, och självfallet ha de också ett bättre anseende än de som inte gör det (Anders, s. 7). En person som har kontroll på påsen är ”en människa man lyssnar på”, menar Anders, ”för då vet man att det han säger, det sätt han kör på, det fungerar ju. Det har man ju sett själv” (ibid). Genom att studera hur en person hanterar påsen, säger Anders, kan man redan på ett tidigt stadium se hur det kommer att gå för honom – ”om han sitter och bara flätar i sig med pannan i bordet hela tiden, eller om han sitter och paketerar kvartar och kalkylerar på hur han ska få igen pengarna typ” (Anders, s. 21). Detta spelar naturligtvis en viktig roll för personens status eftersom det påverkar vilket förtroende de övriga får för honom. Självkontroll och disciplin är ”ett måste om man ska kunna gå vidare och få det till att cirkulera friktionsfritt ” (Anders, s. 22). Kan man inte det sjunker anseendet omgående. Då ”har man ju inte samma förtroende. Man sätter inte samma vikt vid vad en sådan person säger i sådana frågor som man gör med en som har koll på det” (ibid).

För att en försäljare ska kunna behålla sin position, är det också viktigt att hans varor håller bra kvalitet. Ingen vill betala dyra pengar för effektsvaga droger. Visserligen, säger Daniel, handlar folk ibland mer med ögat än med förnuftet: ”Ja, det är synd att folk är så korkade, rent sagt. Men dom tänker på kvantitet va. ’Oh! Högen va, så mycket jag kan få!’”. Men dom tänker inte alltså. Läger dom till en femhundring så får de lite mindre kanske, men med bättre kvalitet” (Daniel, s. 18). Jag frågar honom om kvaliteten spelar någon roll för säljarens status. Och naturligtvis gör den det. En säljare med dålig kvalitet är inte en person man ser upp till:

Nä, inte direkt. Får man inte fatt någon annanstans va. Vad gör man? Jo, då får man ju handla. Men man vill ju inte gärna göra det. Då handlar man bara lite, ett litet mått. Men vet man, om en timme eller två va, så kommer han hem och jag kan handla bra kvalitet. Då lägger jag på en hundring och får dubbelt så bra. (Daniel, s. 19)

Vad innebär det i praktiken att ha status? Hur kan fördelarna med ett gott anseende yttra sig? Och när? Låt oss inleda med Stefan och en anekdot, som visar hur en langare bör uppträda, samtidigt som den också beskriver fördelarna med att ha ett gott anseende:

Som den här killen nu. Han var omtyckt. Han sålde tjack, ett kilo i veckan va. Och han hade det ju gott ställt och så. Och han var aldrig oäven. Hade man inte pengar så var han inte sån, utan: ”Ja, ta lite, så kan du betala sen”. Man kunde låna ett par tusen av honom om man fick problem med något. Så han var alltid bra, han var bra som fan. Ja, många saknar honom. Alltså han fick tre år nu. Och ja, han får mycket stöd nu. Folk tar hand om hans bilar och tömmer hans lägenhet och ställen han haft. (Stefan, s. 12)

Stefan berättar också hur han själv agerar för att hans anseende och status ska upprätthållas, samtidigt som han också hjälper sin kran att behålla sitt:

Jag menar, han som kommer hit (kranen, *min anm.*). Han kan komma till mig och säga: ”Fan! Jag har problem Stefan. Jag ligger fyratusen back. Och jag måste sälja dom här tjugo grammen på två dagar”. Ja, då säger jag till honom: Ge mig tio gram, så hjälper jag dig va. Och så kör jag ut dom tio grammen snabbt som fan, så gott jag kan. Och det är ju ändå en viss hjälp. Så att då säljer han undan det och kommer upp och betalar sin skuld till sin gubbe. Så kan han hämta en ny påse. [...] Javisst, klart han inte pissar på mig då. Nånstans är det ju ändå tack vare mig som han har klarat det va. (Stefan, s. 20)

Att inneha en god status och gott anseende innebär att kamrater i umgänget är mer benägna att ställa upp. Det innebär också att folk i allmänhet är mindre benägna att försöka luras. Stefan: ”Det är ju ändå en viss respekt och status som gäller. Jag menar, att blåsa mig eller blåsa Daniel, det är liksom två frågor” (Stefan, s. 5). Stefan fortsätter med att beskriva hur en persons status och rykte kan underlätta för honom:

Det var en kille som blåste mig. Han kom efter tre månader och bad om ursäkt. För han kände ju inte mig då va. Men sen så plötsligt satt vi i samma rum, med större gubbar och diskuterade större knarkpartier. Ja, jag kände inte igen honom, men han kände igen mig. Så kom hans brud och mena på att han ville snacka med mig. Ja, han ville bli vän med mig liksom. För hans brud kände mig. Men jag köpte ju inte det. En dag slår jag kniven i den

människan va. Antagligen kände han att jag inte skojade. Antagligen trodde han att jag var någon småfis. Ja, det är jag väl också va. Men jag tar inte skit, det får man inte göra. (ibid)

Killen ifråga hade alltså lurat Stefan i tron om att Stefan inte var *någon*. När han sedan träffade Stefan i situationen som beskrivs ovan, förstod han att han hade lurat någon som mycket väl skulle kunna ställa till det för honom. ”Javisst, ja, han hade hört att det var andra som hade försökt jävlas med mig och fått betala dyrt för det” (ibid).

En god status och ett gott rykte underlättar också i affärssammanhang. Ett gram heroin kan i pris ”variera från sexhundra till tolv, trettonhundra” kronor. Och när jag frågar Stefan vad det är som gör att en del köper billigare än andra svarar han självfallet: ”Ja, det är ju vad man har för status” (Stefan, s. 20). Stefan tar återigen Daniel som exempel på en person med låg status: ”Alltså, han har ju inte det förtroendet. Han vet ju inte var han ska åka och handla det för sexhundra, åttahundra kronor. Utan han får betala dyrt som satan. Och det är i parken i stan, vet du” (Stefan, s. 4).

Pengarna, påsen och makten

Makt kan enligt *Nationalencyklopedins* definition bland annat beskrivas som antingen *handling*, det vill säga maktutövning eller *förmåga*, det vill säga maktresurser. Vi läser vidare:

Makt utövas när en aktör A får en aktör B att handla enligt A:s vilja, även om handlingen strider mot B:s vilja eller intressen. Grunden för A:s förmåga att utöva makt utgörs av *maktresurser*, med vilka A kan belöna eller straffa B. [...] Maktutövning baserad på vålds- eller tvångsmedel leder oftast till negativa reaktioner hos B och blir därför instabil. Ekonomiska resurser uppfattas vanligen som mera neutrala av B, medan symboliska maktmedel ses som legitima. Maktutövning accepterad av de berörda som legitim brukar betecknas som *auktoritet*. I ett samhälle är staten den enda legitima utövaren av våldsmakt. [...] Maktresurser kan antas ha konsekvenser för andras handlande, utan att behövas tas i användning, t.ex. genom att B:s förväntningar om A:s önskningar påverkar B:s handlande. (NE, band 12, s. 636f)

Med detta i åtanke vill jag nu försöka belysa hur maktutövning i informanternas värld kan se ut i praktiken, vilka maktresurserna är, samt hur informanterna menar att man bör förhålla sig till detta.

Jag frågar Stefan vad pengar betyder för en persons status och för möjligheten att utöva makt. Stefan säger först att det inte betyder så mycket, men ångrar sig genast. ”Jo, det är klart, har jag pengar har jag knark. Det är samma sak. Jag menar, har jag knark har jag pengar” (Stefan, s. 7). Och har han i så fall inte maktbefogenheter att tillgå? ”Jo, det är klart han har” (ibid). Anders är inne på samma spår han menar att den som har pengar han har makt. ”Men”, tillägger han ”så är det i hela jävla världshierarkin” (Anders, s. 28). Daniel instämmer och utvecklar samtidigt resonemanget en smula. Han menar att förfogandet över en stor påse är som att sitta med ”trumf på handen” (Daniel, s. 9). Då ”vet jag alltså att jag kan göra mer än att

vara vänner och kompisar och så. Jag kan nästan köpa dom va” (ibid). Samma sak gäller pengar, fortsätter han. Det ”är som flugor som dras till sockerbiten, kan man säga. Det är boven där” (ibid). Anders ger uttryck för en likartad uppfattning. Han menar att tillgången till pengar och droger är avgörande för huruvida maktutövning ska bli möjlig eller ej: ”Det man säger gäller ju lite mer än vad det gör om man befinner sig nere på gräsrotsnivå. Det blir ju så. För annars kan man ju dra åt tillförseln. Och då är det klart att man blir betraktad lite som halvgud och folk fjäskar och kryper typ” (Anders, s. 9). Han menar vidare att det är lättare att ta sig fram och att styra folk om man har tillgång till en stor påse: ”Jaja, visst. Det är väl nästan en förutsättning för att kunna börja tänka sig att styra folk. Eller det är det kanske inte. Men det gör det fan så mycket lättare. Det är ungefär som moroten och åsnan” (ibid). Men, tillägger han, ”du kan ju inte gå på som ett svin ändå” (Anders, s. 28). Anders menar alltså att en stor påse allena inte är nog. Den resursstarke måste också ge akt på hur han hanterar sin maktutövning. Han måste med andra ord bete sig någorlunda taktfullt.

Stefan, som är den resursstarke i gruppen får ibland uppleva hur folk kryper för honom, hur de försöker ställa sig in hos honom, med avsikten att bli bjudna på gratis droger. Jag frågar honom hur han upplever det. ”Ja, då blir jag sne”, säger han, ”jag säger till han liksom: Håll inte på! Ska du hålla på så, så kan du sticka, liksom. Säg vad du vill istället, så ser vi om vi kan fixa det eller inte. Eller så lånar jag ut till honom om jag kan. Tar en chans liksom” (Stefan, s. 15).

Med större summor pengar och större kvantiteter droger i bagaget har man råd att misslyckas ibland. Den kran som säljer stort kan ofta ha många underleverantörer. Om en av dessa misslyckas med redovisningen är detta inte alltid hela världen eftersom kostnaderna täcks upp av de övriga. Vidare har kranen också råd att prova vad aspirerande underleverantörer går för: ”Dom har råd att testa en, lämna ut ett hekto för tiotusen, och ha råd att förlora det kanske. Men då vet han det, att han kan jag inte lita på. Men dom andra tre kan jag lita på. Och då drar dom tre in det som den fjärde förlorat” (Stefan, s. 20).

Pengarna och påsen med droger – vilket alltså i stort är sak samma för informanterna – kan användas som ett kontrollverktyg. Det är med dessa medels hjälp man har störst chans att påverka andras handlande, de är de konkreta resurser på vilken den mycket av grundläggande maktutövningen vilar. Men att ha tillgång till maktresurser innebär inte per automatik att man har en god status. Det är att viktigt att vederbörande känner till hur man förväntas använda dessa resurser och att han förhåller sig till detta. Med andra ord existerar det ett förväntat modus operandi också för de som äger förmåga att utöva makt, och som – beroende på hur väl de förhåller sig till detta modus operandi – också bestämmer hur stora maktbefogenheter man

tilldelas. Eventuellt maktmissbruk kan, som vi strax ska se, i själva verket sänka en persons status, eftersom omgivningen också har sanktionsmöjligheter.

Om en person med goda resurser, vad pengar och droger beträffar, agerar alltför själviskt och girigt riskerar han att falla i onåd hos sin omgivning, vilket naturligtvis får negativa effekter på dennes affärsverksamhet eftersom hans kundunderlag då försvinner. Det anses till exempel också mer legitimt att försöka lura en sådan person. Stefan: ”Ja, såna, dom blir blåsta. Eller (om man ska handla, *min anm.*) så går man dit i sista hand liksom” (Stefan, s. 13). Jag frågar Stefan om de besuttna, om vi kan kalla dem så, ibland förväntar sig att de sämre bemdlade ska uppträda på ett särskilt sätt inför dem.

Nä. Jaja, det beror på. Nä, inte dom garvade bossarna. Alltså dom som vet vad det handlar om eller så. Sen är där ju de som precis har fått tre hekto då, och spelar kungar va. Men dom blir ju ofta blåsta. Väcksackade va. Om det är tio narkomaner som snackar omkull honom, liksom håller på med att: ”det är skit! Ja, det är bara dynga, släng det!” Och får han höra det en veckas tid, då är det snart ingen som intresserar sig för hans kraffs. Ja, till sist ger han bort det (skratt). (Stefan, s. 28)

Stefan säger vidare att han aldrig kryper för en kran, att han aldrig gjort det, och detta därför att han tidigt insåg sitt värde:

Nä, jag gör ju inte det. För jag menar, jag kom tidigt i kontakt med såna. Jag var arton, tjugo år va. Och jag lärde mig liksom. Ja, jag tog dem som människor liksom. Jag bugade inte eller tog dem som kungar. Såna! Fan! Dra åt helvete ungefär. Det finns många limkukar, det finns det. Men jag tänker, vadå! Han behöver mig mer än jag behöver honom. (Stefan, s. 14)

Det är just det. Om vi säger att jag har sålt till någon i två, fyra år va, och allt har gått bra. Ja, då är han ju rädd om mig va. Utan mig går det ju inte va. (Stefan, s. 17 f)

Om kranen tror sig vara kung, och behandlar sina underleverantörer därefter, kan han få svårt att hitta lojala affärspartners. Stefan menar att man måste försöka att spela på lika villkor för att allt ska flyta på för dem båda.

Nä, det är klart. En sån jobbar du inte länge för. Liksom, det ska vara på lika villkor om man säljer för någon. Bara för att han har stor påse... Jag menar, du har ju samhället mot dig. Du har polisen mot dig. Det är bara ni två som kan samarbeta, som kan klara ut det på bästa möjliga sätt. För det är ju ändå pengarna som gäller i slutändan va. Och då är ju det det vettigaste. (Stefan, s. 23)

En person med resurser kan använda sitt kapital till att locka andra att utföra sysslor han själv inte gärna vill befatta sig med. Han kan till exempel erbjuda någon droger i gengäld för att denne någon smugglar in ett större parti över gränsen. Resurserna kan alltså användas till att köpa sig fri från potentiellt riskfyllda situationer. Detta är dock en sirensång Stefan inte låter sig lockas av:

Jag har blivit testad liksom: ”Ja, du får ett hekto om du gör det och det”. Skit ner dig! Man är ju inte dum va. Alltså att jag hämtar och bär över ett kilo och får ett hekto? Nä, då tackar jag nä. Det är många som säger:

Javisst! Skulle jag göra något sådant så gör jag det för egen räkning. Va fan ska jag smugla åt någon annan för? Och sen köpa av honom? (Stefan, s. 12)

I informanternas värld förekommer det också maktutövning av en mer handfast karaktär, något strulpellar riskerar att få erfara. Jag talar naturligtvis om individer. På frågan om vilken ställning individerna har i informanternas värld svarar Stefan: ”Ja, där är väl en viss status, det är klart. Ja, man har ju respekt för såna. Det måste man ju nästan ha. Men visst, stör du inte dom stör de inte dig, om vi säger så va” (Stefan, s. 15). Stefan menar att de har status. Han säger dock inget om deras anseende. ”Det är ju ändå ett jobb”, är allt han säger (Stefan, s. 14). Dock kan man ana ett visst avståndstagande i hans utsaga. Man ska inte störa dem om man vill vara ifred. Naturligtvis menar han att man ska sköta sina affärer så att de inte får anledning att komma på besök. Samtidigt ger han inte precis uttryck för någon större önskan om att umgås med dem. Kanske kan man till och med spåra ett uns av rädsla i hans utsaga, och den man är rädd för har man som bekant sällan några varmare känslor för.

Förutsättningen för att en individ ska knacka på dörren är oftast ett eller flera rejäla fiaskon, att personen ifråga strulat till det riktigt ordentligt. Oftast handlar det då om pengar, att en redovisning för mycket gått om intet. Jag frågar informanterna hur de ställer sig till sådana situationer.

Stefan säger att det är något man får acceptera, att man kan få sig en riktigt omgång om man strular till det för sig. Ibland ordnar det sig genom att man försöker reda ut problemen efter bästa förmåga. Men ibland går situationen inte att rädda. Stefan: ”Javisst. Antingen gör man så gott man kan. Eller, om man har skitit till det riktigt – ja då får man dra från byn” (Stefan, s. 21). Jag frågar honom om skulden försvinner med tiden, om den så att säga ”glöms bort”. ”Nä”, säger Stefan, ”det sitter ju alltid kvar. Men”, fortsätter han, ”ofta så reder dom upp det” (Stefan, s. 22). Han säger att parterna exempelvis kan komma överens om en avbetalningsplan, eller ”så blir det efterskänkt. Det beror på liksom. Jag menar, har jag kört fem hekto va, och det sjätte, det går åt helvete – det är okay” (ibid). Anledningen till att leverantören kan se mellan fingrarna med enstaka misslyckanden är att underleverantören har visat sig duglig förut. Hans trovärdighet rubbas inte av en enstaka fadäs. Man får kort sagt inte på truten första gången det strular till sig. ”Nä, nä det får man inte. Men snaran dras ju åt. Då får man antingen komma och rapportera varannan dag liksom, lämna pengarna och redovisa för vad du sålt. Det blir en viss övervakning liksom (Stefan, s. 22).

Jag frågar Daniel om det är vanligt att vännerna ställer upp och hjälper till när någon ligger illa till. Hans svar pekar på att det kanske inte alltid är så, även om det är något han tycks se som ett ideal.

Ja, har man varit schysst mot sina kompisar så kan dom göra det. Dom kan ju åtminstone visa framfötterna. Inte bara när man har grejor va. Man ska ju inte utnyttja den situationen. Sen när man hamnar i problem, då får dom också visa lite hänsyn va. Ja, då vet jag det till nästa gång. Har han varit schysst mot mig, ja då ställer jag upp nästa gång. (Daniel, s. 13).

Slå han så han fattar! – om inläring, våld och hämnd

För en nykomling i den narkomana världen kan det vara en utmaning att lära sig uppförandekoderna och de oskrivna reglerna, särskilt med tanke på hur motsägelsefulla de ibland kan verka. Det gäller att vara lyhörd och observant, och kanske framför allt att försöka dra lärdom av sina misstag. Lyckligtvis är många av de mer meriterade missbrukarna medvetna om att en nykomling inte alltid känner till den narkomana kulturens motsvarighet till vett och etikett, och de är ofta inte sena att tillrättavisa de oerfarna. Inskolningen sker oftast på ett ganska harmlöst sätt, ibland är det rent av omedvetet. När en nykomling socialiseras in i den narkomana kulturen, när han är på väg att kvalificera sig som medlem av den, handlar det ofta mindre om verbala föreskrifter. Istället sker inläringen främst genom att vederbörande praktiskt deltar i verksamheten. Färdigheterna internaliseras därmed handgripligt och erfarenhetsmässigt. (jfr. Andersson, 1991:89 f)

När någon träder över gränsen för det tillåtna i den narkomana världen förekommer det ibland också extremare fall av tillrättavisningar – det vill säga våld. Vid sidan av verbala och den handgripliga tillrättavisningen som medel för att uttrycka sitt missnöje, finns också hämnden. I det följande vill jag få svar på hur det går till när informanterna tillrättavisar och inskolar folk? Hur de löser tvister? Samt när det är läge att ta till våldsammare metoder?

”Det lär du dig fort”, svarar Stefan och skrattar (Stefan, s. 7). Jag har precis frågat honom hur man lär sig var gränserna går. ”Det är ju rätt enkla grejor va”, fortsätter han, ”man tänker till bara. Det är ju som att sköta sina skulder. Och kan man inte det, så får man ju säga till eller... Ja, vad fan det nu är liksom” (ibid). Det gäller dessutom att lära sig av eventuella näsknäppar. Ett fåtal misstag kanske går an till en början, men det får inte bli en vana. ”Ja, sen får man inte fler chanser liksom” (ibid).

Antingen lär de sig eller så blir det skit för dem liksom. Ofta har dom tur va, eftersom de kommer ifrån drogerna. De måste fly ur städerna för att dom har för mycket skulder. Och så tar dom in på behandlingshem eller fängelse eller vad fan det nu är. Dom klarar det inte liksom. (ibid)

Anders menar att det finns utrymme för misstag ibland – inte alltid, men ibland – och att man då kan ha overseende med personen ifråga.

Det är inte säkert att jag själv hade gjort det i alla lägen. Det beror väl på vad det var för typ av karaktär. Men om det hade rört sig om en knarkaffär till exempel, och det hade varit en nybörjare typ, som inte var van vid poliser och så. Då hade man väl fått ha utrymme för att kunna förlåta en gång. (Anders, s. 8)

Jag frågar honom om det då handlar om att de inte riktigt lärt sig traditionerna än, och han svarar att det kan vara så. Det kan också handla om att de helt enkelt ”saknar den där skvätten sunt förnuft” (ibid). Men generellt sett, säger Anders, ”så har väl folk ett ganska gott sunt förnuft” trots allt (ibid).

Daniel berättar hur han gör när en nybörjare inte riktigt agerar efter gängse normer. ”Ja, då får man berätta lite grann. Så och så. Fråga vad dom sysslar med” (Daniel, s. 33). Daniel berättar sedan hur han går till väga när folk han har på besök glömmer bort att fråga om det är okay innan de plockar fram och börjar stoppa i sig droger.

Ja, dom måste ha något innanför hjärnkontoret va. Fråga först alltså, det kostar inget. Det har kommit hit folk och bara plockat fram grejorna. Då säger jag: ”Du, vad sysslar du med?” Och då menar dom på att jag tar droger och så. ”Ja. Men fråga först. Det är inte bara att komma hit och sätta igång”. Och nästa gång så fattar han galloppen. Det är inte bara att stoppa i sig. Ibland har man sagt: ”Stoppa ner det där igen va”. Men sen å andra sidan menar jag på det, har du redan börjat plocka fram, så är det lika bra att fortsätta. Men då får dom ju också bjuda på mig. Det gillar dom inte då. (Daniel, s. 33 f)

Jag frågar Anders om det är mer tolerant inom gruppen, om de har lättare att acceptera varandras misslyckanden och övertramp. ”Ja, det är det väl”, svarar Anders, ”man är mer tolerant inom gruppen, det är man. Jaja, och man sätter ribban på fiasko lite högre för dom som är inom gruppen, än vad man hade gjort för utomstående liksom” (Anders, s. 17).

Ibland uppstår det också bråk och tvister också mellan de mer erfarna missbrukarna. Jag ber Daniel förklara vad tvisterna vanligtvis handlar om. Daniel, som säger att man ska försöka undvika bråk eftersom det ”är det värsta som kan hända”, berättar (Daniel, s. 2):

Situationer när det kan bli bråk, det är exempelvis när man lånat något och man inte kommer tillbaka med den grejen. Det behöver inte bara vara pengar. Men mest är det ju pengar det handlar om när konflikter uppstår. Det är därför det är så mycket våld och sånt – pengar inblandade, affärer. (ibid)

Jag fortsätter med att fråga informanterna vilka rättskipningsmöjligheter de har att tillgå när en konflikt uppstår. När någon stjälar av dem, lurar dem i affärer och så vidare, då är knappast en polisanmälan ett alternativ. ”Nä”, säger Daniel, ”det går inte det. Vi har egna lagar där va” (ibid). Men hur bär de sig då åt för att få upprättelse, för att rättvisa ska skipas?

Nä, där finns väl inga möjligheter. Ja, man kan låta det vara eller så kan man välja att åtgärda det genom att hugga dem med en kniv eller slå dem med ett rör eller bara slå dem med nävarna och sparka dem eller vad fan som helst. Men ger man sig så långt ut på djupt vatten att man börjar med att piska upp eller hugga dem, då ska där fram pengar och det kommer fram pengar. (Anders, s. 15)

Orden är Anders och det kan låta som hårda ord, men sådan kan deras verklighet se ut. Om en tvist uppstår och parterna inte kan enas är alternativen något begränsade. Det finns många tillfällen då våld kan anses befogat, till och med förväntat. Men Anders ogillar starkt alla former av våldshandlingar: "Nä, jag är emot det", säger han, och "många gånger väljer man bort det ändå" (Anders, s. 16). Visserligen riskerar han då att uppfattas som tam, något han i det här fallet verkar ta lätt på: "Det får det väl vara värt" (ibid).

På frågan om när Stefan – som ibland kan ha nära till att ta i med hårdhandskarna – tar till våldsamare metoder, svarar han: "Ja, det är när någon försöker blåsa en, eller tror att han är tuff. När dom är idioter alltså" (Stefan, s. 5). Stefan uppger dock att han ofta får hjälp av andra med att upprätthålla ordningen: "Har man bara ett namn så räcker ju det. Polarna tar hand om det liksom, du behöver inte göra ett skit. [...] Det räcker med att jag säger till någon så: Kan inte du klippa till honom för mig?" (Stefan, s. 6). Jag frågar honom om detta också gäller omvänt, att han hjälper vänner på samma sätt: "Ja, oh ja! Det gör man va. Det blir ju så. Som om han är svag på något och jag är bra på något, då ställer man upp. Jo, det göra man" (ibid).

Daniel säger att våld är något han tar till när "någon gör mig illa eller något sånt. Trampar mig på tårna va, börjar störa sig och putta på mig och sånt, då" (Daniel, s. 2).

Våld kan ibland vara det enda alternativet för att få upprättelse. Anders: "Ja, det är våld. Jo, det kan vara effektivt. Det är det enda som funkar. Eller ja, inte det enda, men det som funkar bäst väl" (Anders, s. 16). Informanterna uppger dock att inte ens våld eller hot om våld hjälper alla gånger. Likväl kan man känna sig tvingad att ta till det, om så bara för att ge uttryck för sitt missnöje. Anders: "Ja, man får markera" (ibid). Daniel instämmer och menar att det inte alltid hjälper att ta till våld: "Du får inte dina grejor fortare för det" (Daniel, s. 2). Men man kan likväl räkna med att få sig en smäll om man exempelvis inte visar något större intresse av att försöka betala tillbaka en skuld. Anders instämmer och säger att våld är det enda man då har att tillgå: "Ja, det är väl det enda såna idioter förstår egentligen" (Anders, s. 16).

För att det ska anses som okay att ge någon stryk måste man vidare också ha fog för sina anklagelser. Anders säger att det inte är fritt fram att slå till någon. Om någon exempelvis stulit av honom måste han först ha belägg för att det verkligen är så: "Ja, jag måste ju kunna komma med nånting, bevisa nånting. Annars får jag ju vara så god. Ja, har jag bevis så hade jag väl åtgärdat det" (ibid).

Informanterna säger att våld är sista utvägen. Det är något man tvingas ta till när alla andra lösningar på en tvist visat sig fruktlösa. Idealet, säger de, är om man kan lösa sina mot-

sättningar genom ”diskussioner och uppgörelser” (Anders, s. 17). ”Det är ju liksom drömläget”, säger Anders, ”när man kan samtala sig fram till en lösning som båda är överens om” (ibid). Att samtala sig fram till en lösning är den ideala metoden. Och, uppger Anders, det är lyckligtvis också den mest tillämpade metoden.

Daniel håller med och säger att samtal är att föredra framför våld: ”Det är bättre att sätta sig ner på varsin sida och snacka ut. Det är lättare att göra så. En avbetalningsplan eller så” (Daniel, s. 3).

Jag frågar Anders vilka andra sanktionsmöjligheter, vid sidan om våld, som finns att ta till. Anders menar att det inte är ovanligt att vännerna ställer upp och utövar påtryckningar på de som betett sig illa:

Ja, har dom gjort någonting direkt förkastligt, så brukar faktiskt massan hålla med en. Och då kan man ju köra nån liten aktion och sprida ut fakta och få stopp på vederbörande. Det beror på. Om det är tillräckligt grovt ställer andra också upp och säger pass, du är inte välkommen här, liksom. Inte alla, men stora flertalet i alla fall. (Anders, s. 20)

Jag frågar honom om det innebär att en person som exempelvis stulit av honom kan bli nekad att köpa droger av Anders vänner. Anders säger att det är så: ”Nä, börja med att ta tillbaka det dom har snott först. Sen kanske dom får handla” (ibid).

Om inget annat fungerar, om sanktioner och våld, samt hot därom inte haft avsedd verkan. Vad har man då kvar? Hämnd förstås. Daniel säger att han föredrar en stilla hämnd när någon gjort honom illa:

Om man själv varit med i en grej och man blir blåst eller något sånt. Och du åker dit va. Sen får du kanske sitta ett år eller två i fängelse. När du kommer ut sen, då försöker du ju hämnas på den personen. Ja, hämnas och hämnas – göra något dumt va. Att prygla upp personen hjälper ju inte. Det är bättre att göra så att han blir psykiskt lidande va. Ja, ta socker och hälla i tanken på hans bil t.ex. Och det känns ju hårdare då ju. ”Oh shit! Jag får köpa ny bil igen”. Ja, och han vet ju inte vem det är. Han kan inte peka ut någon. Är det du som har hållt socker i min tank eller så. Jaja, det är min medicin det. Det biter hårdare. Och det är när folk varit dumma mot mig. Och då har dom inte den minsta aning om vad som hänt. Och dom blir inte skadade eller något sånt. Men det kostar för dem. (Daniel, s. 5)

Avslutningsvis, jag frågar Stefan hur han skulle uppträda om Håkan, mannen som stal hans skivsamling, skulle dyka upp en dag. Skulle Stefan överhuvudtaget släppa in honom?: ”Jaää”, svarar Stefan. ”Det är väl om han hade något ärende, för att limma på mig. Och då hade jag blåst honom rakt av! Men alltså, han är inte så dum att han kommer hit och frågar mig om hjälp eller något. Men han är dum nog att kanske gå till någon annan som vet. Han vet ju inte att jag och han känner varandra bra, så va. Ja, då åker han ju då också alltså” (Stefan, s. 28).

Kapitelsammanfattning

Jag har ovan beskrivit några faktorer som är centrala för den narkomana karriären. Om kapitel ett tog fasta på de mer vardagliga aspekterna av informanternas liv – de fenomenologiska aspekterna om man så vill – så har jag i detta kapitel istället fokuserat på det interaktionistiska perspektivet. Medan jag i kapitel ett redogjorde för några av de egenskaper och färdigheter som anses som önskvärda, har jag här istället velat visa hur dessa kan förvärfvas och hur de kan och bör omsättas i praktik. Jag har med andra ord visat hur en karriär grundas på vederbörandes rykte och anseende – olika sidor av samma mynt – och hur man skapar sig detta genom att praktiskt bemästra det specifika fältets praktiker. Det har handlat om hur en person anseende skapas, alternativt raderas, och hur detta i förlängningen öppnar eller stänger de dörrar som står i narkomanens väg. Jag har pekat på hur en narkomans status och möjligheter till maktutövning bestäms av hans förmåga att uppträda korrekt i förhållandet till fältets övriga aktörer och på hans förmåga att hantera drogerna – det vill säga på hans disciplin och affärsmässiga kompetens.

Jag har också beskrivit förutsättningarna för de som saknar de rätta kvalifikationerna för att skapa sig en karriär och visat hur dessa – ringa resurser till trots – likväl har möjligheter till att hävda sig gentemot ”överheten”. Det är i hög grad omgivningen som bestämmer en persons status genom att erkänna hans duglighet i de olika praktikerna, och som därmed skänker honom legitimitet att utöva makt. Sålunda har det narkomana ”proletariatet” också möjligheten att göra motstånd mot en person som betar sig klandervärt genom att helt enkelt vända honom ryggen, genom att inte erkänna dennes duglighet.

Avslutningsvis har jag också tagit upp aspekter kring våld och hämnd och visat att detta inte alltid enbart är en sak mellan två personer, att det inte bara handlar om att straffa en person eller att lösa en tvist. När en person tar till nävarna, när han slår någon på truten, handlar det alltså inte bara om att visa sitt missnöje med denna någon. Lika mycket handlar det om att visa omgivningen vad det kan ”kosta” att utmana honom. Det är alltså också en fråga om att befästa sin position i hierarkin, inte bara gentemot antagonisten utan också gentemot omgivningen.

KAPITEL 3 – En narkoman kultur tar form

Den narkomana kulturens exkludering

Lite cyniskt uttryckt skulle man kunna hävda att narkotikaproblemet är en skänk från ovan för samhällets styrande skikt. Nils Christie och Kjetil Bruun pekar i boken *Den goda fienden – Narkotikapolitik i Norden* (1985) på att en av de farligaste användningarna av narkotika är den politiska. Narkotikafrågan, menar de, tenderar idag inte sällan att användas som ett verktyg med vilket man avleder medborgarnas uppmärksamhet från de frågor som verkligen är relevanta för dem. Christie och Bruun frågar sig varför vi till exempel inte bekämpar arbetslösheten med samma iver som vi bekämpar narkotikan, varför denna ”fiende”, som ju inte minst är en bra grogrund för missbruk, inte får samma uppmärksamhet som några tusen narkomaner. ”Förklaringen”, menar de, ”ligger antagligen i fiendens styrka. Krav på åtgärder mot arbetslösheten drabbar själva maktens triumvirat: staten, arbetsgivarna och fackföreningarna” (Christie/Bruun 1985:14). Så är inte fallet med narkotika. Narkotikan är ”den goda fienden”, det är en svag fiende och som sådan ett lämpligt samhällsproblem. Christie och Bruun förklarar:

Det lämpliga samhällsproblemet är sådant, att ingen försvarar de angripna, att angripna får ära av kampen, att krigskostnaderna i hög grad får bäras av svaga grupper och att majoritetens livsföring inte störs. Den riktigt ideala motståndaren är det samhällsproblem som dessutom kan uppfattas som förklaring till andra oönskade tillstånd [...], en förklaring som i än högre grad lämnar maktcentra och den stora majoriteten i fred, genom att göra det mindre angeläget att ta itu med de andra och farligare samhällsproblemen. (ibid)

Genom att peka ut narkotikan, och därmed narkomanerna, som det största hotet mot samhällsordningen, har man också skapat en grund för gemenskap – kampen ”mot narkotika bidrar [...] till att limma ihop samhället” (Christie/Bruun 1985:87).

Resonemanget kan liknas vid det Birgitta Svensson för i *Bortom all ära och redlighet* (1993). I denna etnologiska studie visar Svensson hur den dominerande kulturen, under 1900-talets förra hälft, försökte definiera och exkludera de så kallade tattarna. Syftet med detta var i mångt och mycket detsamma som i fallet med narkotikan och narkomanerna idag, det vill säga att peka ut en liten grupp som avvikande, och därmed som problematiska och farliga för hela samhällsapparaten:

Med stöd av den allmänna opinionen avgränsade staten tattarna som ett problem, vars lösning var en förutsättning för folkhemmets förverkligande. En grupp hade utsetts som användbar i disciplineringen av folket, då de aktivt formade ett liv så väsensskilt från det som staten önskade (Svensson 1993:33)

Tattare är inte en folkgrupp i biologisk mening. Tattare är snarare ett begrepp, en kulturell konstruktion; att vara tattare innebar att man utpekats som medlem i en speciell social grupp, att man tillskrivits en identitet som tattare – något som, när begreppet var aktuellt, kunde drabba hela släkter. Och det faktum att tattare aldrig ”funnits” innebar att strategierna för att försöka utröna huruvida någon var tattare eller ej blev något godtyckliga – eftersom man ”inte fått någon biologisk metod att avgränsa tattare, använde man uppfattningen att någon ansågs vara av tattarsläkt” (Svensson 1993:36).

Narkomanerna å andra sidan utmärker ju sig genom sin användning av narkotika. De är också förhållandevis få till antalet. Sammantaget gör detta dem till användbara fiender. De är ”goda fiender”: de är svaga, de har med andra ord inget egentligt inflytande att tala om, de är lätta att definiera och ringa in och därmed också lätta att exkludera. Ingen, utom möjligen narkomanen, har något att förlora på exkluderingen. Som tattare är narkomanen således mer användbar än tatterna någonsin var. Men vad är då följderna av denna exkludering?

”En gång narkoman, alltid narkoman” – detta är ett uttryck som hörs sägas ibland. Det är inte utan att det ligger en del sanning i detta. Men då menar jag inte att den som en gång slagit in på den narkomana stigen inte kan lämna den, att han inte kan sluta knarka. För visst är det möjligt att sluta knarka. Nej, sanningen i uttrycket handlar snarare om identitet. Att en gång stämplats som narkoman innebär att personen fått identiteten knarkare tillskriven sig. Det finns en uppsjö av institutioner och tjänstemän som ser till att personen i fråga inte tar miste på *vad* han är, och som ständigt påminner honom om hans moraliska lyte. Det är i och genom dessa praktiker (stats-) makten verkar (jfr. Beronius 1987:63). Och inte tar det slut där. Även den som lämnar narkotikan bakom sig får leva med en identitet som ”före detta- narkoman” (jfr. Christie/Bruun 1985:190). Exkluderingen innebär med andra ord att narkomanen reduceras från individ till representant.

Narkomanen blir vidare också, när han väl definierats (och gärna lagförts) som narkoman, exkluderad från arbetsmarknaden. Daniel till exempel, en av mina tre informanter, har berättat för mig att han blev av med sitt beredskapsarbete därför att det var allmänt känt att han rökte hasch. Hans arbete gick i stort ut på att för kommunens räkning kratta löv i den lokala parken. Faran, menade kommunen, var inte att han riskerade skada sig själv eller andra under ett rus, utan att Daniels missbruk kunde ha dåligt inflytande på arbetskamraterna. Att arbetskamraterna var gravt alkoholiserade tycktes dock inte utgöra ett problem (jfr. Christie/Bruun 1985:200). Alkoholmissbruk är visserligen också att betrakta som ett moraliskt lyte, men till skillnad från haschrökning är det ett legalt sådant och därför mindre klandervärt. Bruket av legala droger som tobak, kaffe och alkohol, och inte minst, läkemedel, är av för-

klarligen själ inget att slå ner på i samma utsträckning som narkotika. Detta beror helt enkelt på att de har en alltför stor utbredning bland- och stöd av befolkningen – de är starka fiender, dåliga fiender (jfr. Christie/Bruun 1985:58).

Därmed har narkomanen alltså exkluderats även från arbetsmarknaden. Och ett ”huvudproblem med att inte ha arbete är att huvudorganisationen i samhället är baserat på att man har det” (Christie/Bruun 1985:40). Narkomanen blir hänvisad till socialbidrag eller, i bästa fall, pension. ”Fienden” har på så sätt försvagats ytterligare, genom att samhället fått full kontroll över dennes försörjningsmöjligheter – åtminstone dennes *legala* försörjningsmöjligheter.

Men genom att neka narkomanen tillträde till arbetsmarknaden riskerar man också att beröva honom på hans sista sunda kontakt med den dominerande kulturen. Ett arbete, hur själsdödande det än må vara, hjälper till att strukturera en människas liv, att ge det rytm och, i en del fall, mening. När en person med missbruksproblem, eller som kanske än så länge bara befinner sig i farozonen för att fastna i ett allvarligt missbruk, förlorar sitt arbete kan detta radikalt förvärra situationen. När personen inte längre har ett arbete att gå till, när det inte längre finns någon egentlig orsak till att kliva ur sängen på morgonen, då är det fritt fram att knarka på heltid. Det finns inte längre något som skiljer arbete från fritid, inte något som hindrar personen från att skärpa sig, från att gå ner sig. Genom att tillämpa exkluderingsmetoden för att komma tillrätta med narkotikaproblemet – vilket är ett symptom på mycket allvarligare och mycket mer svårlösta problem – är kort sagt, hävdar jag, att skjuta sig i foten. Resultatet av exkluderingen blir inte den avsedda, snarare motsatsen.

I och med att narkomanen exkluderas berövas han också möjligheten att spela den dominerande kulturens spel efter dennas regler eftersom reglerna inte längre gäller för honom – maktförhållandet blir alltför skevt och ensidigt. Så vad återstår för narkomanerna annat än att forma sina egna regler, sina egna normer, sin egen kultur, sitt eget *fält*? I narkomanernas utanförskap måste vardagen helt enkelt organiseras på sitt eget speciella vis, efter principer som är specifika för just de narkomana förutsättningarna. Den narkomana kulturen blir därför ett svar på och ett resultat av den dominerande kulturens exkludering. De kan tyckas väl åtskilda – de är de också i många avseenden – men de är starkt beroende av varandra. Och hur var det nu det stod i inledningen till denna uppsats? Hur beskriver Foucault makt? Jo, som ett ”nät av styrkeförhållanden, som handlar om på vilket sätt vissa handlingar och praktiker strukturerar andra handlingar” (Svensson, 1993:52).

Den narkomana maktspelet

Den narkomana kulturen är alltså ett resultat av att narkomanerna exkluderats från den dominerande kulturen, varpå de skapat sin egen. Narkomanen är på grund av sitt moraliska lyte och sitt kriminella leverne tvingad att förhålla sig till andra regler och normer än de ”Svensson” har att förhålla sig till. Och till skillnad från Svensson – som föds in i sin kultur och som så att säga får sin kultur internaliserad redan i modersmjölken – tvingas den narkomana novisen, nästan som en invandrare från något exotiskt hörn av världen, plötsligt lära att orientera sig och finna sin plats i en ny kultur.

Följande är en slags summering av huvuddragen i denna uppsats, det vill säga att jag i stora drag vill sammanfatta vad jag kommit fram till i de föregående två kapitlen och inkorporera detta i ett teoretiskt sammanhang. Med andra ord vill jag förklara den narkomana maktstrukturen, så som den presenterats av informanterna i denna uppsats, och koppla detta till begreppet *symboliskt kapital*.

Det narkomana fältets maktstruktur baseras som vi sett inte enbart på maktresurser i form av ekonomiskt kapital. Pengar och droger – likvärdiga kapital i den narkomana ekonomin – är konkreta maktmedel, de är viktiga *verktyg* för den som önskar göra sig en karriär. Men för att verktyg ska vara verkningsfulla måste de också brukas adekvat. Och det är här det symboliska kapitalet kommer in i bilden. För att en narkoman ska bli framgångsrik i sin karriär måste han känna till det specifika fältets seder och bruk, dess normer och regler och vara kompetent när det gäller att förhålla sig till detta. Ju bättre han är på detta, desto större symboliskt kapital besitter han. Genom att veta hur man bör bete sig, och när, kan narkomanen vinna förtroende, inte bara bland sina vänner men också hos de som befinner sig högre upp i hierarkin, det vill säga kranarna. Via dessa kan han sedan få tillgång till större partier droger, vilka han kan sälja på redovisning. Visar han sig dugglig i detta ökar hans förtroende hos kranarna, vilket innebär ett större handlingsutrymme. Han har med andra ord råd med ett fiasko då och då. Vidare kan han så småningom, när marginalerna tillåter det, också själv agera kran, han kan betala andra för att utföra tjänster som smuggling, skuldindrivning och så vidare.

Men för att allt detta ska bli möjligt krävs det också att vederbörande uppträder korrekt i umgänget med de som befinner sig lägre ner i hierarkin. Det är trots allt de som är själva fundamentet på vilket en karriär kan byggas, eftersom det är de som skänker det ekonomiska kapitalet genom att köpa de varor man har att erbjuda. För att de ska göra det krävs det av vederbörande att han uppträder så som seden bjuder, det vill säga att han iakttar ett korrekt *modus operandi*. Den som behandlar sitt ”kundunderlag” alltför styvmoderligt, eller som

aldrig bjuder eller som tar alltför bra betalt för sina varor och så vidare, riskerar att vändas ryggen. När personens anseende och rykte fläckats vänder sig kunderna till andra försäljare vars attityd och uppförande bättre passar deras önskemål, vilket naturligtvis får negativa effekter på vederbörandes affärer. Med krympande försäljning bli inkomsterna mindre, vilket innebär att kranarna inte längre har samma glädje av personen – handlingsutrymmet kringskärs alltmer. Därmed har personens tillkortakommanden vad det symboliska kapitalet beträffar, fått verkningar också på det ekonomiska kapitalet. Sammantaget innebär detta att personen mister sin position i hierarkin, sin status, och därmed sina möjligheter till maktutövning.

Den som känner till spelets regler däremot, som spelar sina kort väl och som håller sig på god fot med de som befinner sig högre upp såväl som lägre ner i hierarkin – denne har allt att vinna. När en person väl vunnit omgivningens förtroende och gillande, och visat sig duglig i affärssammanhang såväl som i andra relationer – som kort sagt tillskansat sig ett symboliskt kapital som erkänns av hans likar – stiger han snabbt i graderna. Ett gott anseende och ett gott rykte är ett kapital som ständigt öppnar dörrar. Den förhöjda statusen innebär att omgivningen är mer benägen att ställa upp när vederbörande hamnar i svårigheter, det hjälper till i skapandet av nya kontakter och det ger dessutom ett slags skydd mot personer som till exempel är ute för att luras. Omgivningen sluter upp bakom vederbörande eftersom det ligger i allas intresse att personen ifråga ska kunna fortsätta som förut. Alla vinner på att en kompetent narkoman får behålla sin position; kranarna vinner på att omsättningen är hög och kunderna vinner på att tillgången till droger är säkrad. Att vederbörandes affärer går bra innebär större marginaler, vilket, åtminstone teoretiskt sett, är till gagn också för kunderna på så sätt att han har råd att bjuda bort mer.

Ekonomiskt kapital och symboliskt kapital är alltså de två skenor på vilka den narkomana karriären rör sig framåt – det ena förutsätter det andra för att progression ska bli möjlig. Och att informanterna inte när ambitioner att avancera i hierarkin, att de valt att stiga av tåget och stanna vid de stationer de för närvarande befinner sig vid, betyder inte att det ekonomiska- och symboliska kapitalet blivit mindre viktigt. De måste fortfarande, vare sig de vill det eller inte, förhålla sig till det för att behålla de positioner de faktiskt har.

Avslutning

Stefan, Anders och Daniel kan i en del ögon betraktas som tre stora förlorare. Det är de också, om man väljer att betrakta dem ur den dominerande kulturens perspektiv. Men väljer man

istället att bedöma dem utifrån den värdeskala som är den narkomana kulturens kan man konstatera att de lyckats ganska väl trots allt – Stefan i synnerhet.

Jag har med denna uppsats velat säga något om den narkomana kulturens särprägel och framförallt dess maktstruktur. Samtidigt hoppas jag att det också framgått att informanterna och deras likar inte bara är *narkomaner*, att de först och främst är människor precis som du och jag – det är alltså fråga om individer, inte representanter. Ofta beskrivs de dock tyvärr som det motsatta. Missbruket får ofta överskugga en personens alla övriga sidor så att allt han säger och gör tolkas i ljuset av att han är just narkoman. Är man oförmögen att sätta parantes kring sina fördomar och de stereotypa föreställningar av narkomaner och narkomani som vi matats med alltsedan knarket steg in i vårt kollektiva medvetande, då blir det också omöjligt att förstå narkomanerna, deras kultur och denna kulturs ontologi. Det blir då också omöjligt att komma till rätta med narkotikaproblemet. Då kommer vi fortsätta att angripa symtomen istället för att ta itu med det som faktisk ger upphov till dem, att fortsätta bygga sjukhus efter de farliga kurvorna, istället för att räta ut dem.

Noter

1. ”*Teorier om mervärdet*” utgörs av Marx omfattande anteckningar och kommentarer till begreppet mervärdets historia från åren 1861 till 1863. Texten utgör ytterligare ett av de avbrutna förarbeten till den stora bok om ekonomi som föresvävat Marx sedan mitten av 1840-talet. Det väldiga materialet utgavs aldrig under Marx livstid. Friedrich Engels lekte med tanken att utge det som fjärde delen av *Kapitalet*, men det blev Eduard Bernstien och Karl Kautsky som 1901-03 stod som utgivare av de tre volymer som kallas *Teorier om mervärdet*. Denna utvikning utgörs av ett litet fragment, som återfinns i det femte arbetshäftet, sidorna 182-183” (Liedman & Linell 2003:244).
2. Samtliga namn i denna uppsats är fingerade.
3. Att ”bryta” är detsamma som att bryta sig in, att göra inbrott. Att ”jobba” är detsamma som att ge sig ut att bryta.
4. ”Tjallare” och ”golare” är personer som talar bredvid mun, som exempelvis förser polisen med känslig information rörande andras förehavanden. Att ”vattna” är ytterligare ett uttryck som förekommer ibland.
5. ”Nynasare” är ungefär detsamma som ”nybörjare”. Uttrycket använd till exempel om den som är ny i narkotikakretsar, som är nymuckad från fängelset etc.
6. ”Acid” – Stefan syftar här på den starkt hallucinatoriska drogen LSD.
7. En alternativ benämning på amfetamin är passande nog *strul*
8. Att handla på redovisning är det samma som att köpa på kredit. Exempel: A ”köper” av sin kran ett parti droger på kredit. Därefter har A en viss tid på sig att ordna fram de pengar kranen begär för partiet. Det är helt upp till A att göra med partiet som han vill, men brukligt är partiet styckas upp och säljs i mindre enheter. Så länge kranen får betalt inom utsatt tid är allt frid och fröjd. Eventuellt överskott tillfaller A.

Litteratur

- Andersson, Berit 1991: *Att förstå drogmissbruk – Praktiken, situationen, processen*. Arkiv: Lund.
- Beronius, Mats 1987: Vetandets spel – inledning till Foucaults kulturkritik. I: Bergryd, U. (red.): *Den sociologiska fantasin. Teorier om samhället*. Rabén & Sjögren: Stockholm.
- Bourdieu, Pierre 1994: Distinktionen. I: *Kultursociologiska texter – I urval av Donald Broady och Mikael Palme*. Symposion: Stockholm/Stehag
- Christie, Nils & Bruun, Kettil 1985: *Den goda fienden – Narkotikapolitik i Norden*. Rabén & Sjögren: Stockholm
- Espeland, Wigdis J. 1981: Blommor från rännstenen – En studie av muntlig tradition och livsvillkor bland hemlösa alkoholister i Bergen. I Honko, L & Löfgren, O: *Tradition och Miljö – Ett kulturekologiskt perspektiv*. LiberLäromedel: Lund.
- Fredriksson, Jan 2003: *Politisk kultur och samhällsengagemang – En etnologisk studie av den parlamentariska vardagen*. Carlssons: Stockholm.
- Frykman, Jonas 1993: *Horan i bondesamhället*. Carlssons: Stockholm.
- Marx, Karl : Utvikning om förbrytarens produktiva arbete. I Liedman, S-E & Linnell, B (red.) 2003: *Karl Marx – Texter i urval*. Ordfront: Stockholm.
- Nationalencyklopedin* 1993. Bra Böcker: Höganäs
- Svensson, Bengt 1996: *Pundare, jonkare och andra – Med narkotikan som följeslagare*. Carlssons: Stockholm.
- Svensson, Birgitta 1993: *Bortom all ära och redlighet – Tattarnas spel med rättvisan*.

Nordiska Museets Förlag: Kristianstad.
Åkesson, Lynn 1991: *De ovanligas betydelse*. Carlssons: Stockholm.
Åkerström, Malin 1995: *Crooks and Squares – Lifestyles of thieves and addicts in comparisonto conventional people*. Transaction Publishers: New Brunswick, New Jersey.

Otryckta källor

Intervjuer med Stefan, Anders och Daniel (2001). I författarens ägo och Folklivsarkivet: Lund.